785.166.1к
.Е 50

Қарасай Сайжанов
Мұқамбетқали Тналин
Шолпан Қорғанбекова
Алмат Сайжан

Ән-ай!

(Шертер ансамбліне арналған оқу құралы)

Елім – ай!

(Шертер ансамбліне арналған оқу құралы)

Ансамблге лайықтап түсіргендер –
Қарасай Сайжанов
Мұқамбетқали Тналин
Шолпан Қорғанбекова
Алмат Сайжан

Астана, 2012 жыл

УДК 784(07)
Е 50

ҚР Білім және ғылым министрлігі
ҚР Мәдениет министрлігі
Қазақ Ұлттық өнер университеті

Пікір жазғандар:

П.Шегебаев –
өнертану ғылымдарының кандидаты, профессор
А.Сүндетов –
Құрманғазы атындағы Мемлекеттік Ұлттық консерваториясының құрметті профессоры,
ҚР халық ағарту ісінің үздік қызметкері
Ж.Бегендіков –
Құрманғазы атындағы Мемлекеттік Ұлттық консерваториясының доценті,
ҚР – еңбек сіңірген әртісі, дирижер
Ш.Асқаров –
ҚР халық ағарту ісінің үздік қызметкері, ҚР-нің мәдениет қайраткері, дирижер

Жинақты баспаға ұсынған:

Қазақ Ұлттық Өнер Университетінің ғылыми кеңесі

Ноталарды компьютерде терген және редакциясын қараған –

Қарасай Сайжанов

Е 50 **«Елім-ай!»** - шертер ансамбліне арналған оқу құралы / ансамблге лайықтап түсіргендер: Қ.Сайжанов, М.Тналин, Ш.Қорғанбекова, А.Қ. Сайжан. - Астана: «Сарыарқа» баспасы, 2012. - 132 б.

ISBN 978-601-277-094-0

Бұл жинаққа тұңғыш рет Қазақтың халық әндері мен халық композиторларының әндері шертер ансамбліне лайықталып енгізіліп отыр. Бұл жинақ арнайы саз мектеп оқушылары мен жоғарғы музыкалық оқу орындары студенттері мен мұғәлімдері үшін және де магистрантар мен докторанттарға, музыкалық коллежд оқушылары мен мұғәлімдеріне арналған оқу құралы болып табылады.

ISBN 978-601-277-094-0

УДК 784(07)

© Сайжанов Қ.,Тналин М.,
Сайжан А.Қ., Қорғанбекова Ш., 2012
© «Сарыарқа», 2012

АЛҒЫ СӨЗ

1930 жылдары Қазақстандағы профессионалдық музыка өнерінің алғашқы қадамы Алматыда музыка техникумының ашылуынан басталғаны (1932 ж.) баршаға мәлім. Осы өнер ордасын ұйымдастырушы – еліміздегі саз өнерінің қай түріне болса да белсене ат салысып, олардың өсіп өркендеп қалыптасуына басшылық жасаған, кейін ҚР-халық артисі, профессор, академик болған жазушы-композитор Ахмет Қуанұлы Жұбанов еді.

Қазірде аты әлемге мәшһүр Қазақтың Құрманғазы атындағы академиялық халық аспаптары оркестрінің ұйымдасып, биікке көтерілген кезеңдері осы А.Қ.Жұбанов атымен байланысты екені белгілі. 1933 жылы Ахаң сол техникумның жанынан Қазақ музыкасын зерттейтін кабинет және аспаптар жасайтын шеберхана ашты. Кабинеттің ғылыми қызметкерлігіне Ленинградтан композитор Е.Брусиловский, белгілі күйшілер М.Бөкейханов, Л.Мұхитов, Қ.Медетовтер шақырылды.

Музыкалық жоғары білімді композиторлар халық музыкасының білгірлерімен бас қосып, көптеген ән-күйлерді нотаға түсірді. Бұл жазылған ән-күй ноталары кейін «Айман-Шолпан», «Қыз Жібек»,«Жалбыр», «Шұға», «Ер Тарғын» операларының жарық көруіне тікілей негіз болған халқымыздың інжу-маржандары еді. Ал, музыкалық аспаптар жасауға басқа ұлттың саз аспаптарын жасап кәнігі болған ағайынды Мануэл және Борис Романенколар шақырылды. Олар бұл жұмысқа зор ықласпен кірісті. Аспаптардың формалары өлшеулері, музыка мамандары арқылы бекітілді. Бір аптадан кейін алғашқы домбыра – Махамбет Бөкейханов және басқа мамандардың тексеруінен өтіп, қолдануға жарайтын болып шешілді. Домбыраның үні майда, даусы күшті әрі таза шықты. Техникум ұстаздары мен оқушыларынан А. Жұбанов құрған қазақ аспаптары ансамблі алғаш 11 домбырашыдан тұрса, ол ұзамай 17 адамға жетті. Сол себепті, Қазақстанда Қазақ аспаптарында бірлесіп орындау өнері, А.Жұбанов құрған домбырашылар ансамблінен басталған деуге толық негіз бар.

1934 жылы орыс оркестрін жоғарғы деңгейге көтерген В.Андреевтің үлгісімен А.Жұбанов домбыра бас, контрабас,тенор, прима сияқты домбыраның түрлерін жарыққа шығарды. Бұл аспаптарды да жасаған сол ағайынды Романенколар болды. Прима домбыраға балалайка мен мандолинаның сым ішектері тағылды. Алғашқыда прима домбыраға кварта бұрауындағы екі сым ішегі тағылса, 50-ші жылдары орыстың кіші домрасы секілді үш сым ішек тағылып, техникалық жағынан күрделі шығармаларды орындауға мүмкіндік молайды. Домбыра прима аспабын алғаш меңгеріп, оркестр құрамында ойнап әрі ұстаздық жасаған азаматтар: Дүйсенбек Толыбеков, Петр Кан, Николай Лапченков, Фуат Мансұров, Алдаберген Мырзабеков, Тұрлан Күзембаев т.б. болды. Осы салада көп жылдар талмай еңбек жасаған және еңбектеніп жүрген азамат-ұстаздар:

Мұхтар Нарымбеков, Таңатар Алшабеков, Өтепберген Хамзаұлы (1984 жылы Алматы «Өнер» баспасынан прима домбыраға арналған Қазақ композиторларының шығармалары жарық көрді, аспапқа лайықтап құрастырушы – Ө. Хамзаұлы болатын), Аманбек Сүндетов, Серік Елемесов, Нұрлан Хамзин, Нұрлан Әбдрахман, Ерсайын Басығараев, Болат Беймурзаев, Қаныбек Асылбекұлы, Зәмзәгүл Ізмұратова, және т.б. ұстаздардың еңбектерін айта кеткен жөн.

Шертер аспабы табылып, оның осы күнгі Қазақ халық аспаптары ұжымдарына енуі – көрнекті этнограф, фольклор зертеушісі Алматы консерваториясының профессоры Болат Шамғалиұлы Сарыбаевтың есімімен тікілей байланысты. Болат Сарыбаевтың айтуынша шертер өте көне аспап. Құрлысы қобызға көбірек ұқсайды. Мойыны имектеу, беті көн терімен қапталған. Бірақ бұл аспапты саусақпен шертіп ойнағандықтан – шертер аталған. Домбыраның дамуы «шертермен тығыз байланысты сияқты» – дейді Б.Сарыбаев. Көне домбыраның кейбір бөлшектері шертерге ұқсас келеді. Мысалы: Шығыс Қазақстан облысында кездесетін үш ішекті домбыралар осы ұқсастықтың көрінісі. Шертер аспабының кейбір түрлерін Петербург музейлеріндегі музыка аспаптары арасынан кездестіруге болады. Шертер аспабында алғаш ойнағандар: Өтепберген Хамзаұлы, Аманбек Сүндетов, Н.Хамзин, С.Елемесов, Н.Әбдрахман, Е.Басығараев, С.Әбдрахманов, З. Ізмұратова т.б.

Доцент Ерсайын Басығараевтың ұйымдастыруымен 1990 жылы Алматы Құрманғазы атындағы консерваториясының халық аспаптары кафедрасы жанынан арнайы шертер класын ашып, бүгінгі күнге дейін толыққанды жұмыс істеуде. Сондай-ақ, шертер кластары Алматы, Астана, Ақтау, Қарағанды, Көкшетау және т.б. қалалардағы музыкалық жоғарғы оқу орындары мен саз колледждерінде ашылып, жемісті еңбек етуде. Шертер аспабына лайықтап өңдеп Қазақ әндері мен күйлерін нотаға түсіріп, алғаш жинақ шығарған доцент Е.Басығараев пен З. Ізмұратова болатын.

Бұл жинақтың алғашқы бөліміне шертер ансамбліне арналған Қазақтың 50-әні енсе, екінші қосымша бөліміне батыс, орыс классиктері мен Қазақстан композиторларының аспаптық туындылары енген. Барлық шығармаларда да шертер аспабы өте ұтымды қолданылған. Жинақ авторлары шертер және басқа да халық аспаптарын жетік білуі арқылы дыбыс үндестігін дәл табуына байланысты, сәтті өңделген туындылар екінші бір қырынан танылып, бояулары да қоюланып, әсерлене түскен. Бұл жағдай әрине, авторлардың терең білімділігін жоғары шеберлікпен ұштастыра білгендігінің жемісі екендігін атап айтуымыз керек.

Қорыта келе айтарым: бұл жинақ арнайы саз мектеп оқушылары мен жоғарғы музыкалық оқу орындары студенттері мен мұғәлімдері үшін және де магистранттар мен докторанттарға, музыкалық коллежд оқушылары мен мұғәлімдеріне арналған оқу құралы болатынына сенімдімін.

Қарасай Сайжанов –
ҚазҰӨУ-нің доценті, күйші-ұстаз, дирижер,
ҚР- мәдениет қайраткері

1. Айнамкөз

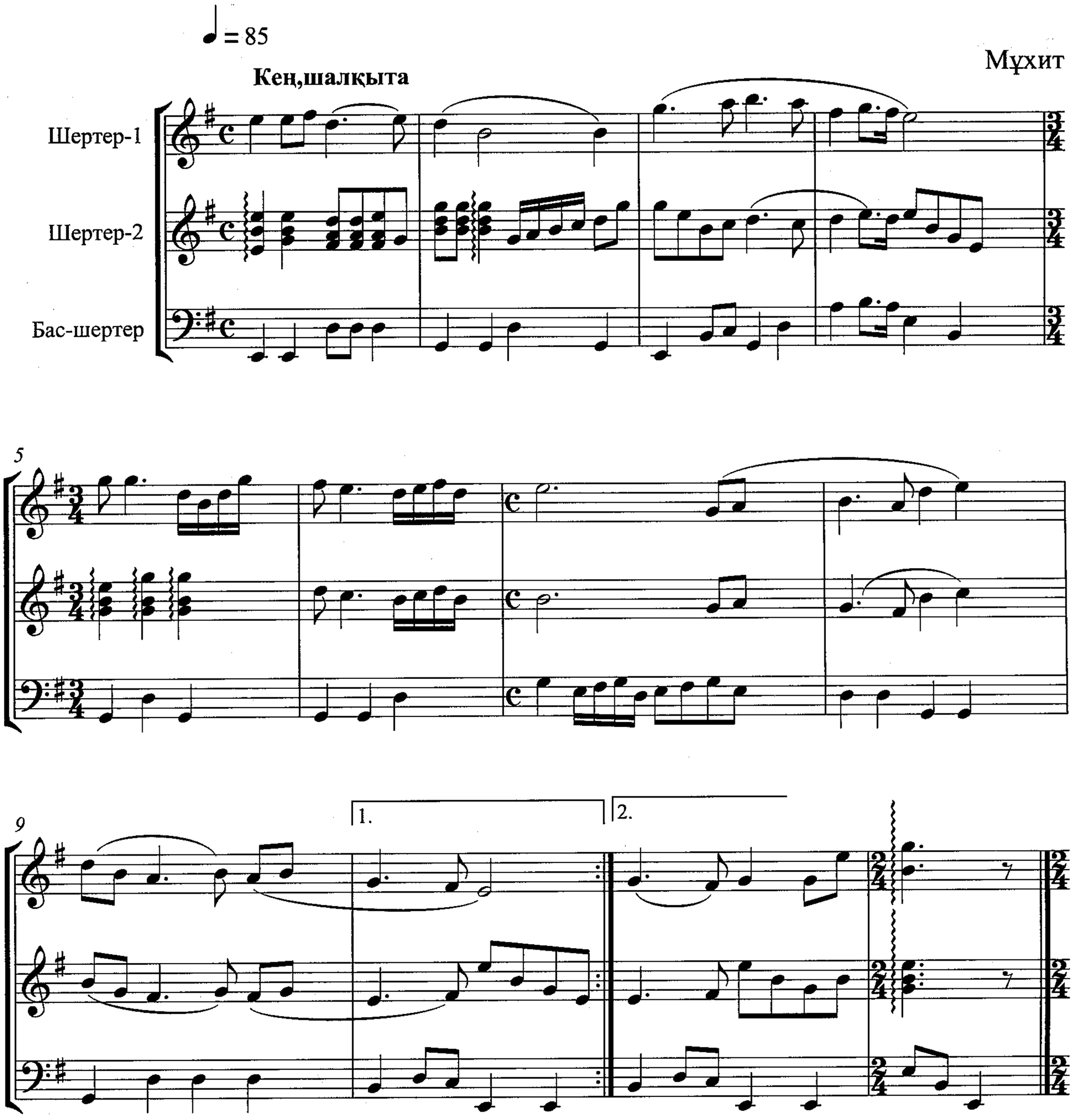

2. Ақбақай

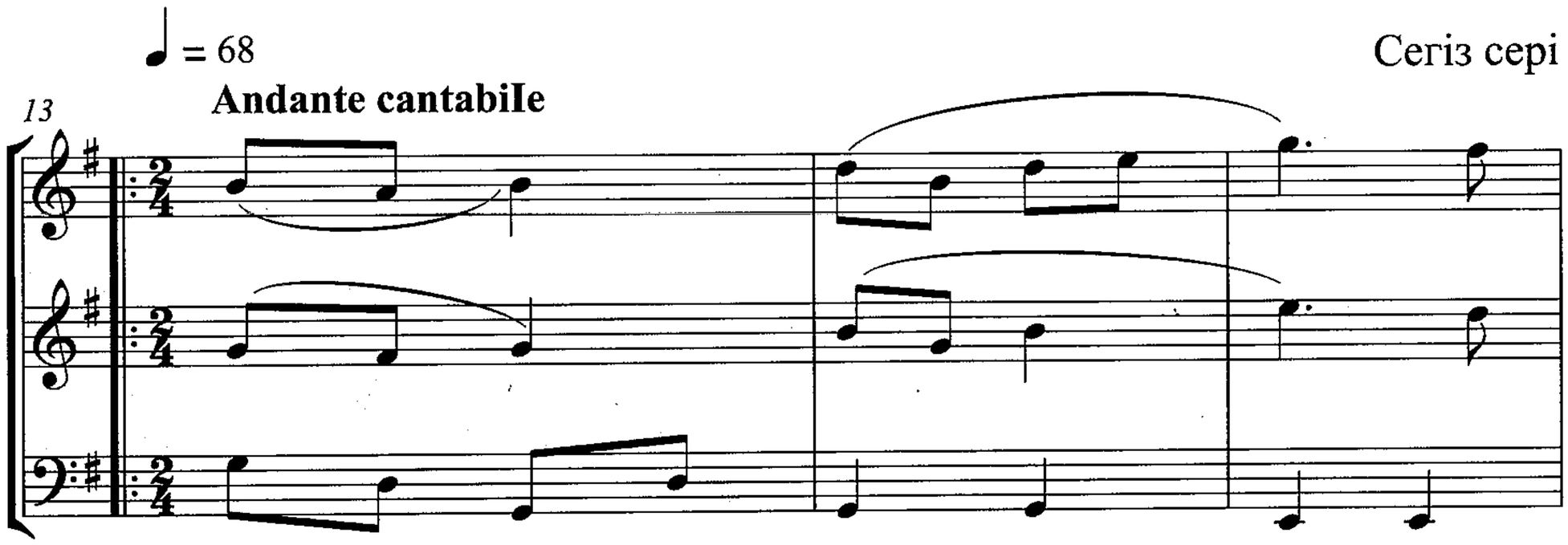

16

20

1.

25

2.

28

3. Қалқа

♩=130

Халық әні

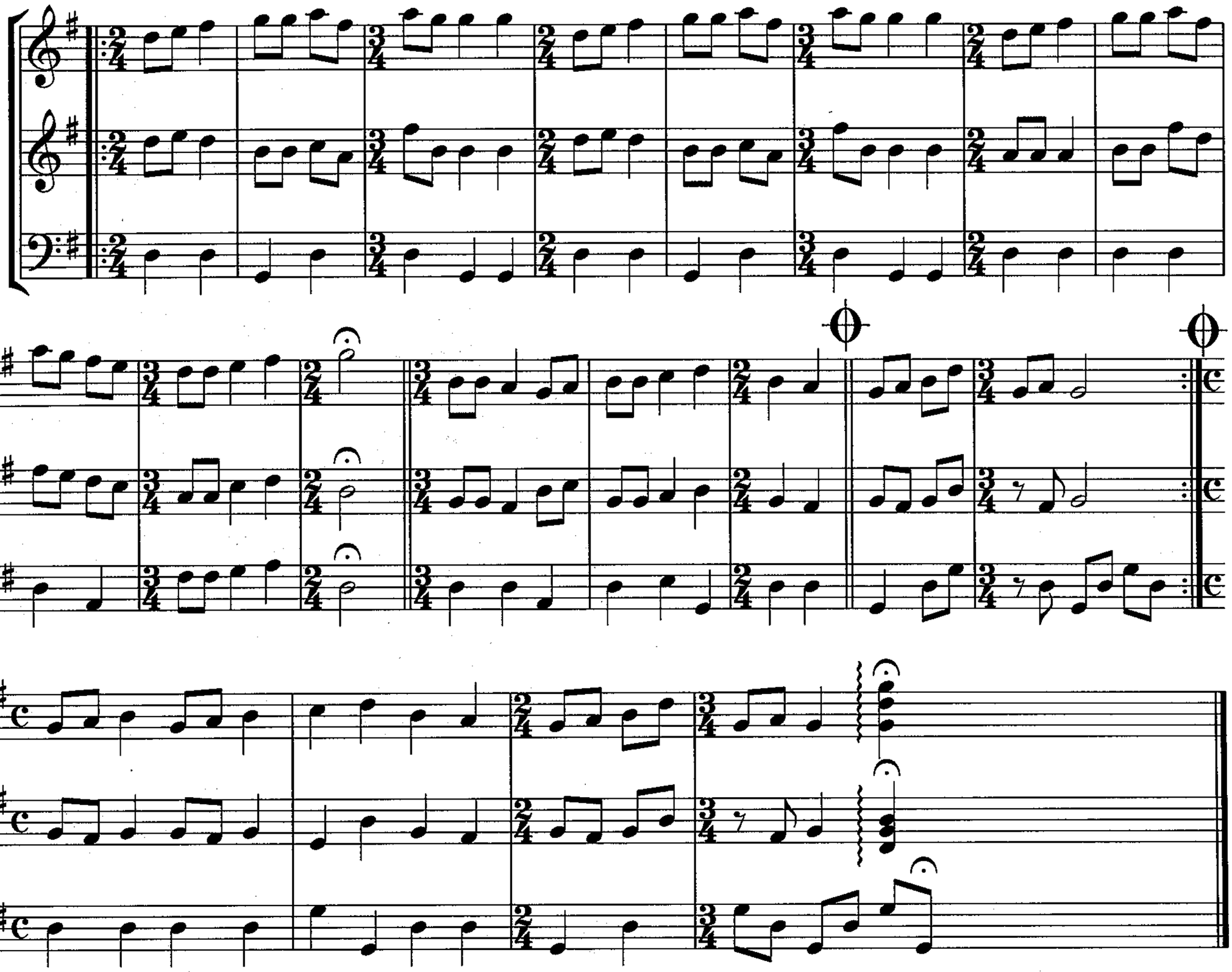

4. Дедімай-ау

♩ = 175

Халық әні

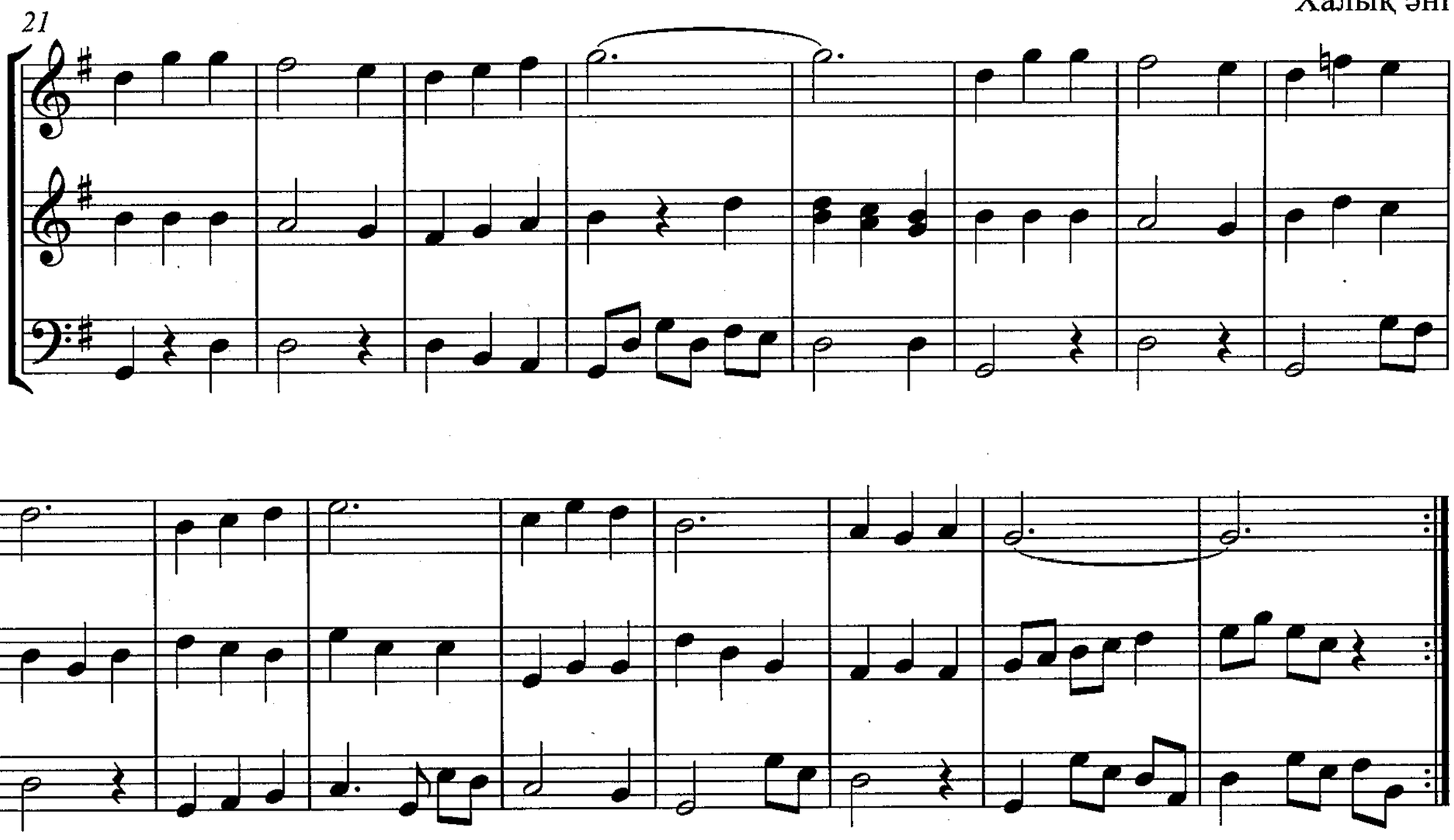

37

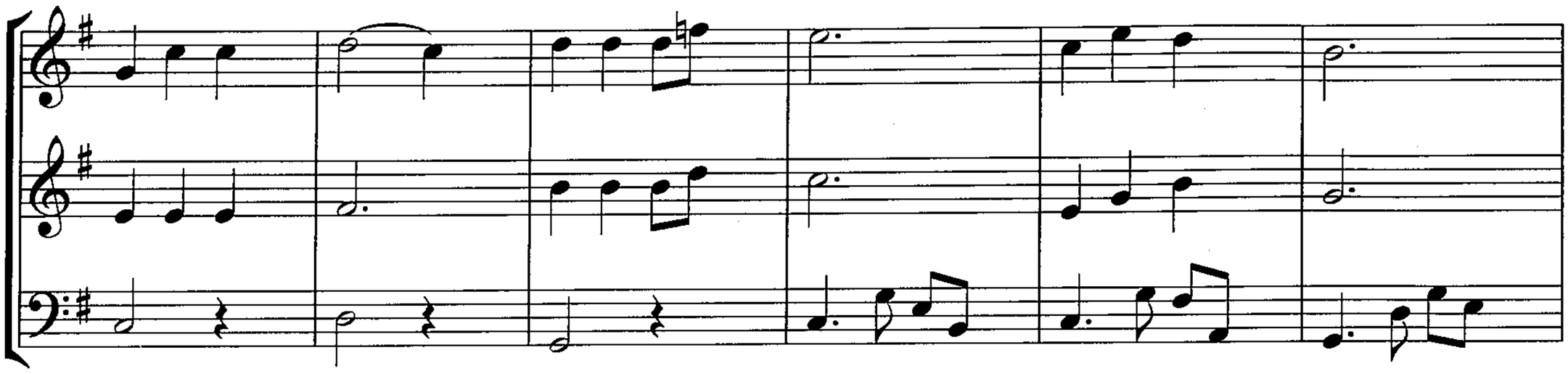

43

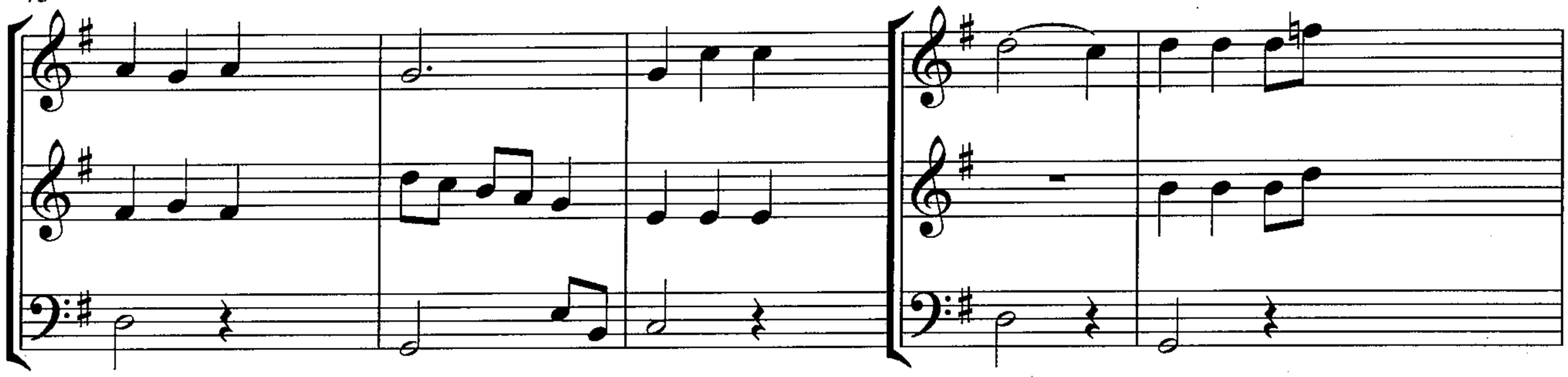

48

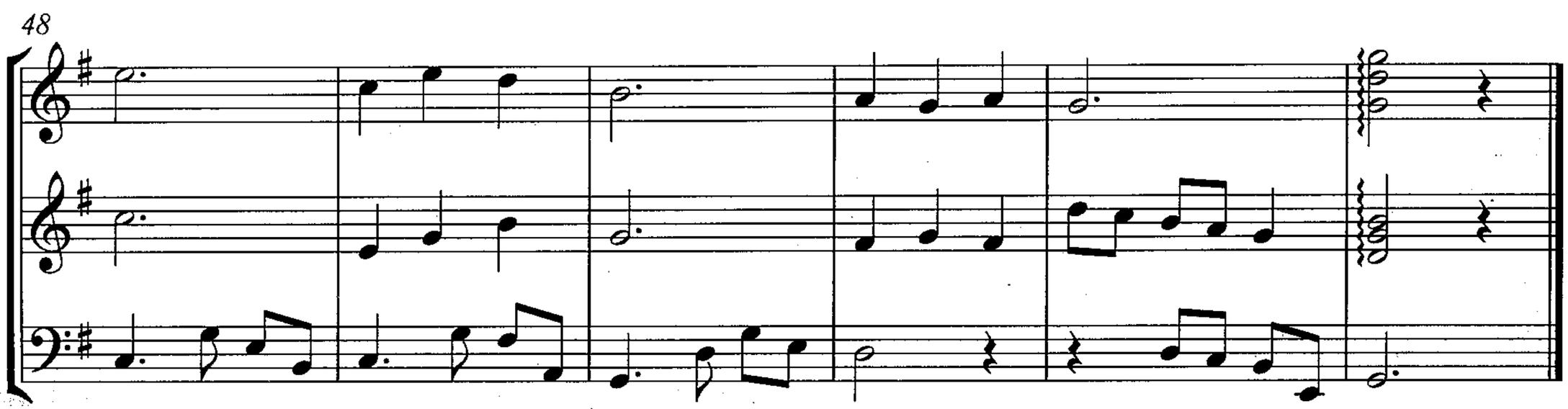

5. Ақерке

♩= 100
Allegretto

Халық әні

5

1.

2.

6. Ақ кербез

14 **Moderato**

Халық әні

22

28

7. Шилі өзен

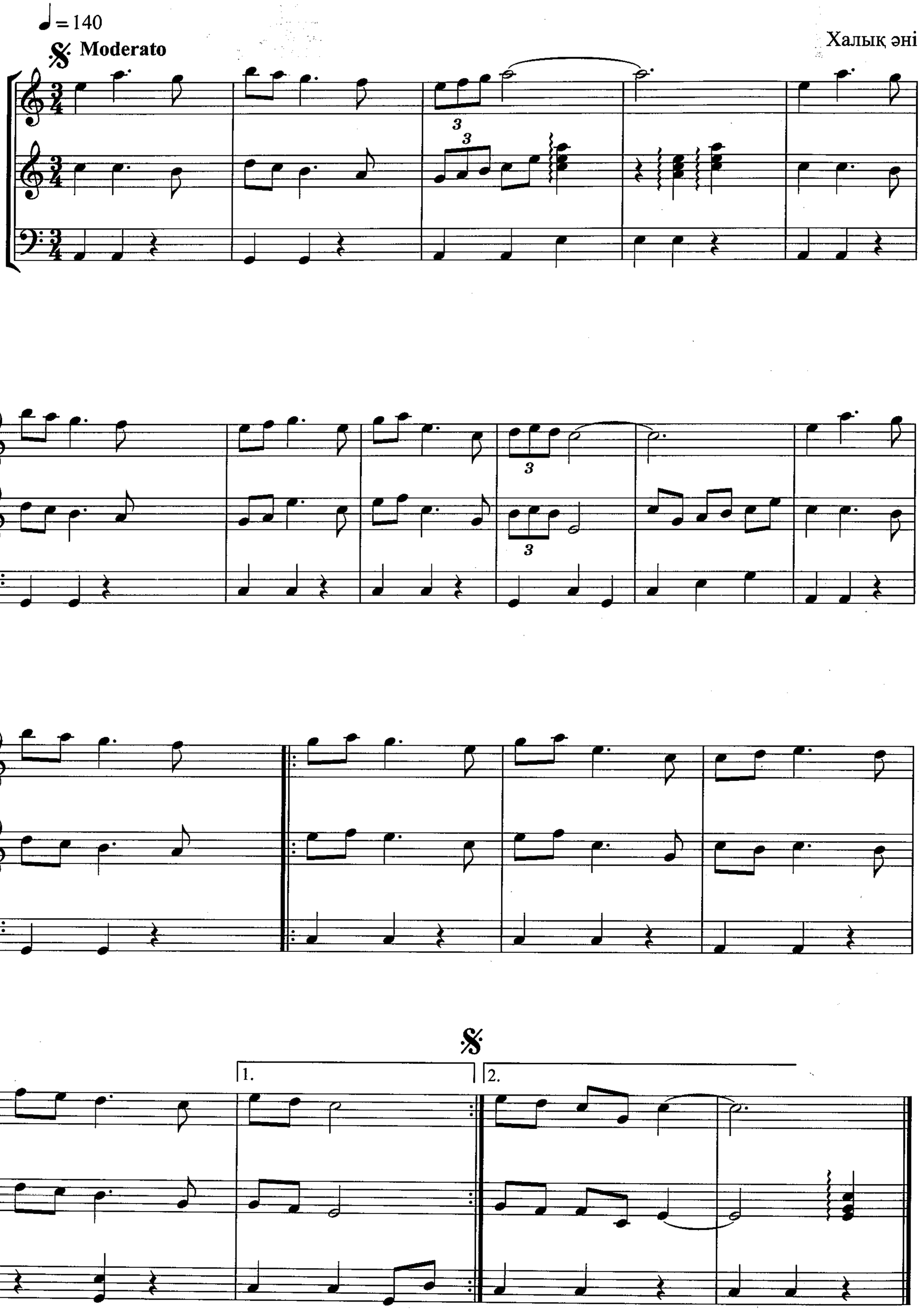

8. Балқурай

♩ = 100

Халық әні

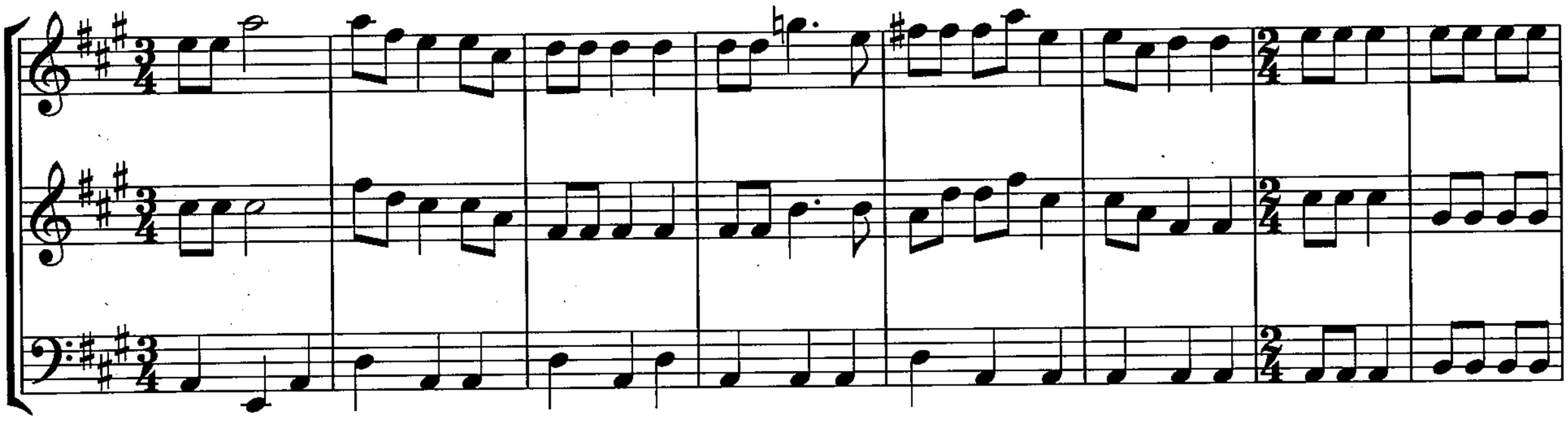

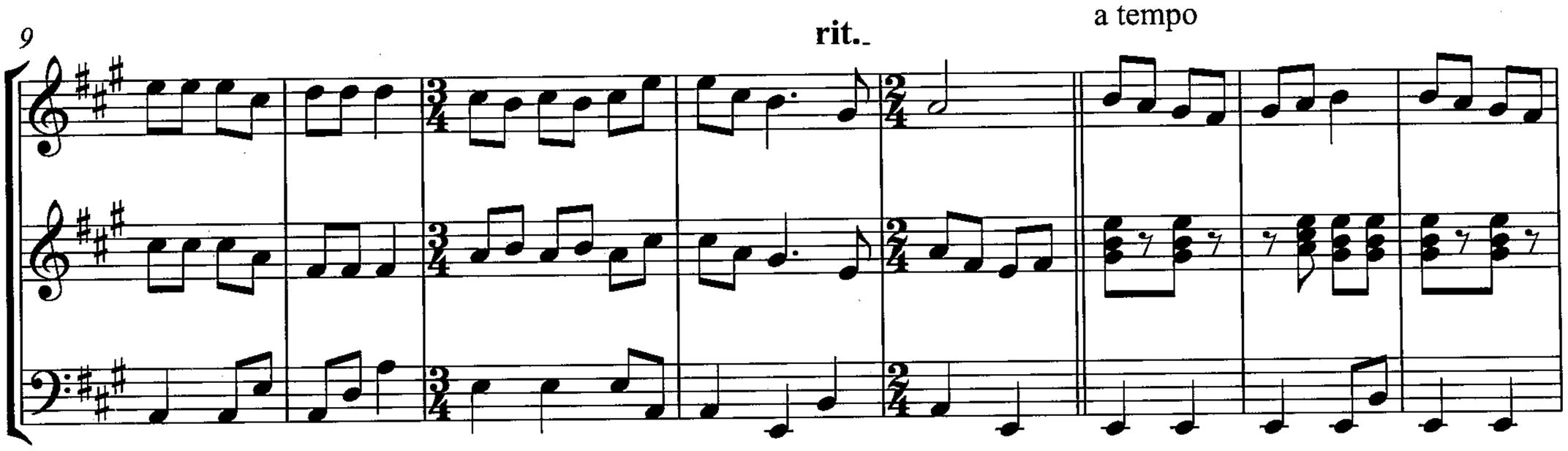

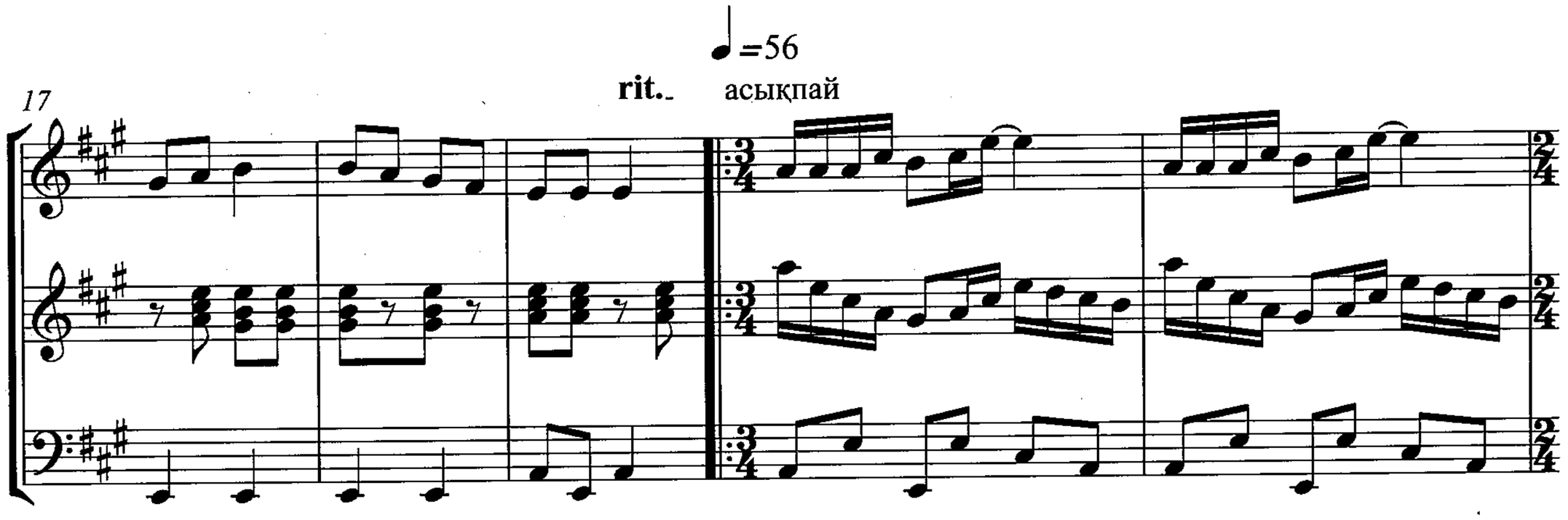

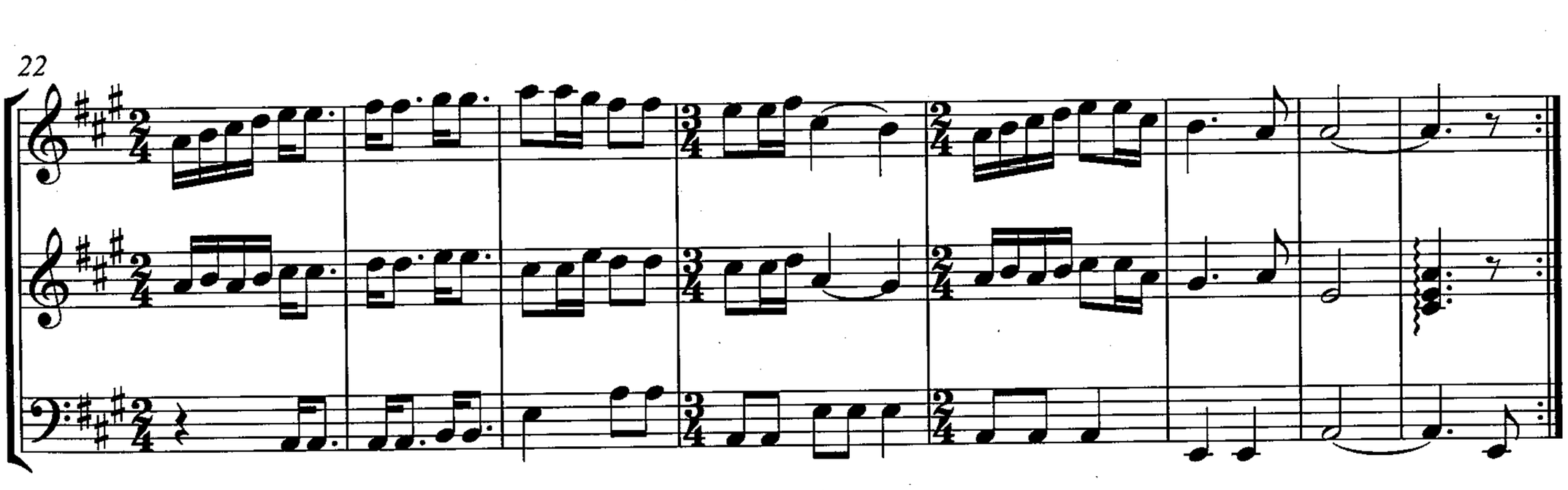

9. Назқоңыр

♩= 70

𝄋 Асықпай

Сегіз сері

10

18

23

𝄋

♩=88

Andantino

10. Бір бала

Халық әні

6

11

1.

2.

16

♩=88

11. Топ шеңгел

Халық әні

23

26

12. Гауһар тас

♩ = 67

Andante

Сегіз сері

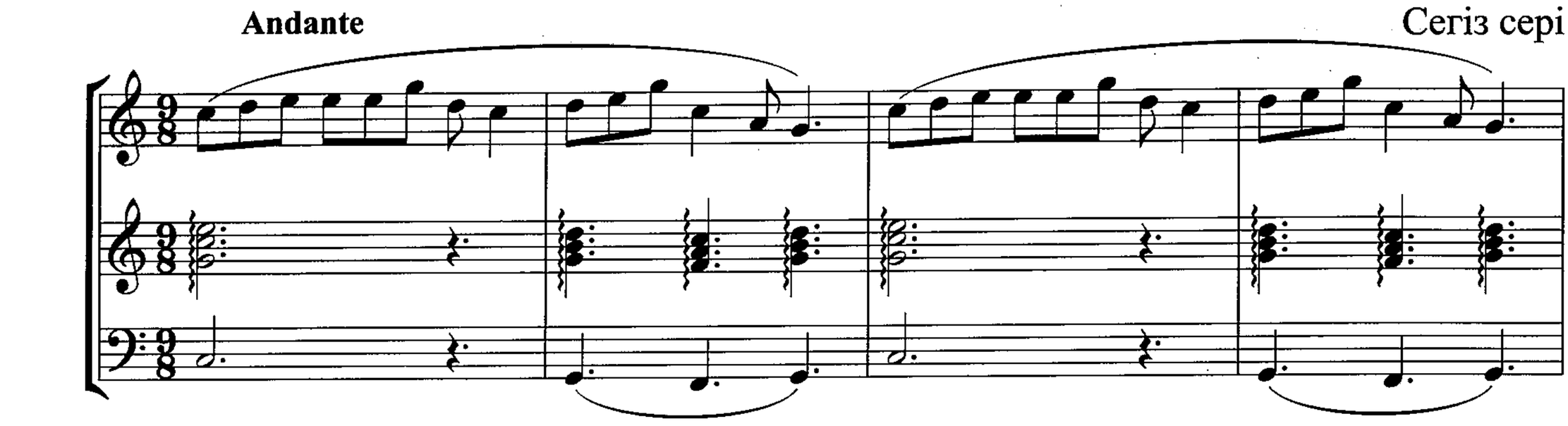

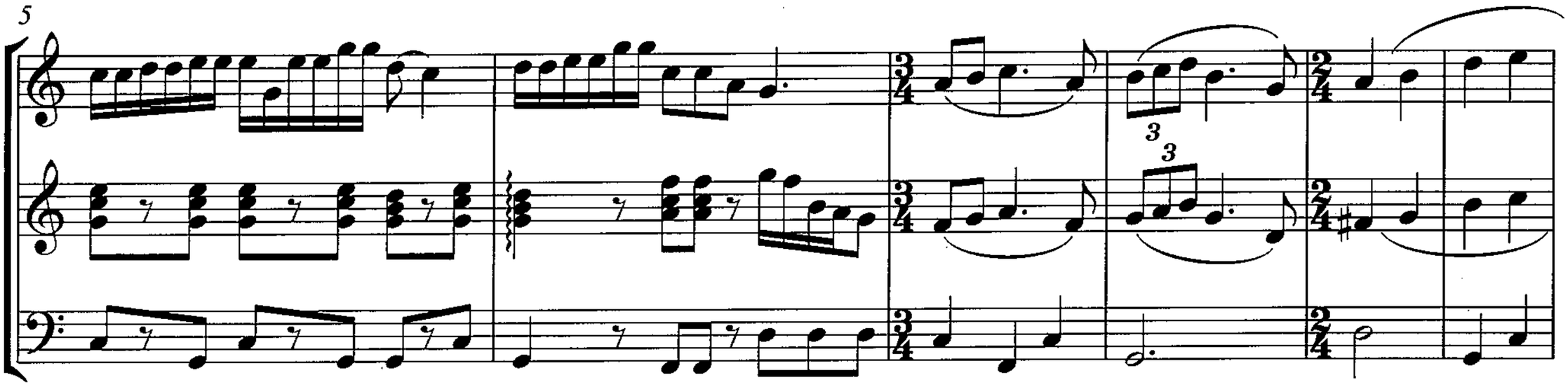

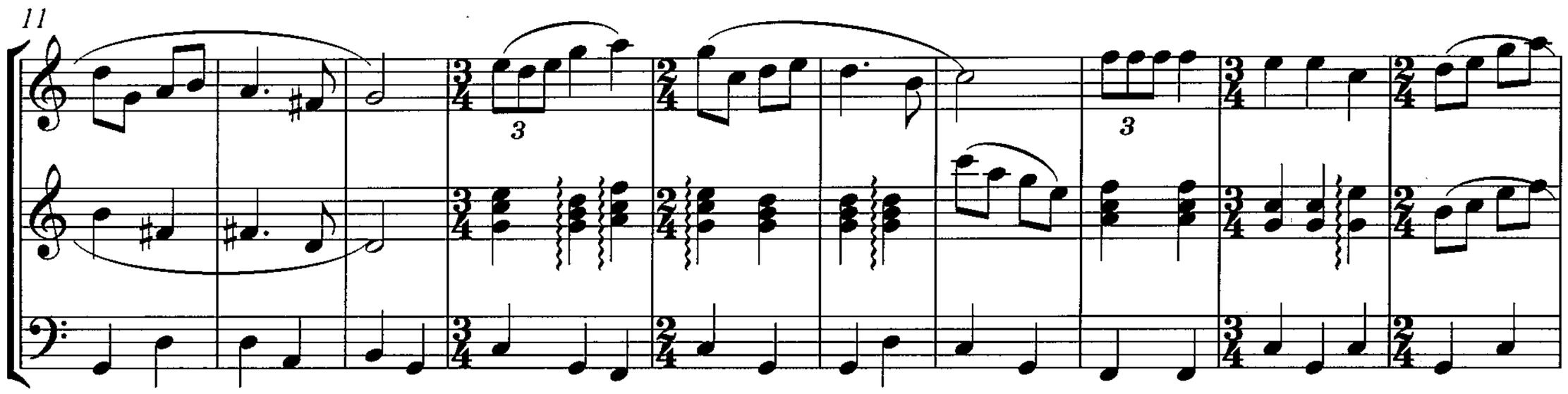

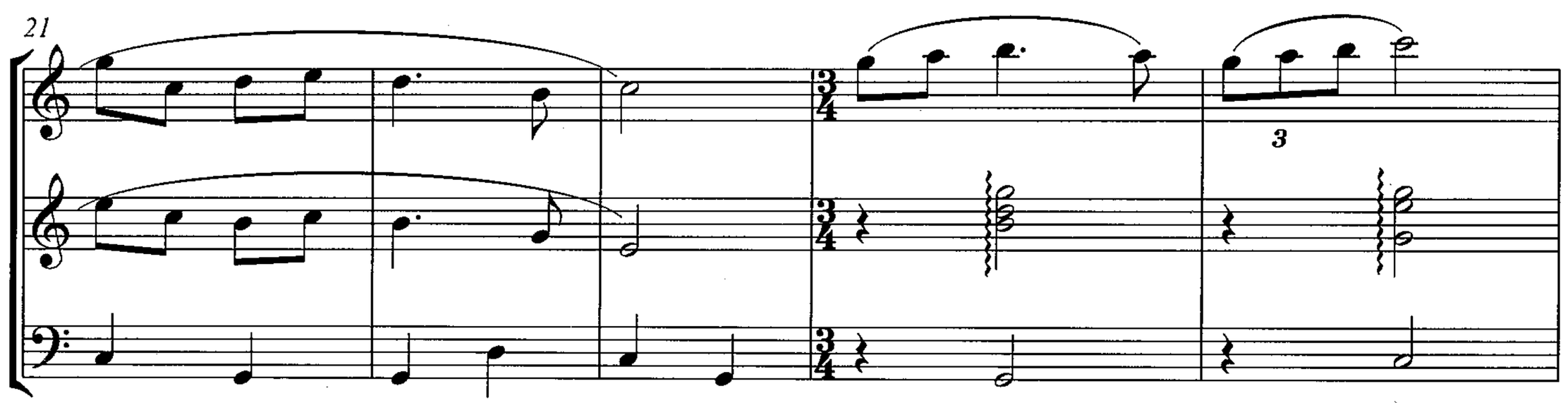

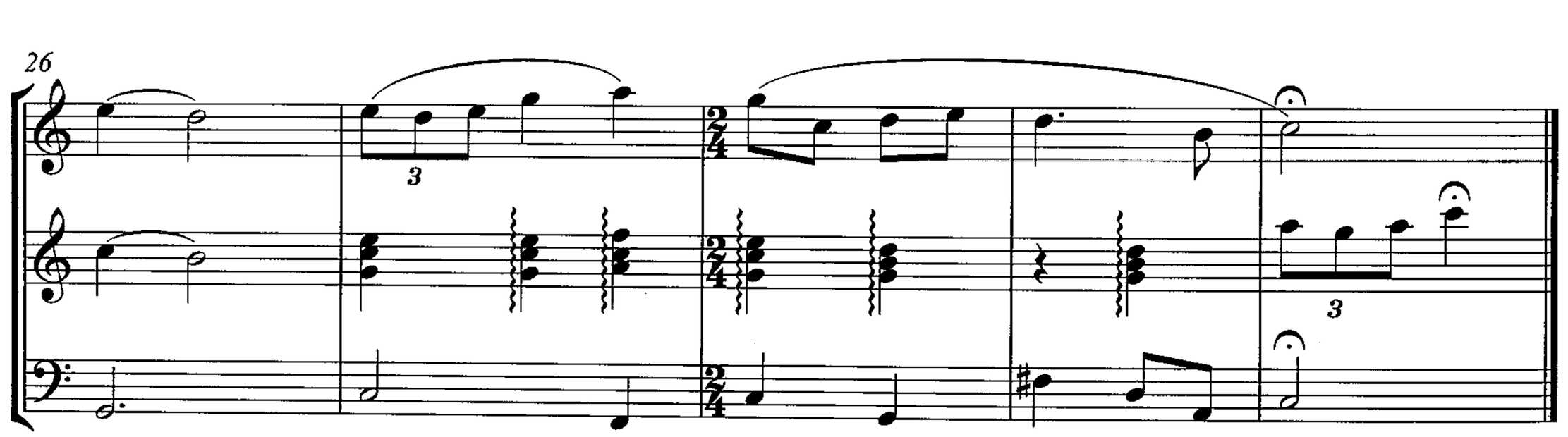

13. Қыздар-ай

♩=100

Халық әні

7

12

1.

2.

14. Ақдариға

18 **Moderato**

Халық әні

22

27

1.

2.

15. Япурай

♩ = 60

Асықпай,әндете

Халық әні

6

1. 2.

16. Елім-ай!

Қожаберген жырау

12 **Adagio**

18

24

30

17. Екі жирен-1

♩ = 74
Асықпай

Халық әні

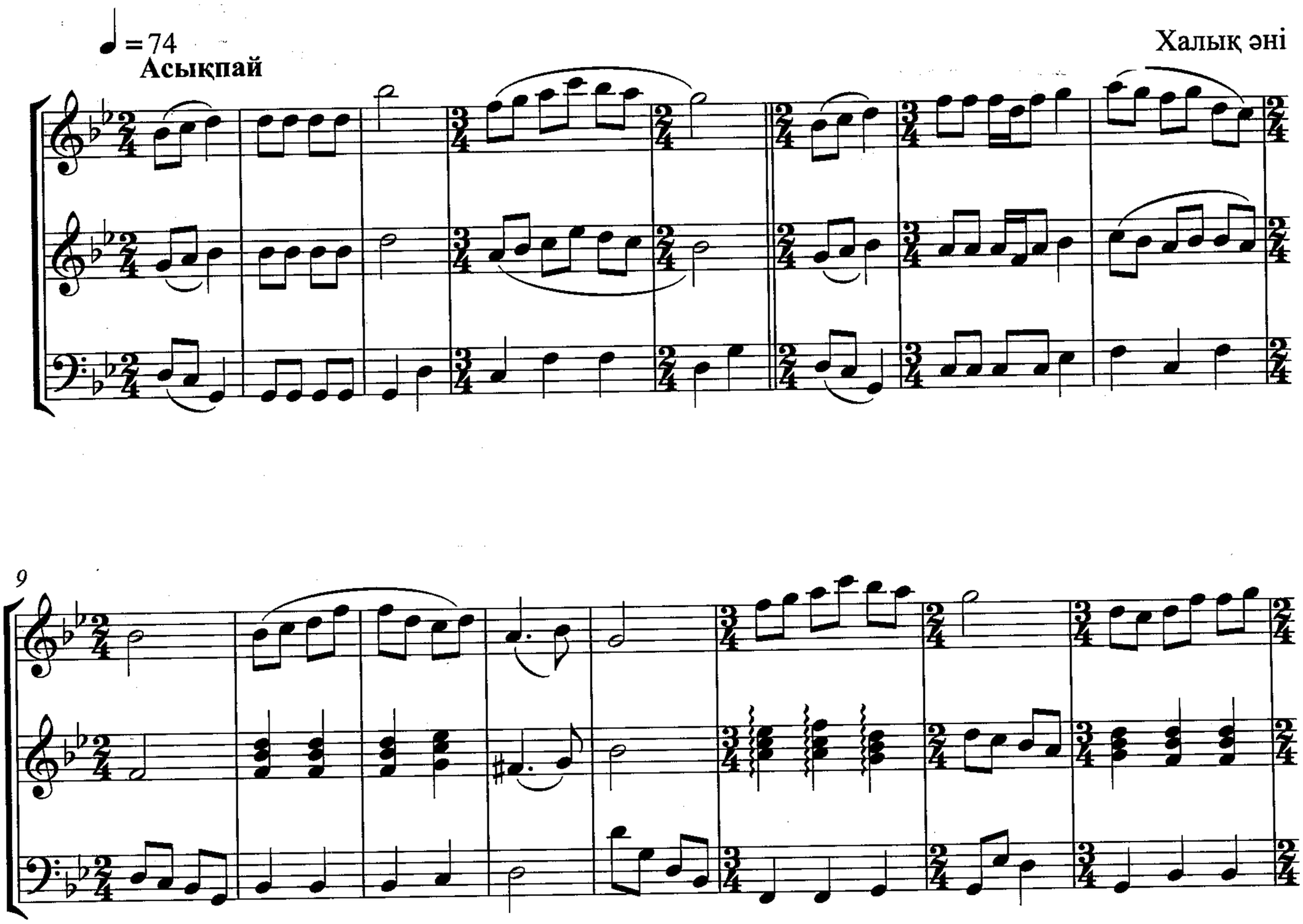

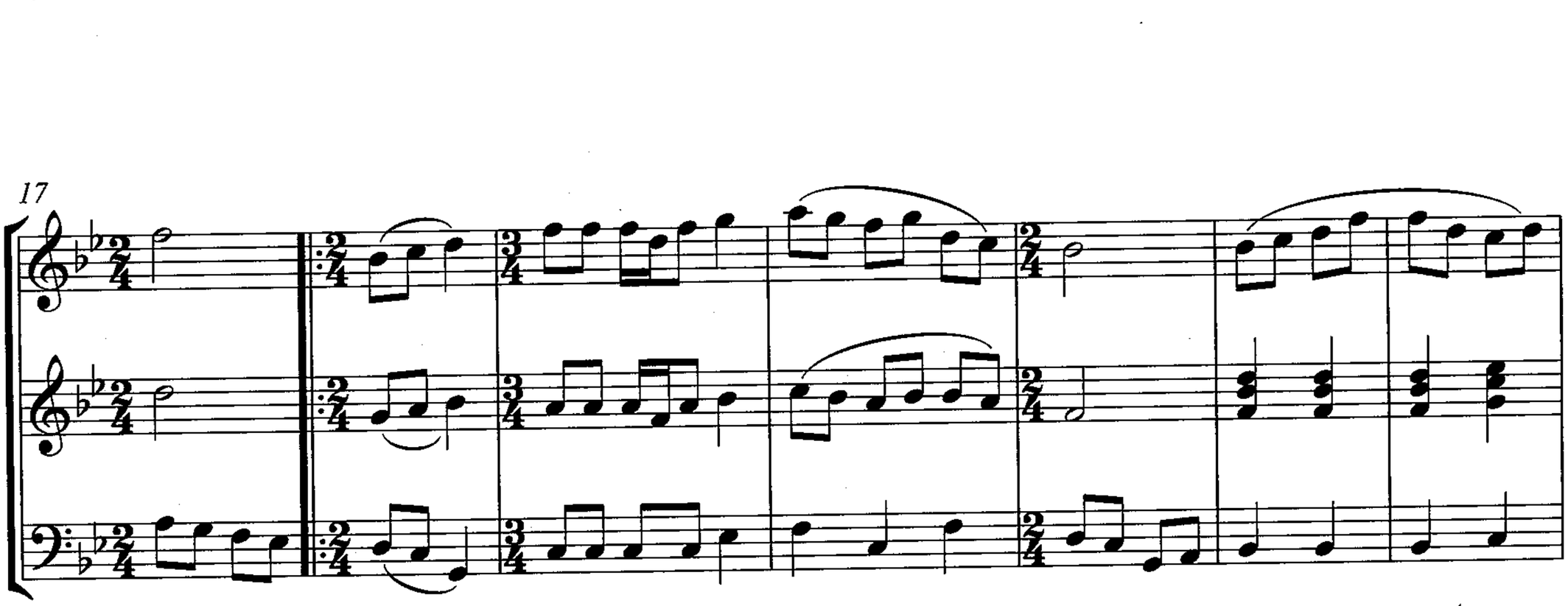

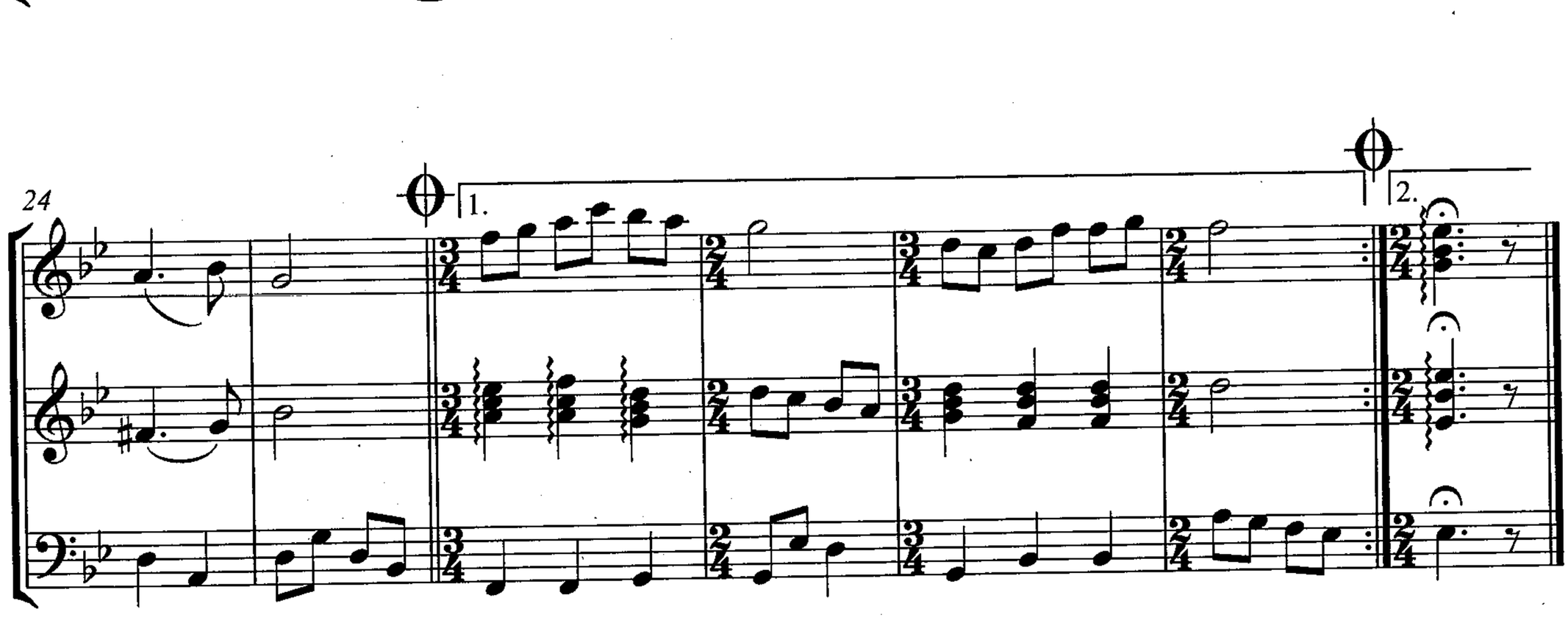

18. Екі жирен-2

♩ = 70

Халық әні

Асықпай, шалқыта

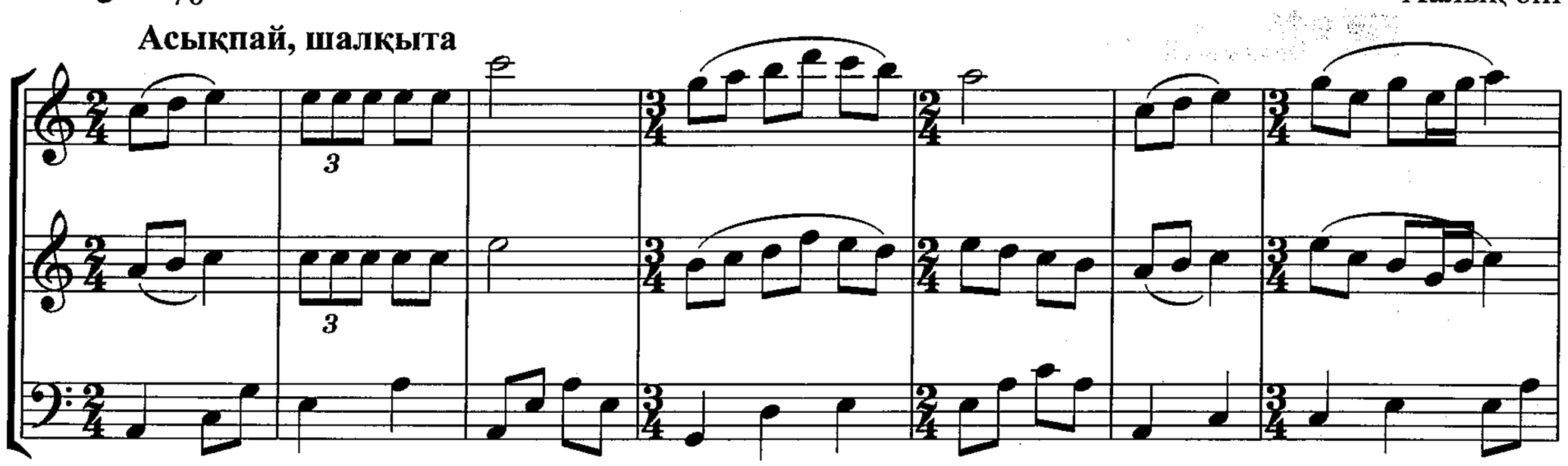

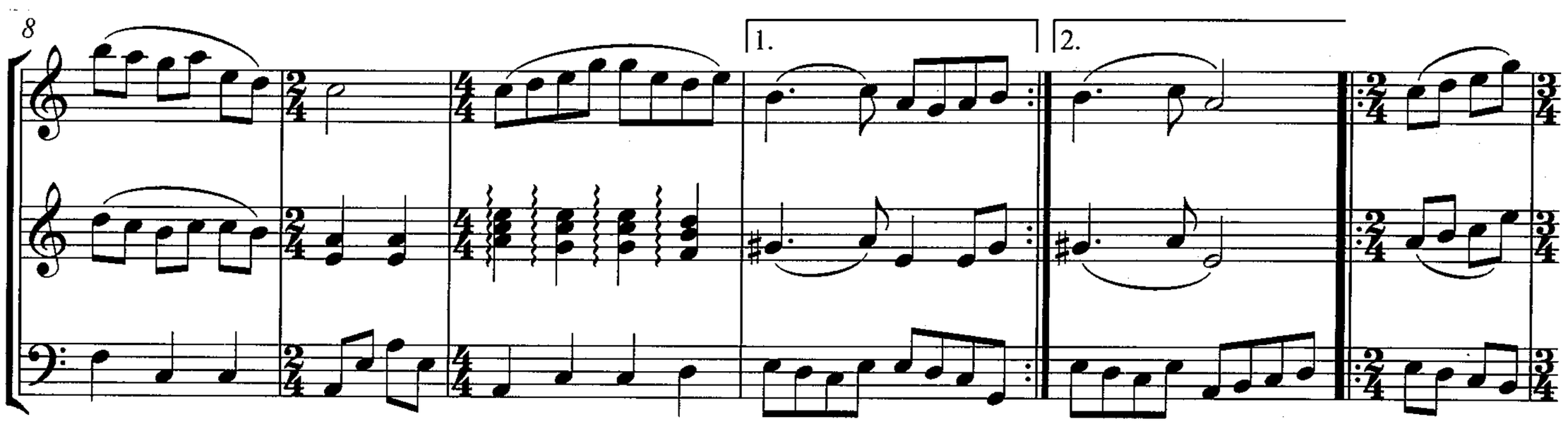

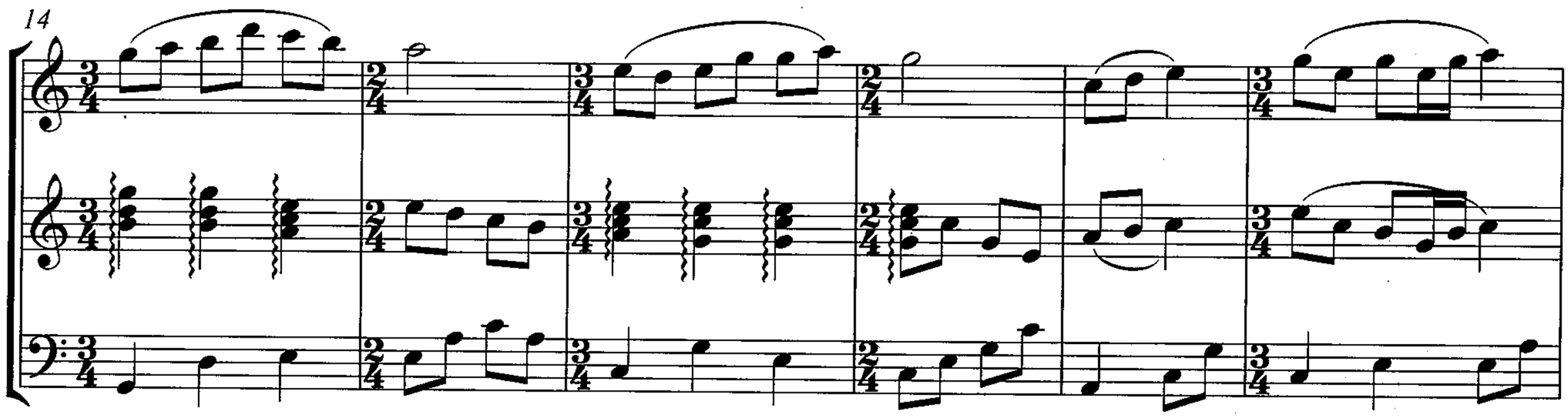

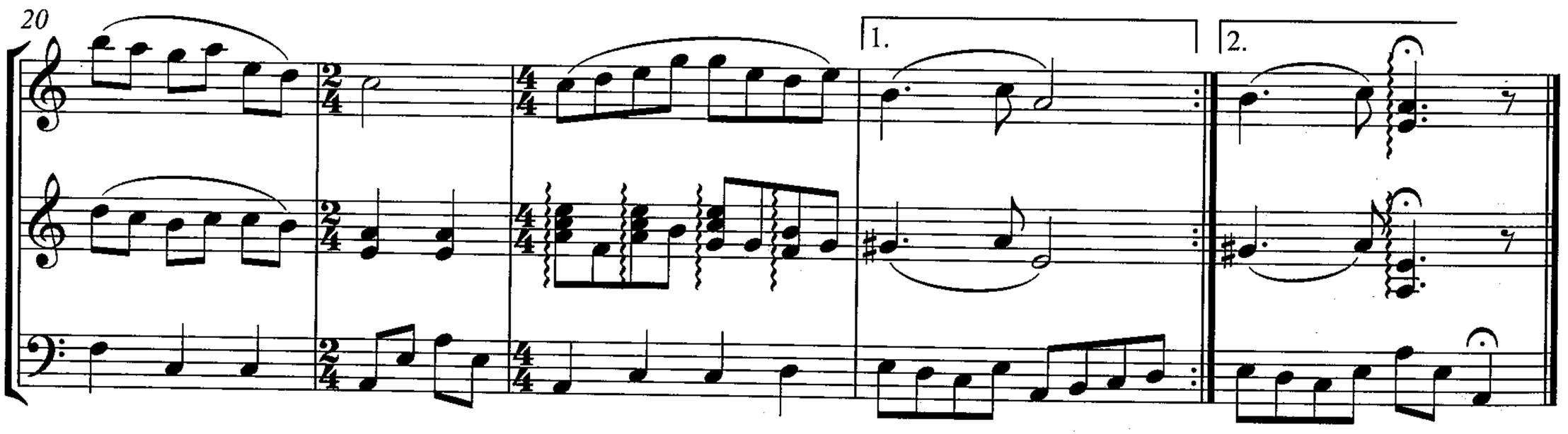

19. Елік-ай

Халық әні

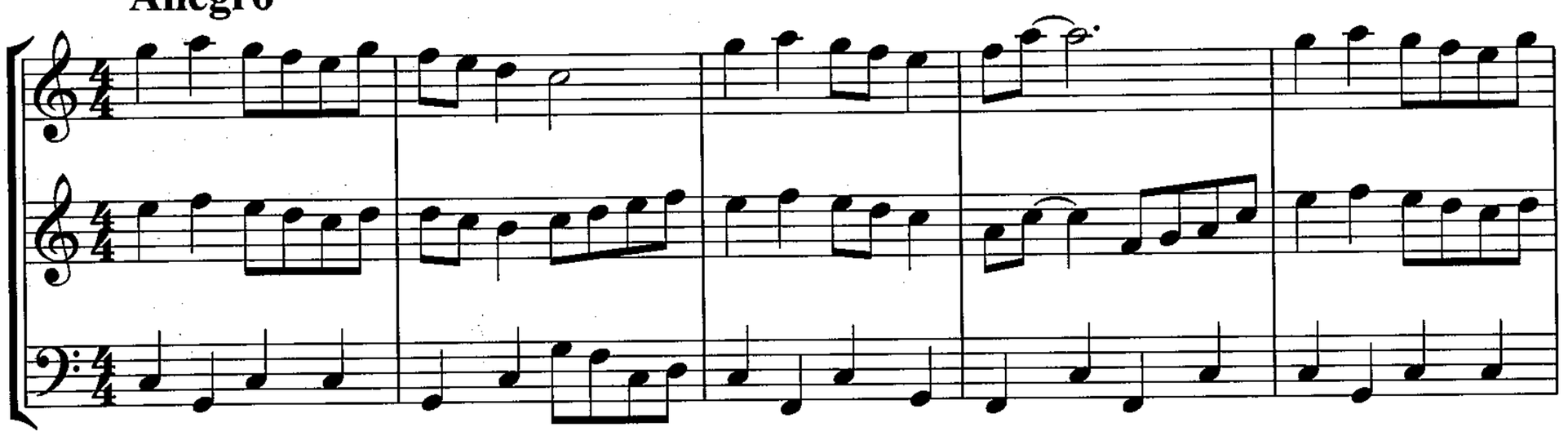

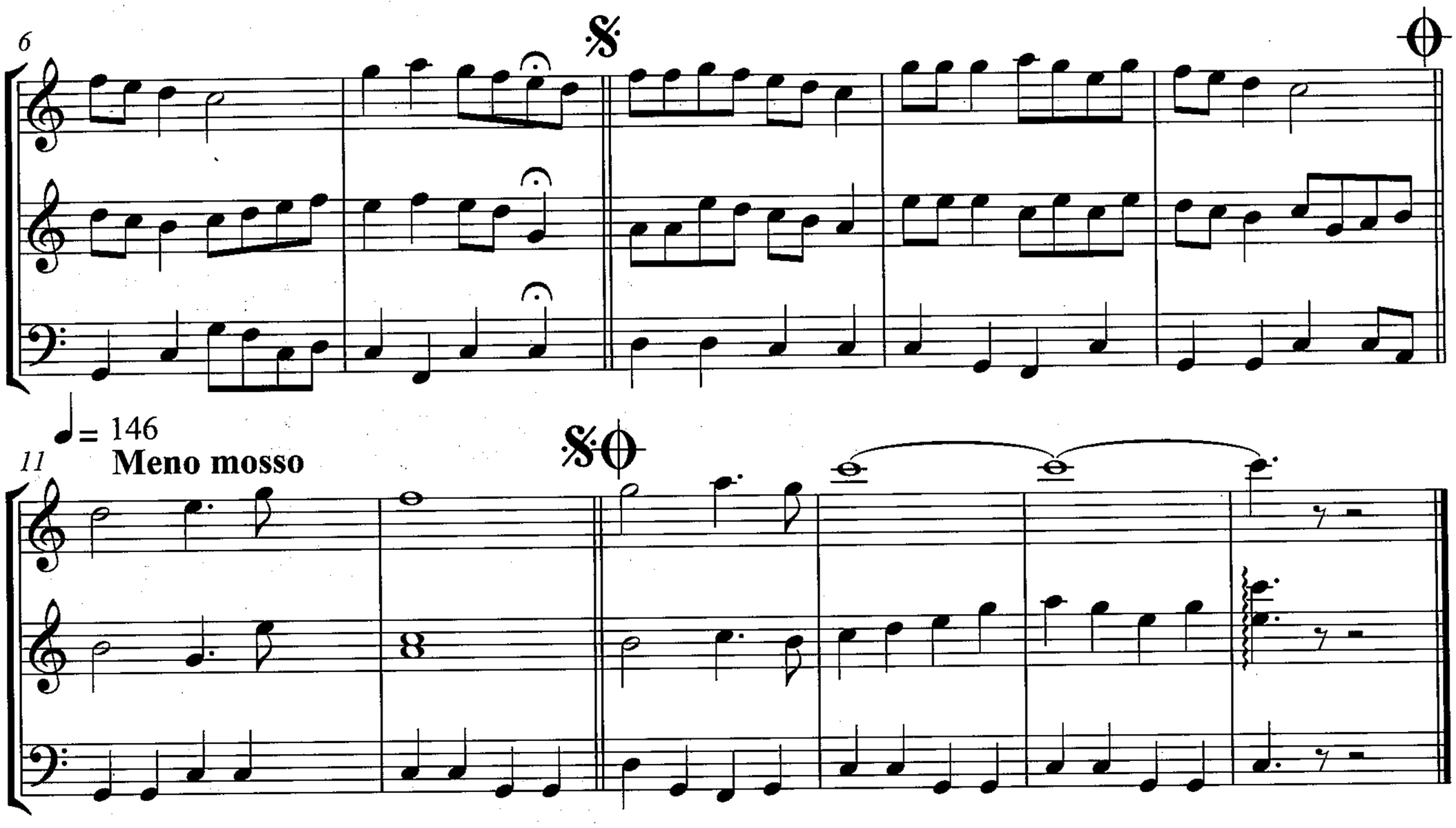

20. Еркем-ай

Халық әні

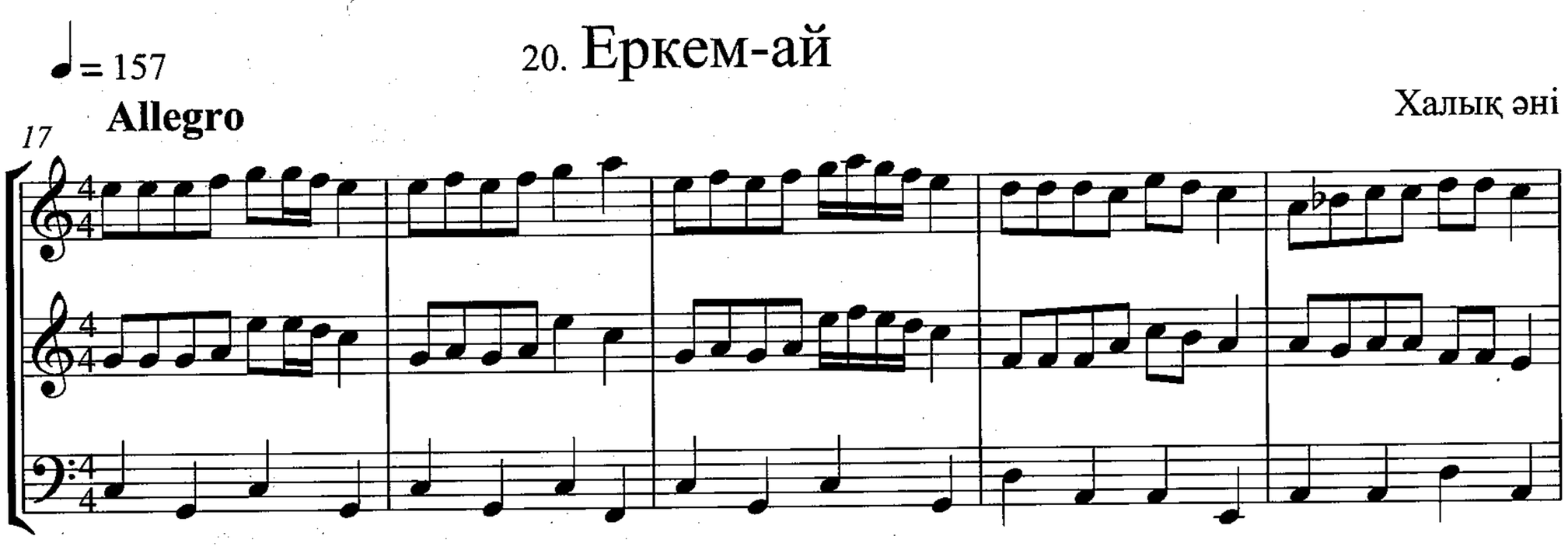

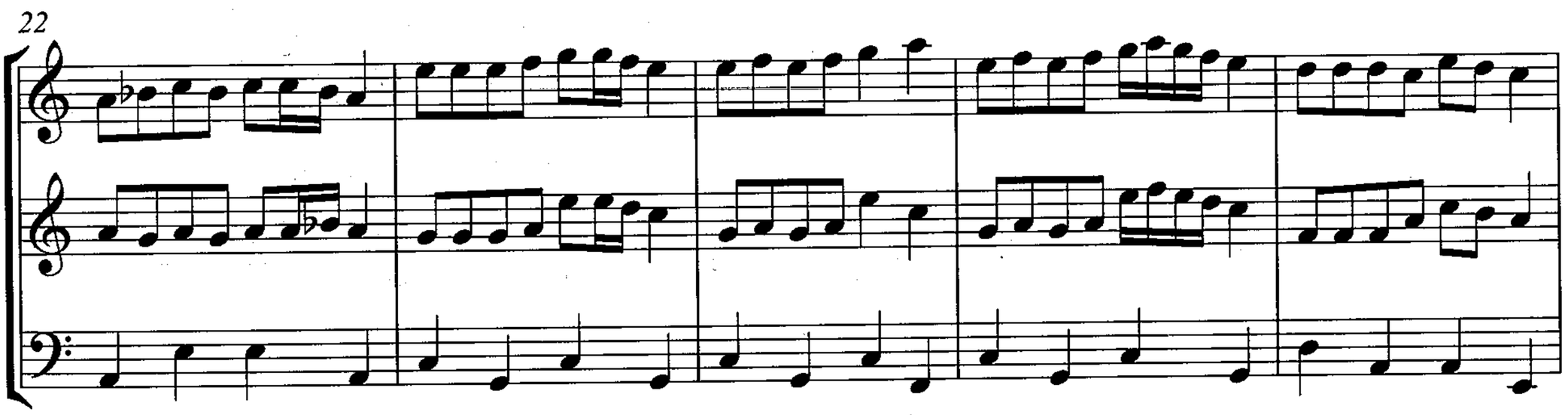

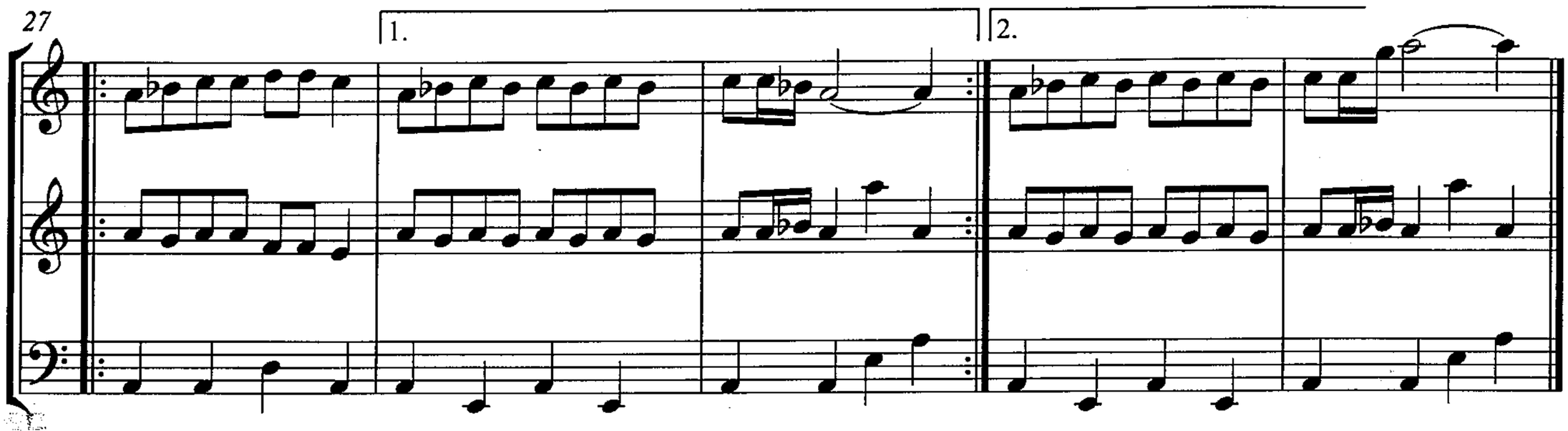
27
1.
2.

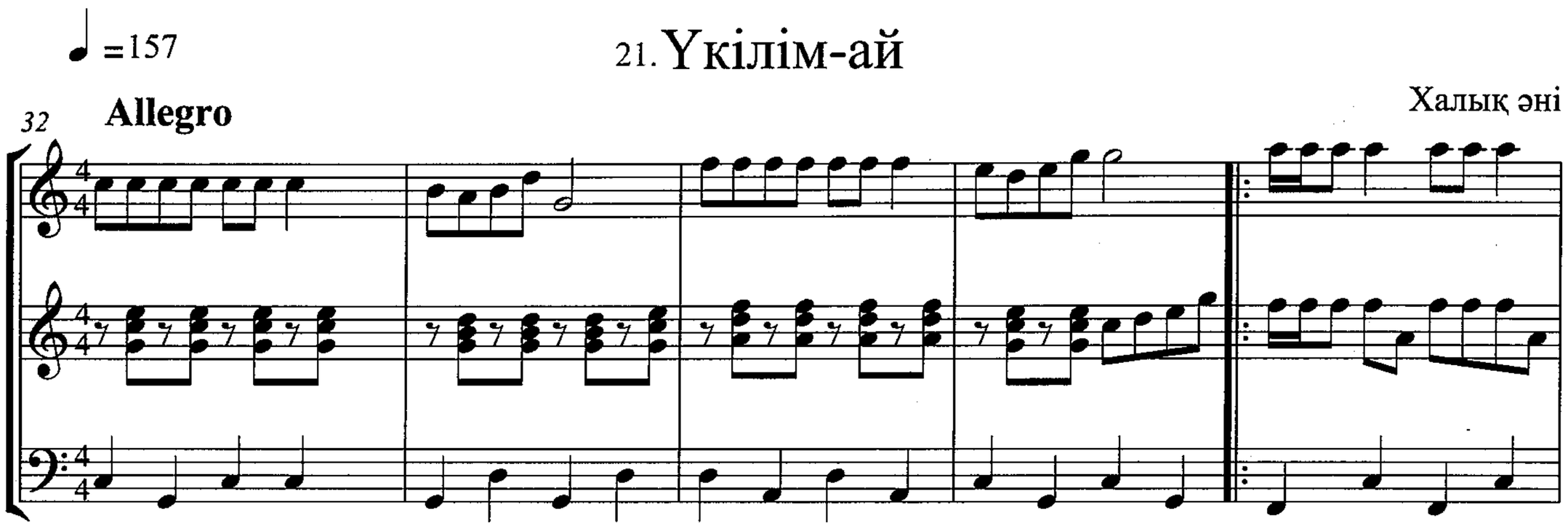
♩ =157
21. Үкілім-ай
Халық әні
32
Allegro

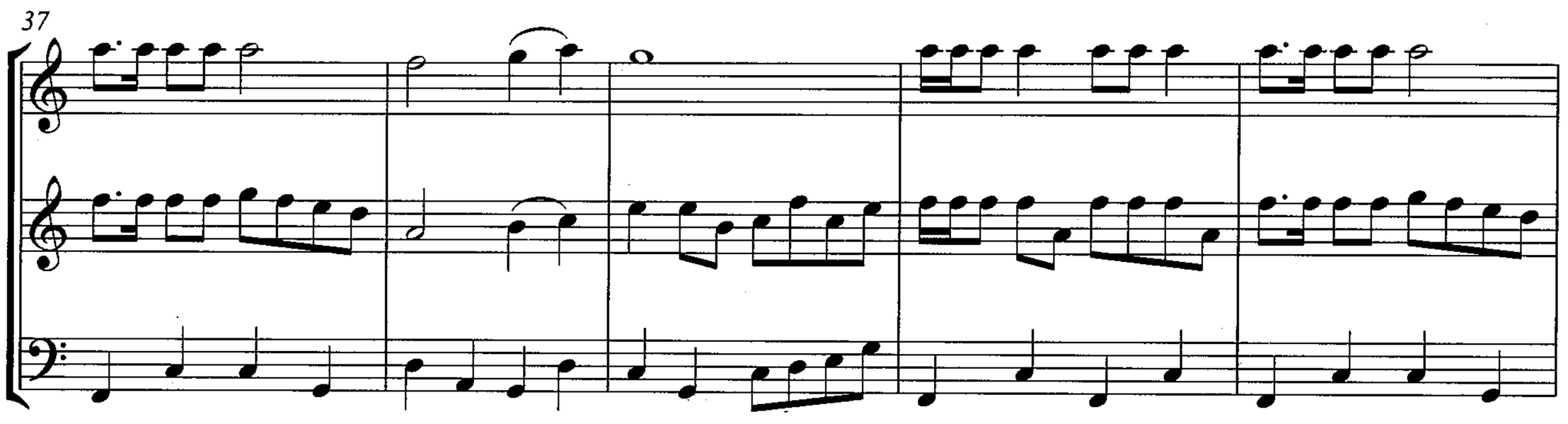
37

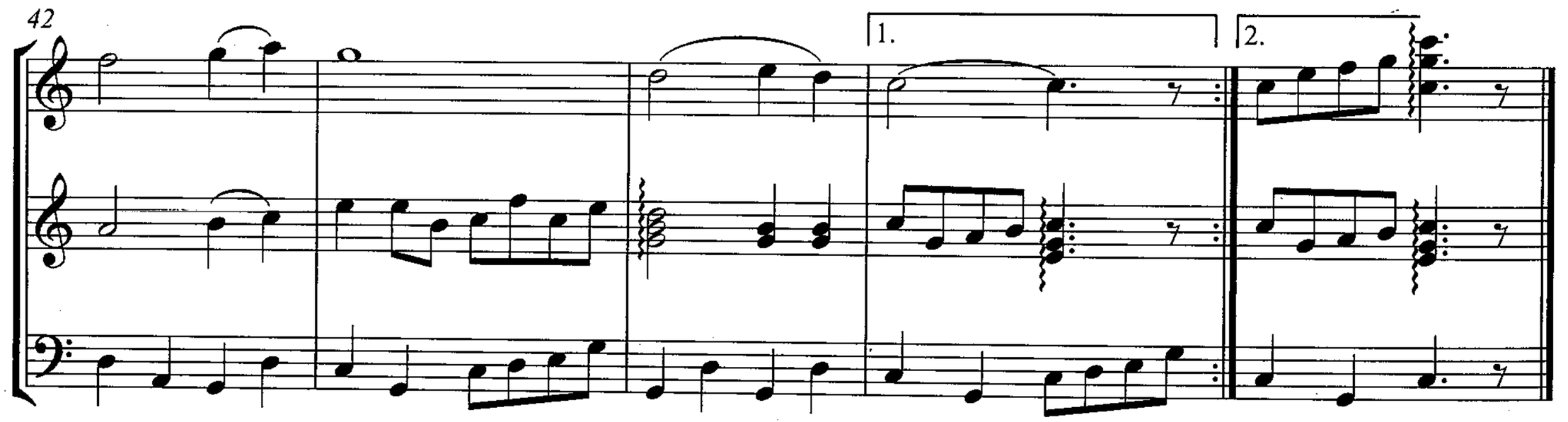
42
1.
2.

22. Ләйлім

Ақан сері

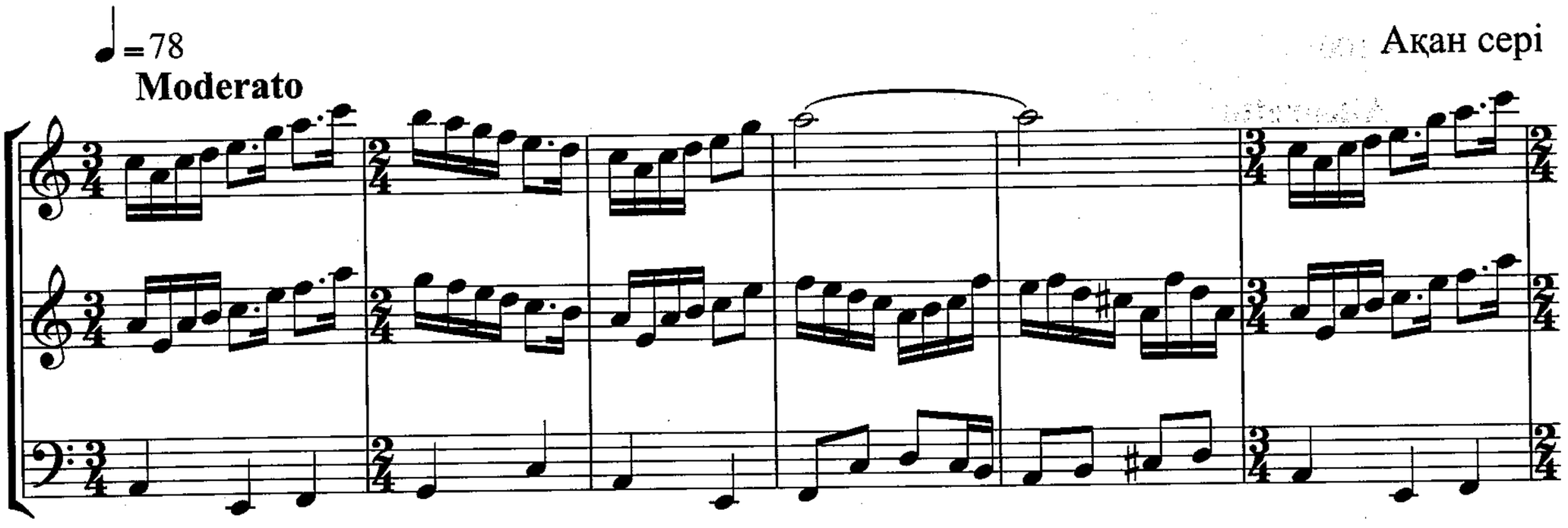

23. Балқадиша

♩ = 100

Allegretto

Ақан сері

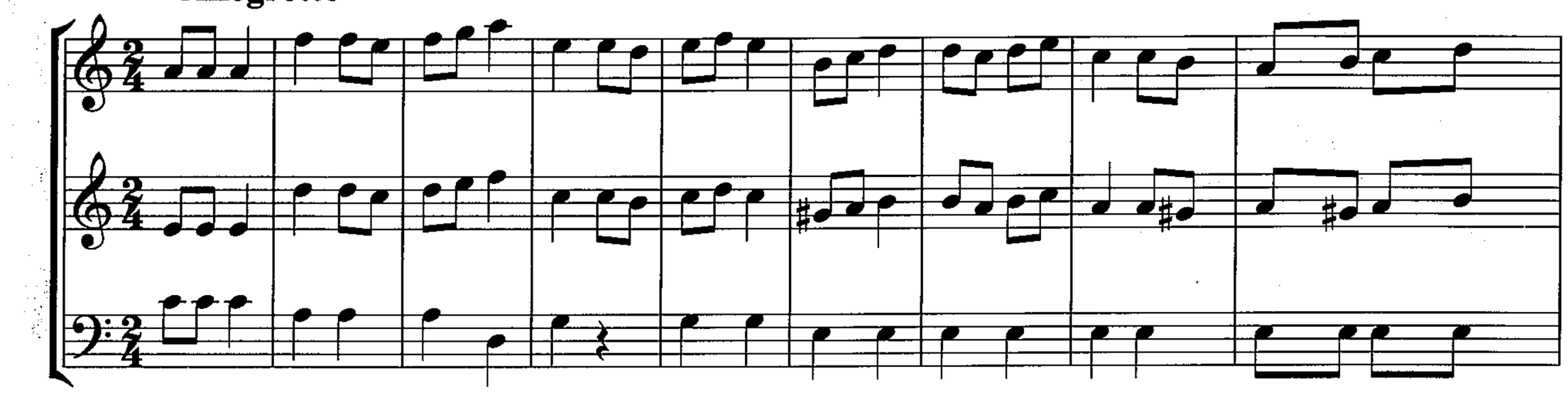

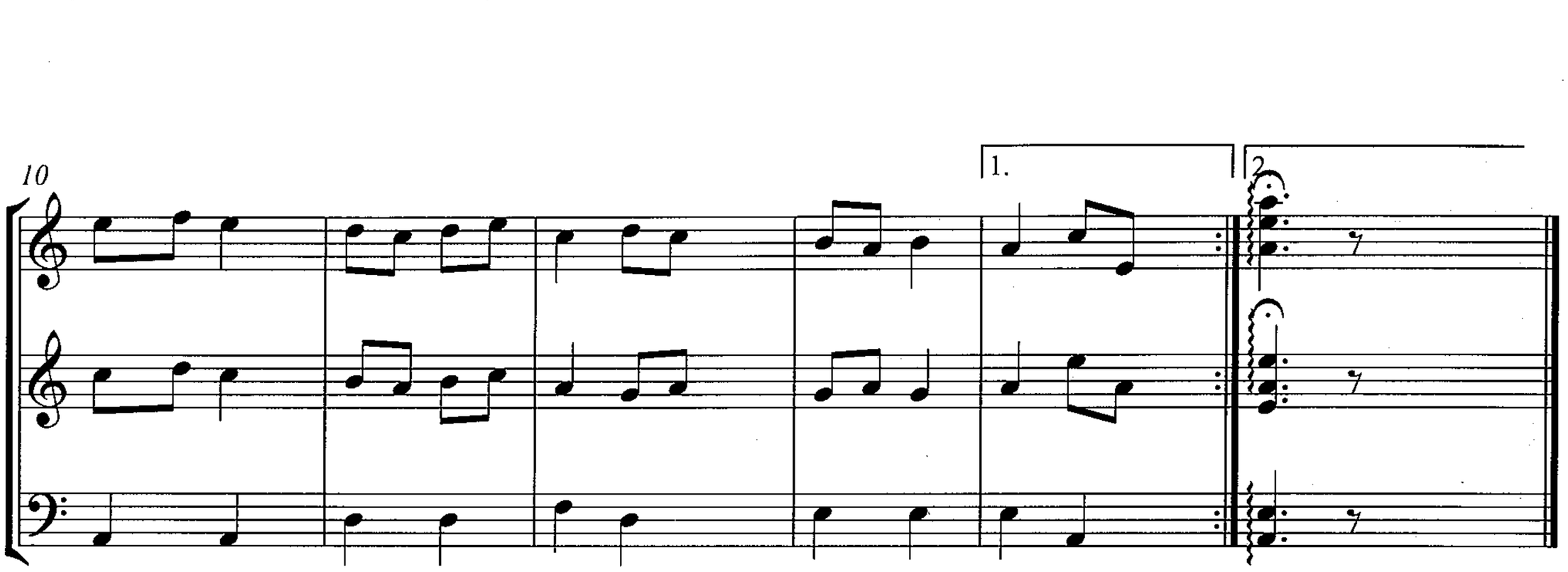

24. Сәулем-ай

Allegretto

Халық әні

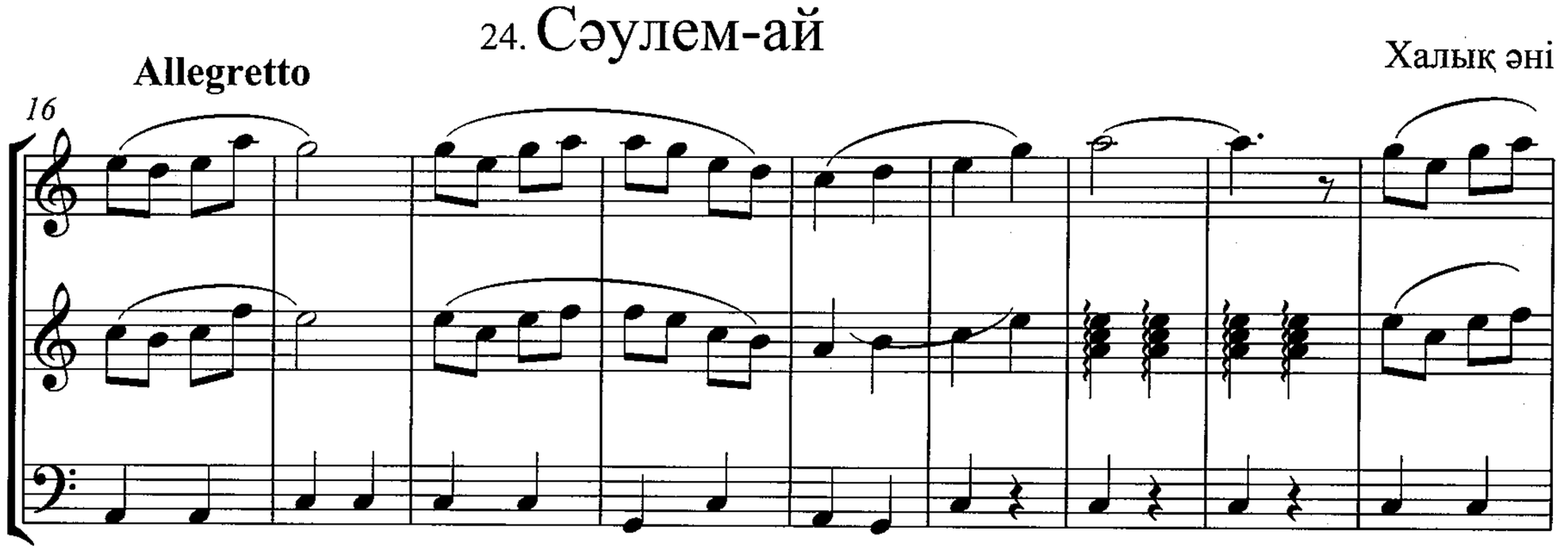

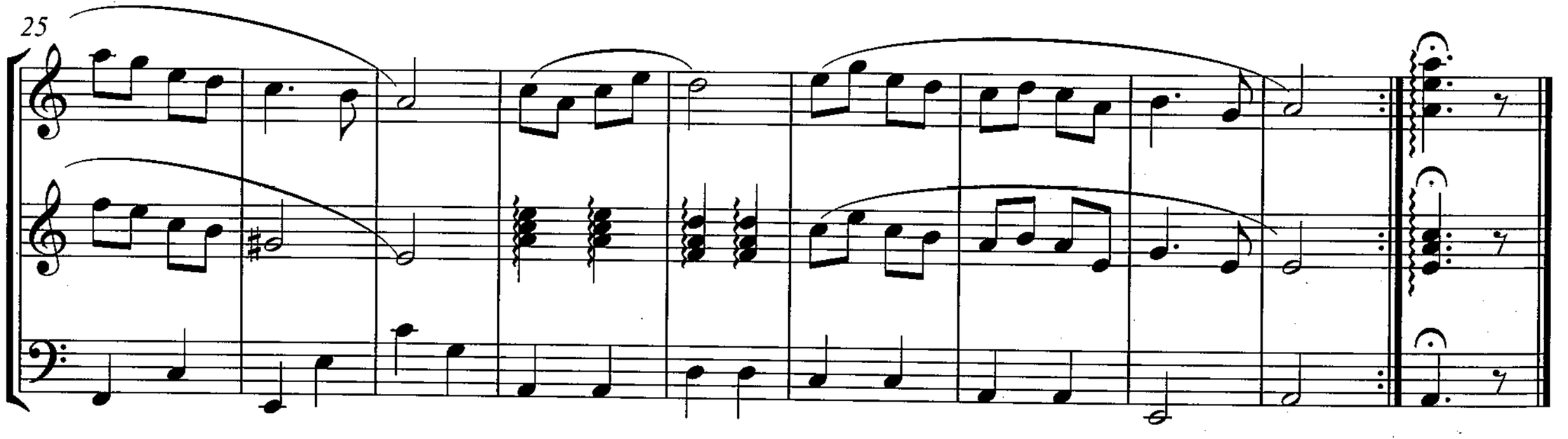

25. Қаракөзім

♩ = 88

Халық әні

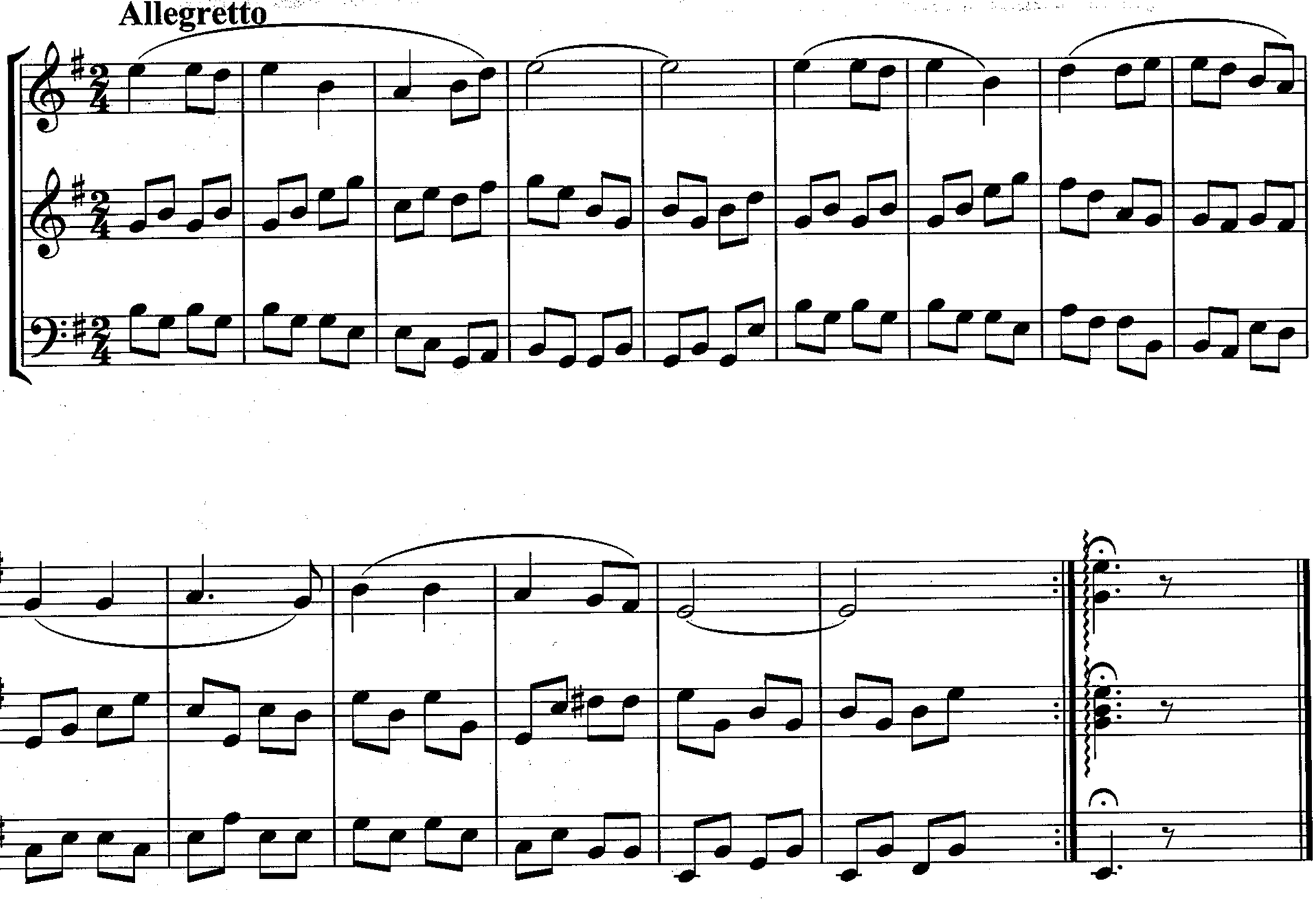

26. Ахау демей

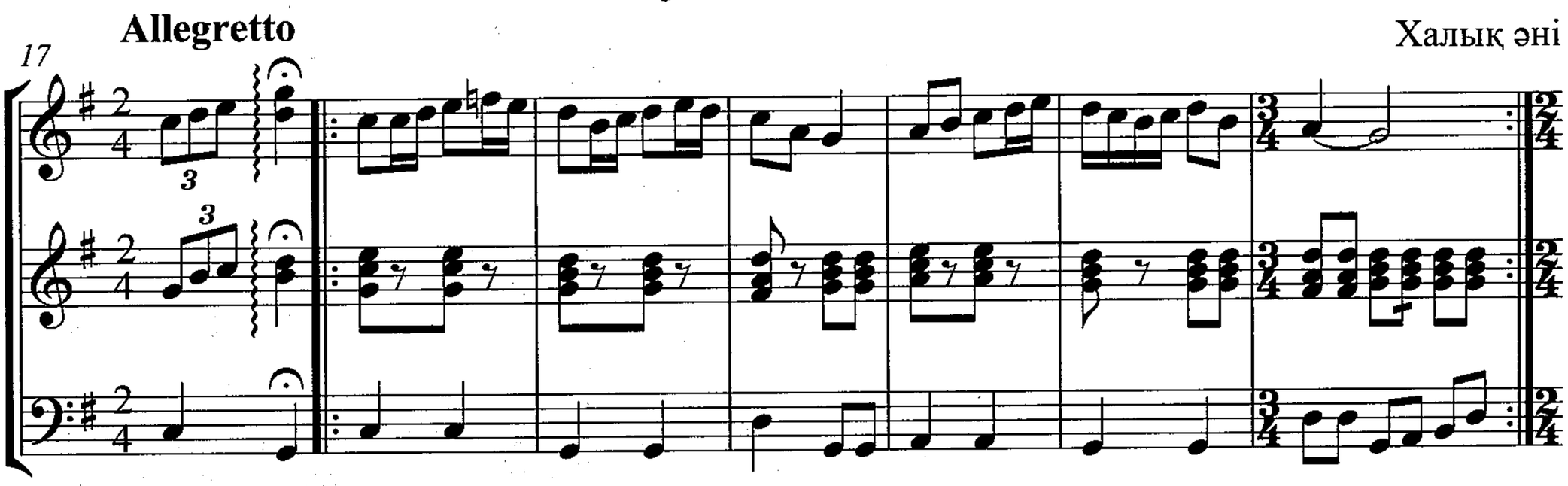

27. Жас келін

♩ = 67

Allegretto

Халық әні

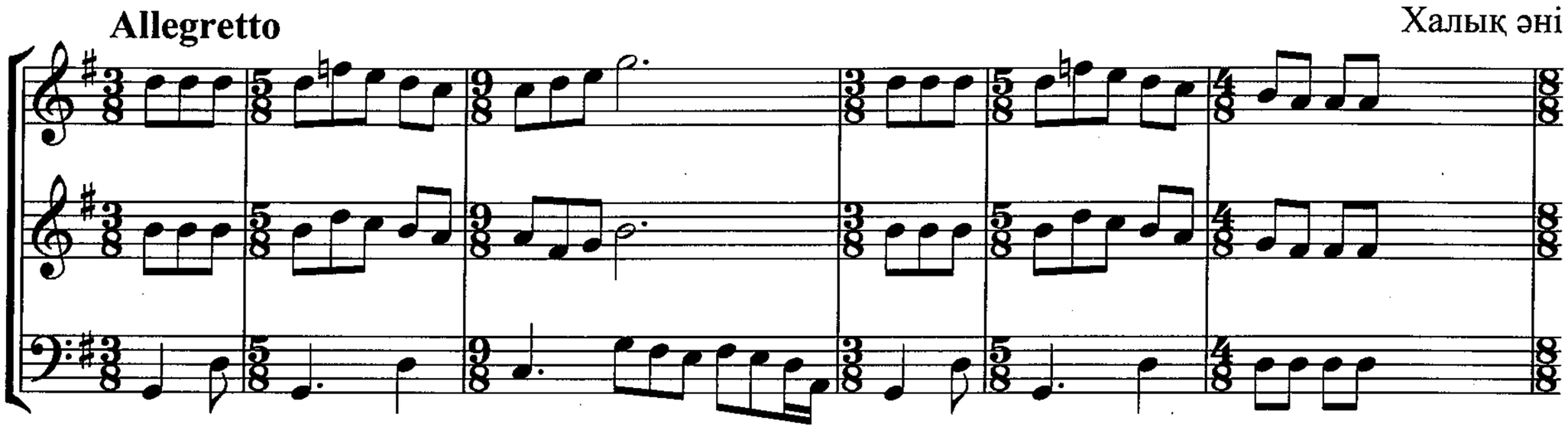

7

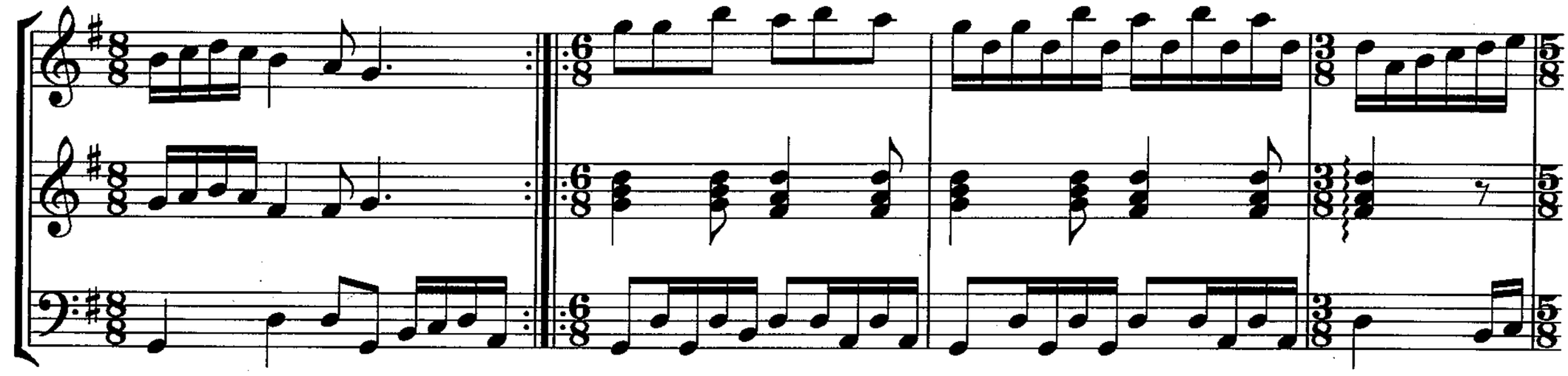

11

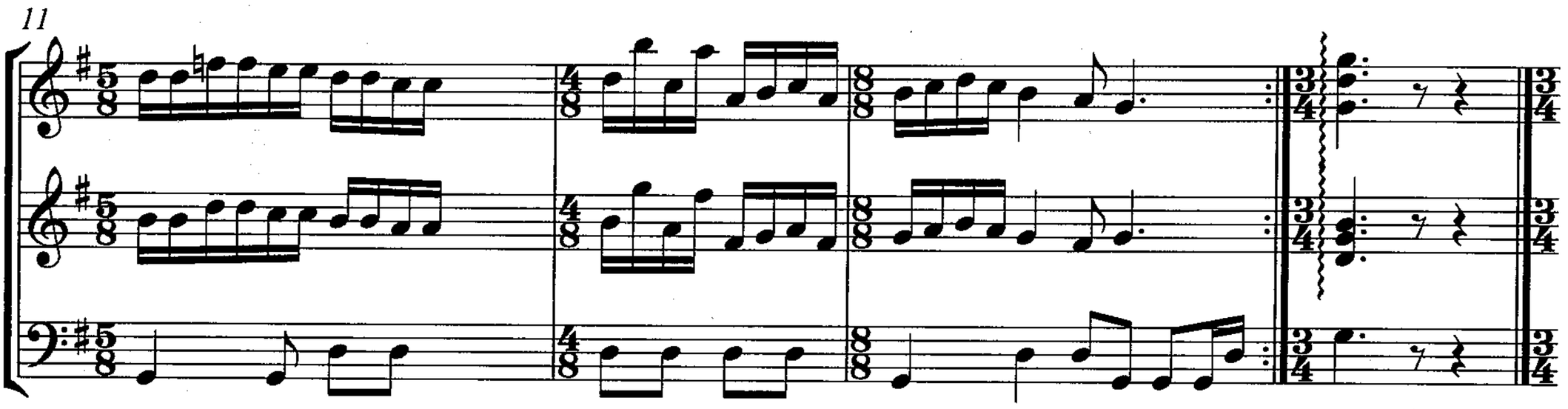

28. Қоғалы-ай

♩ = 100

Allegretto

Халық әні

15

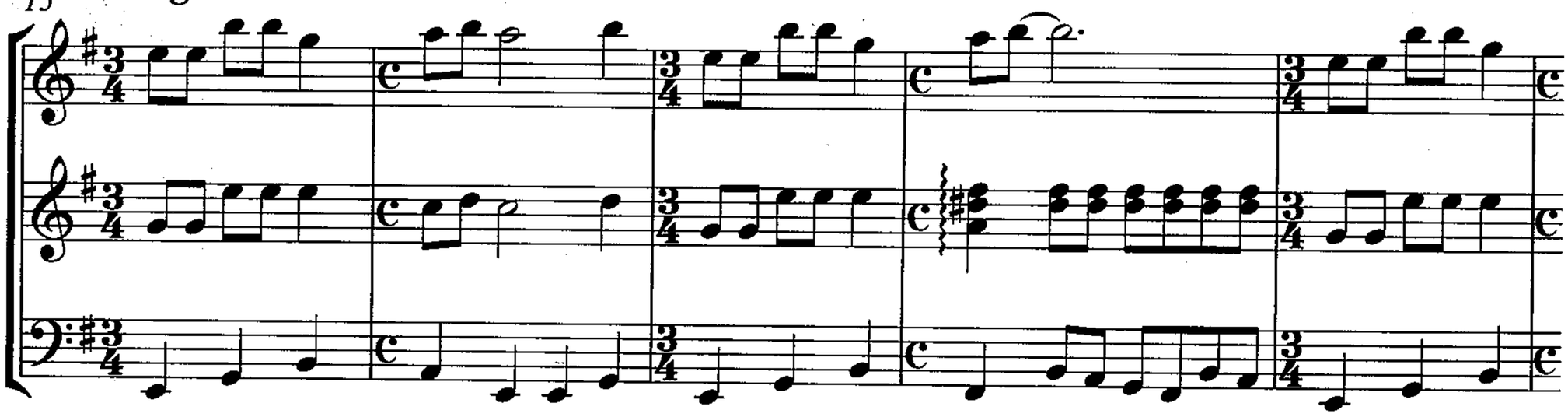

20

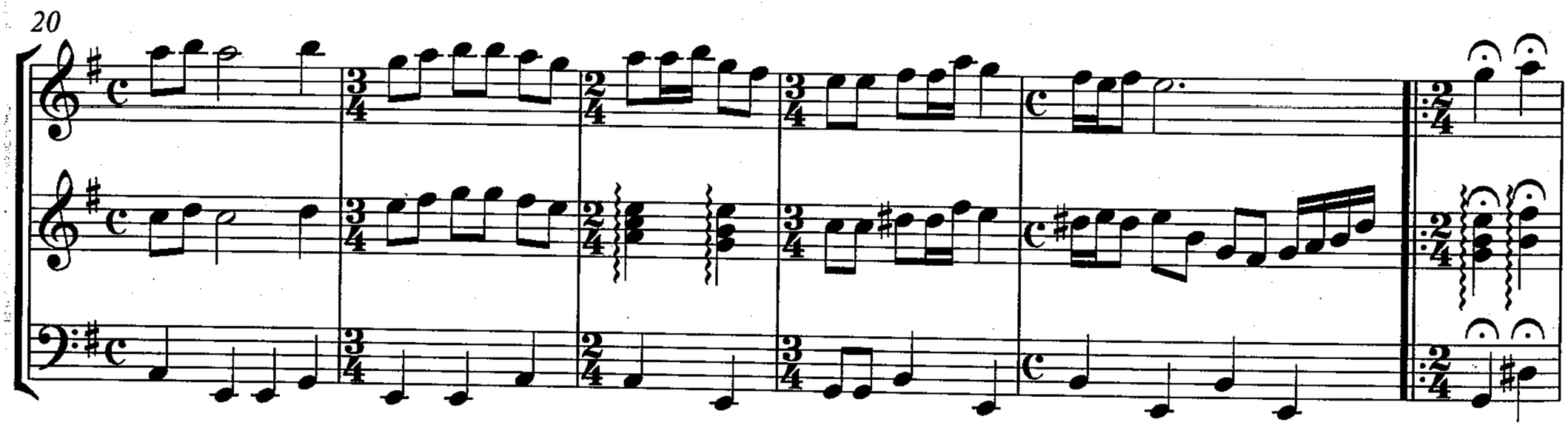

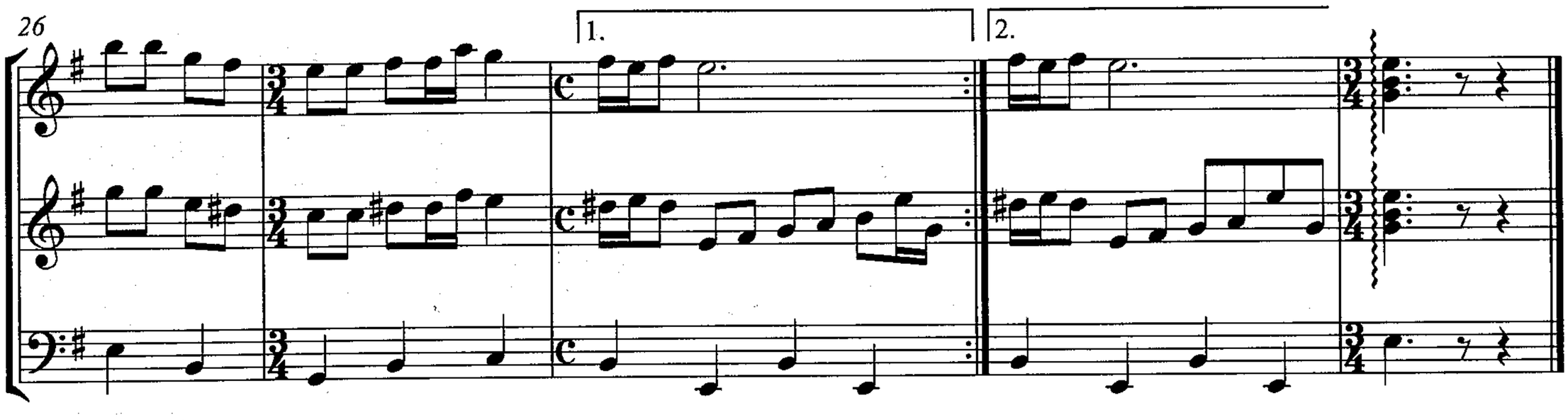

29. Тобылғысай

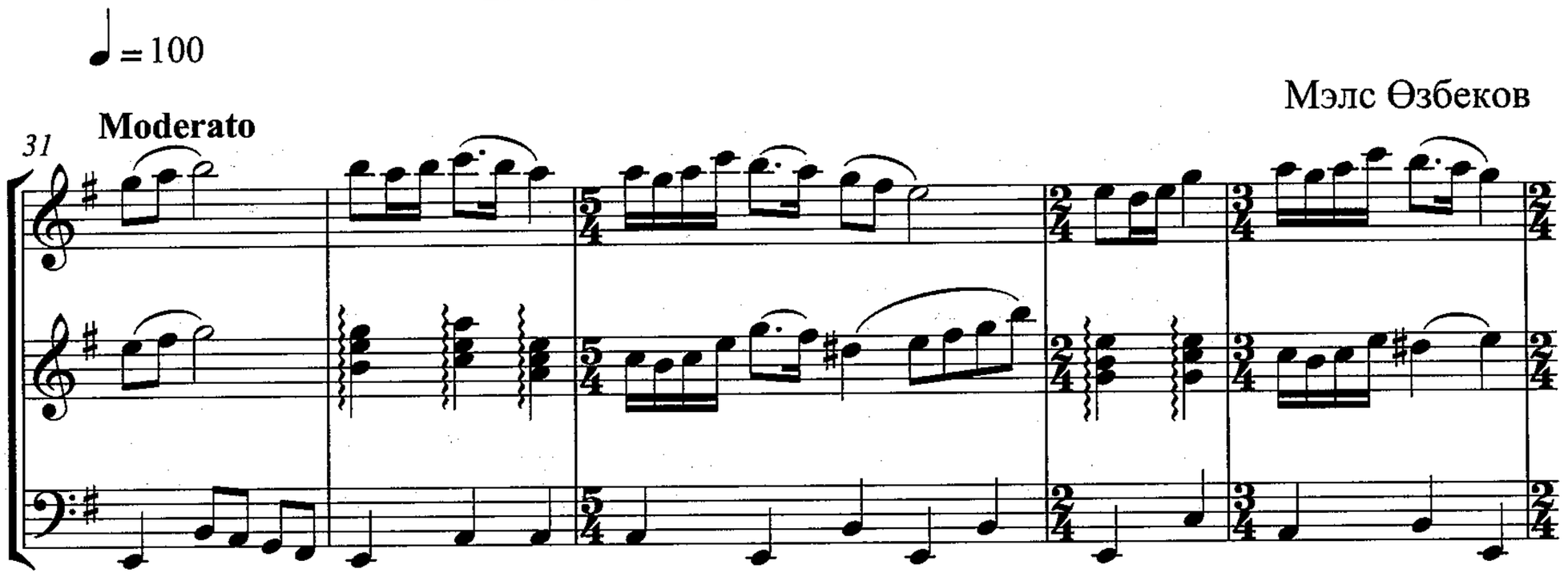

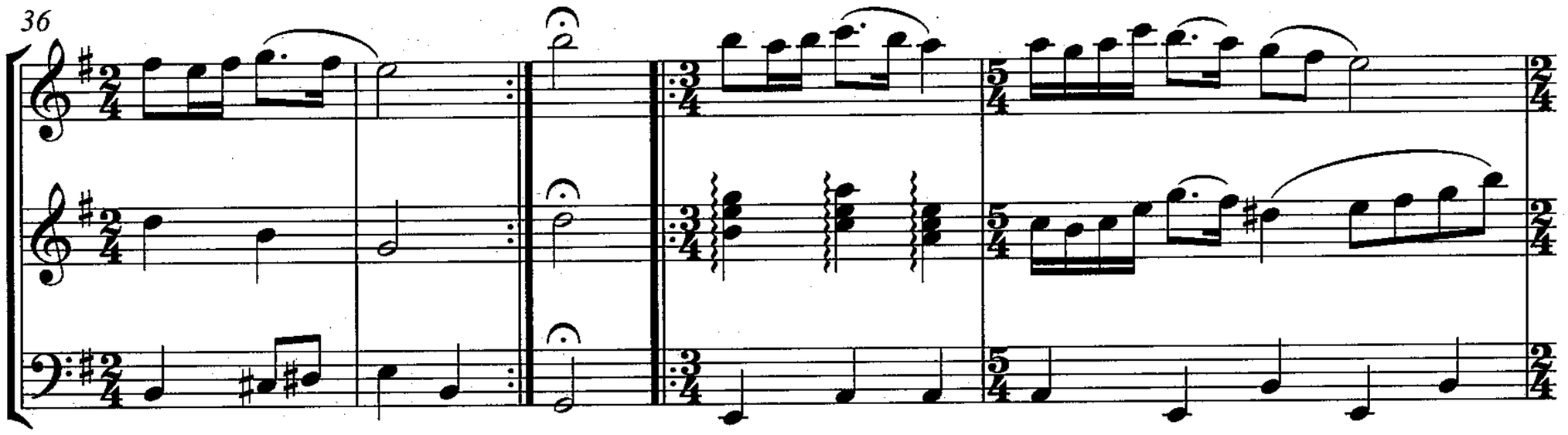

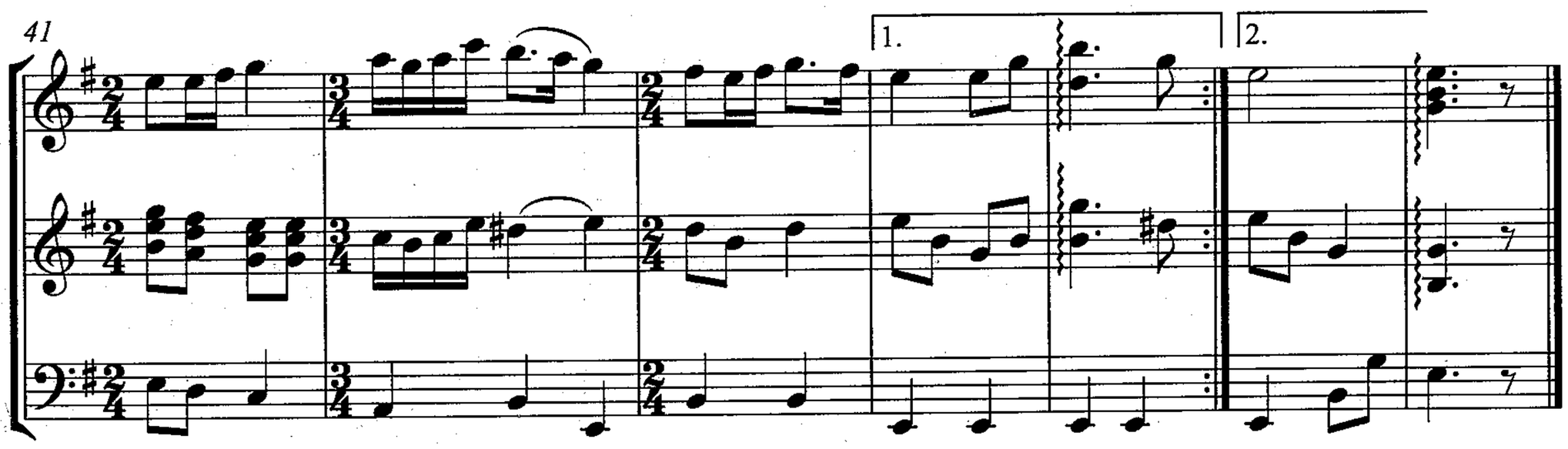

30. Жиырма бес

♩ = 68.

Andante cantabile

Салғара Жанкісіұлы

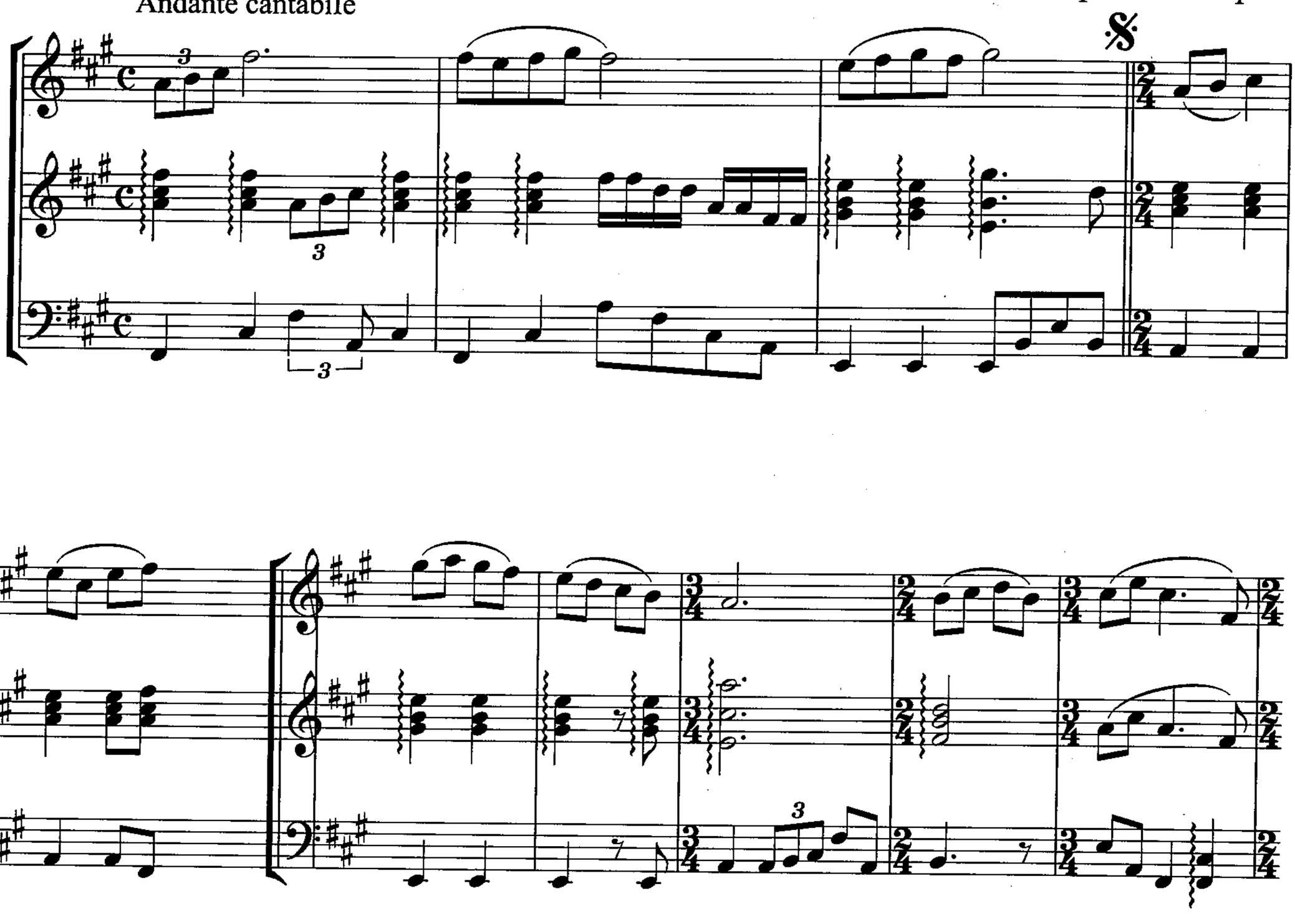

31. Сәулем-ай (2-түрі)

♩ = 100

Allegretto

Халық әні

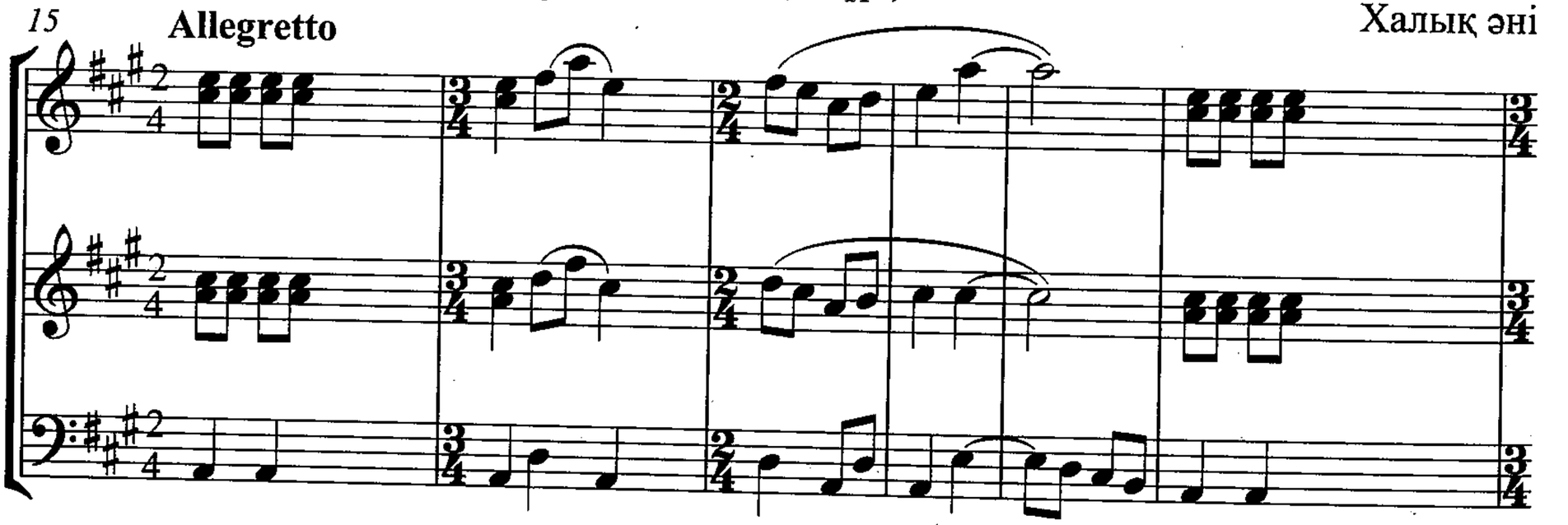

21

28

1.

2.

32. Ғайни

Allegretto

♩=88

Сегіз сері

31

34

37

33. Құдаша

♩ = 135

Moderato

Халық әні

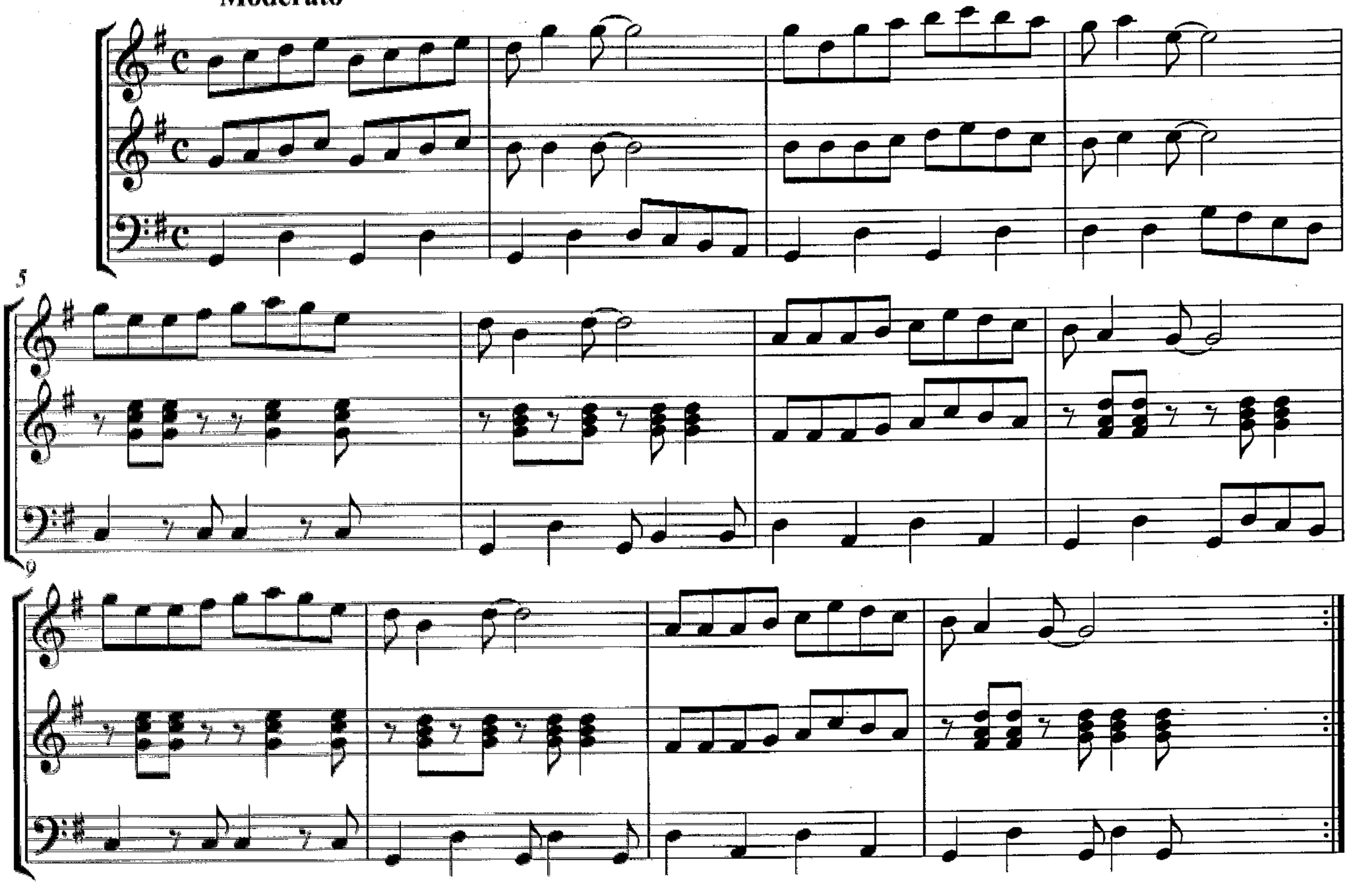

34. Қызыл бидай

♩ =70

Andante cantabile

Халық әні

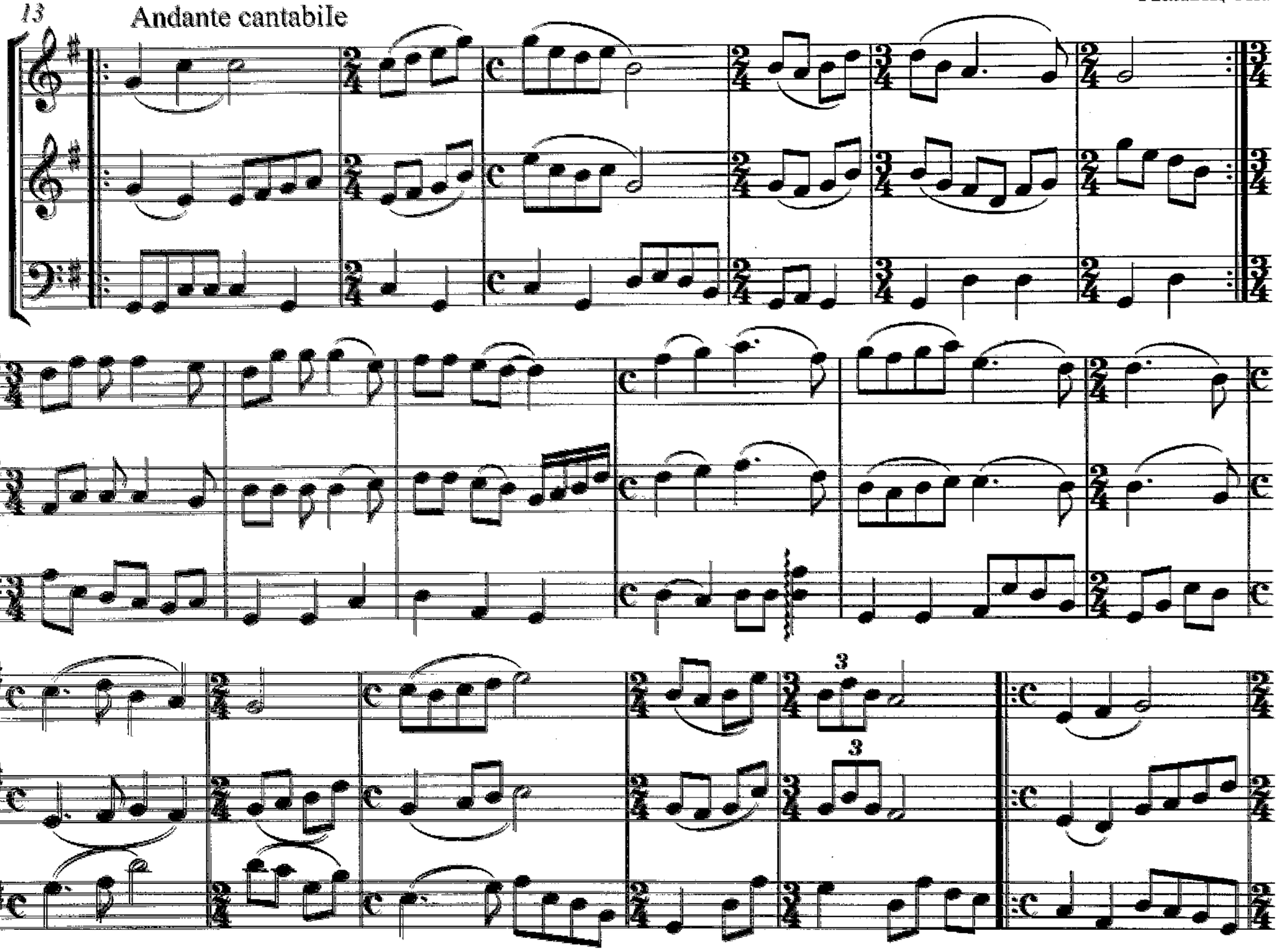

сәл тездете

бастапқы екпінде

31

38

35. Алқоңыр

♩ = 70

Сегіз сері

44

49

55

36. Қараторғай

♩ = 80

Халық әні

60

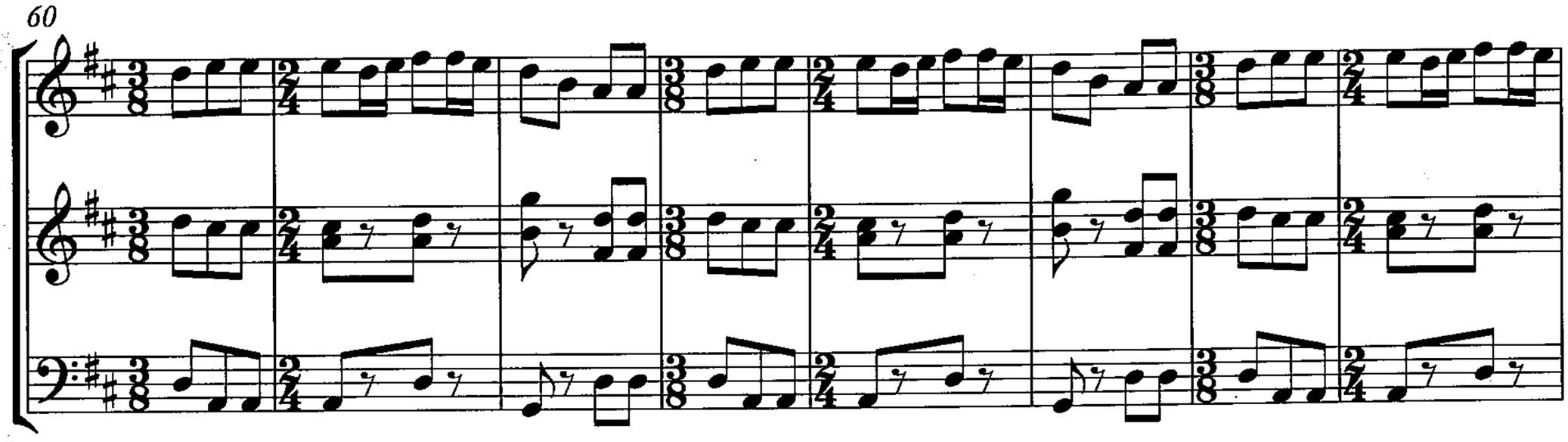

68

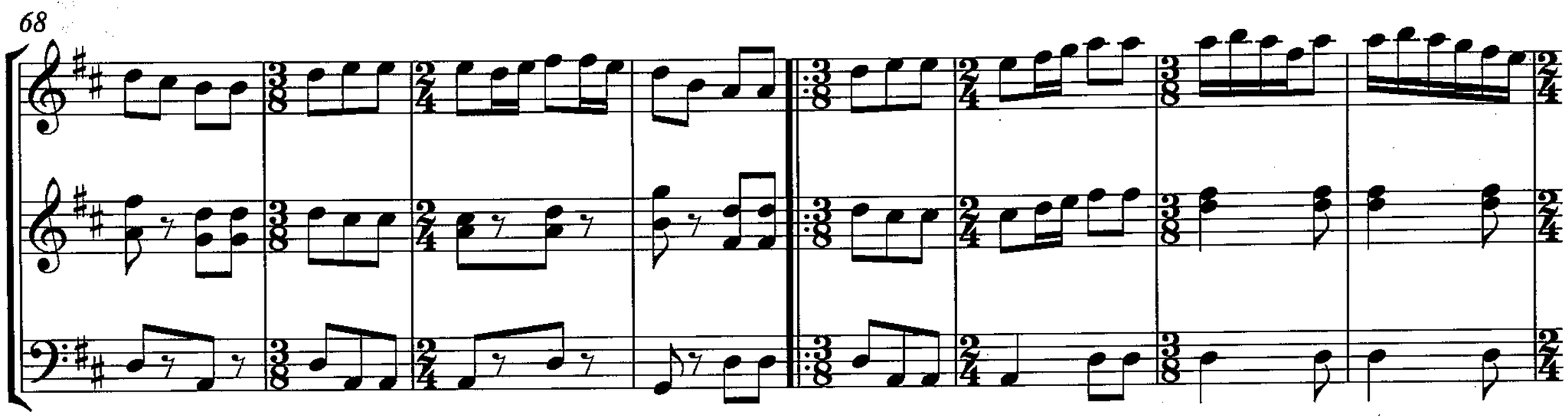

76

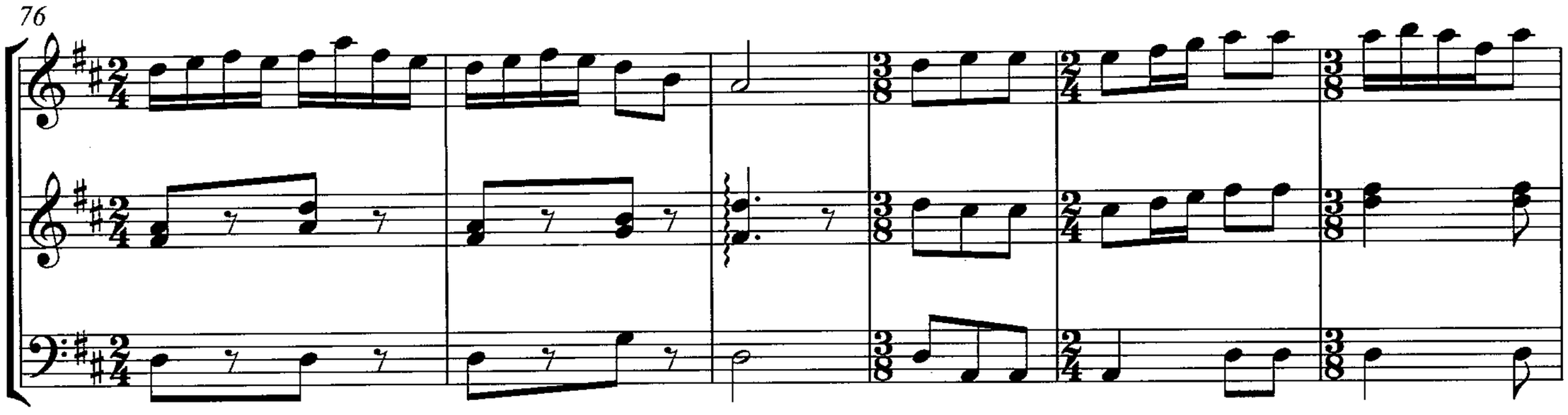

82

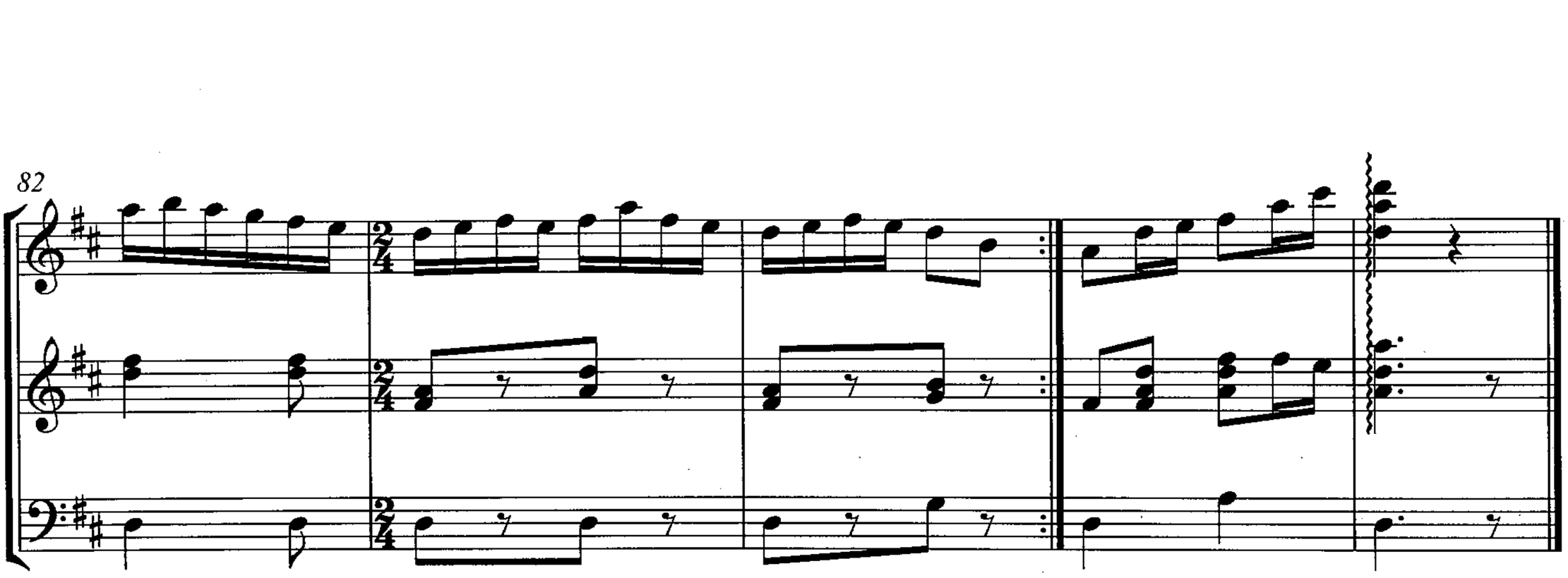

37. Қамажай

♩ = 110

Халық әні

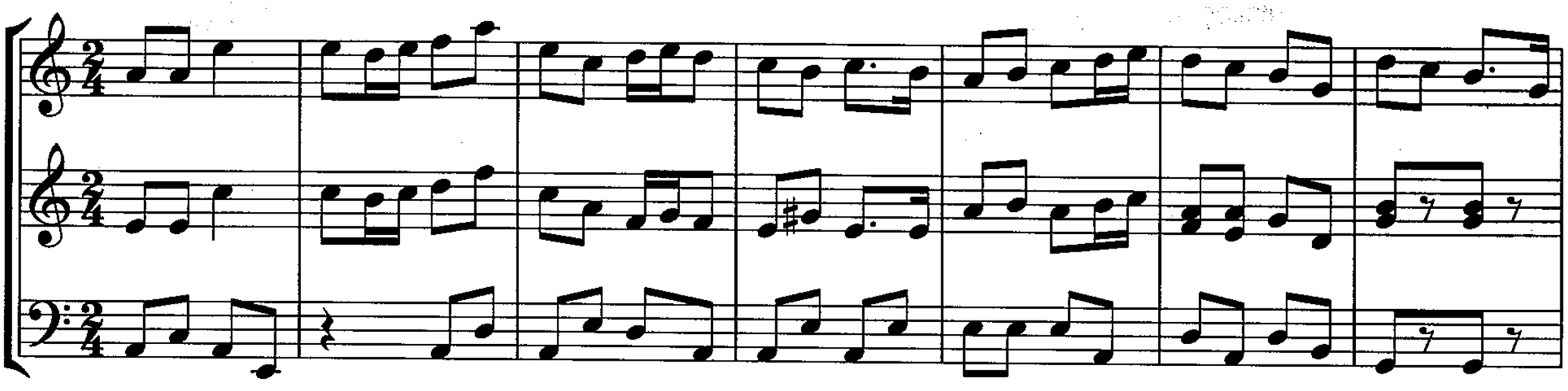

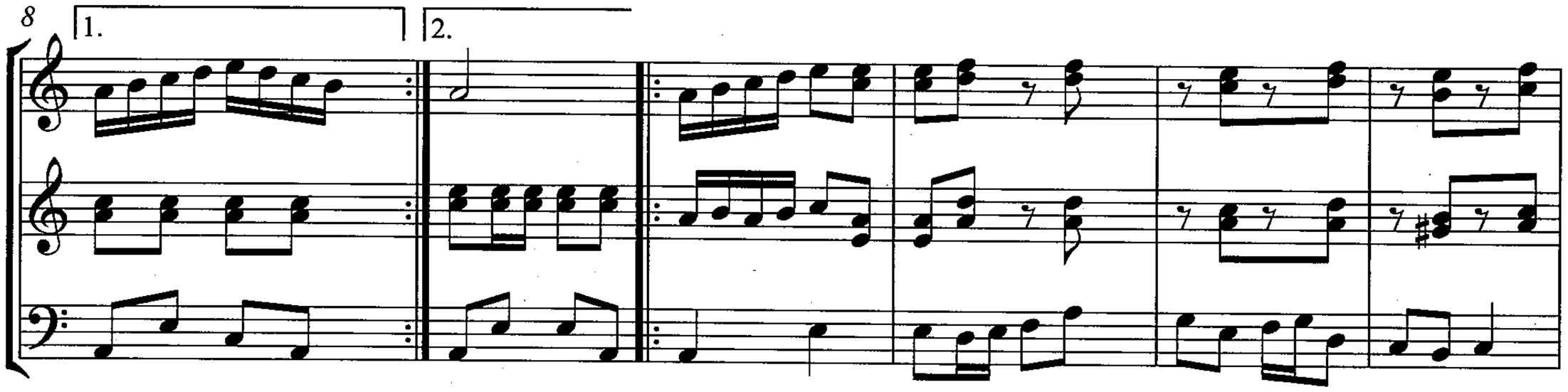

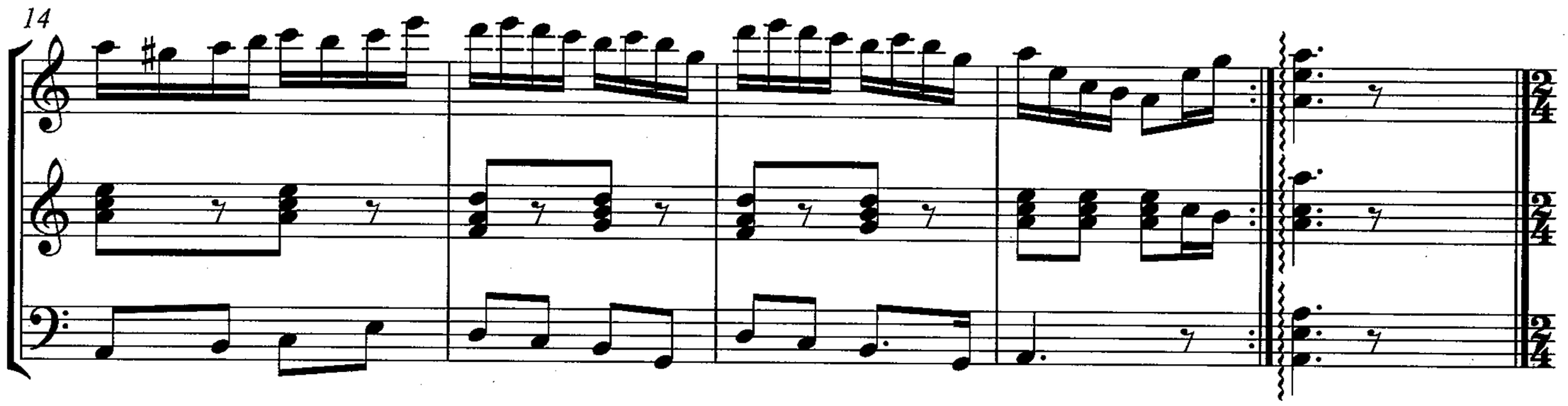

38. Гүлдерайым

♩ = 110

Нияз сері

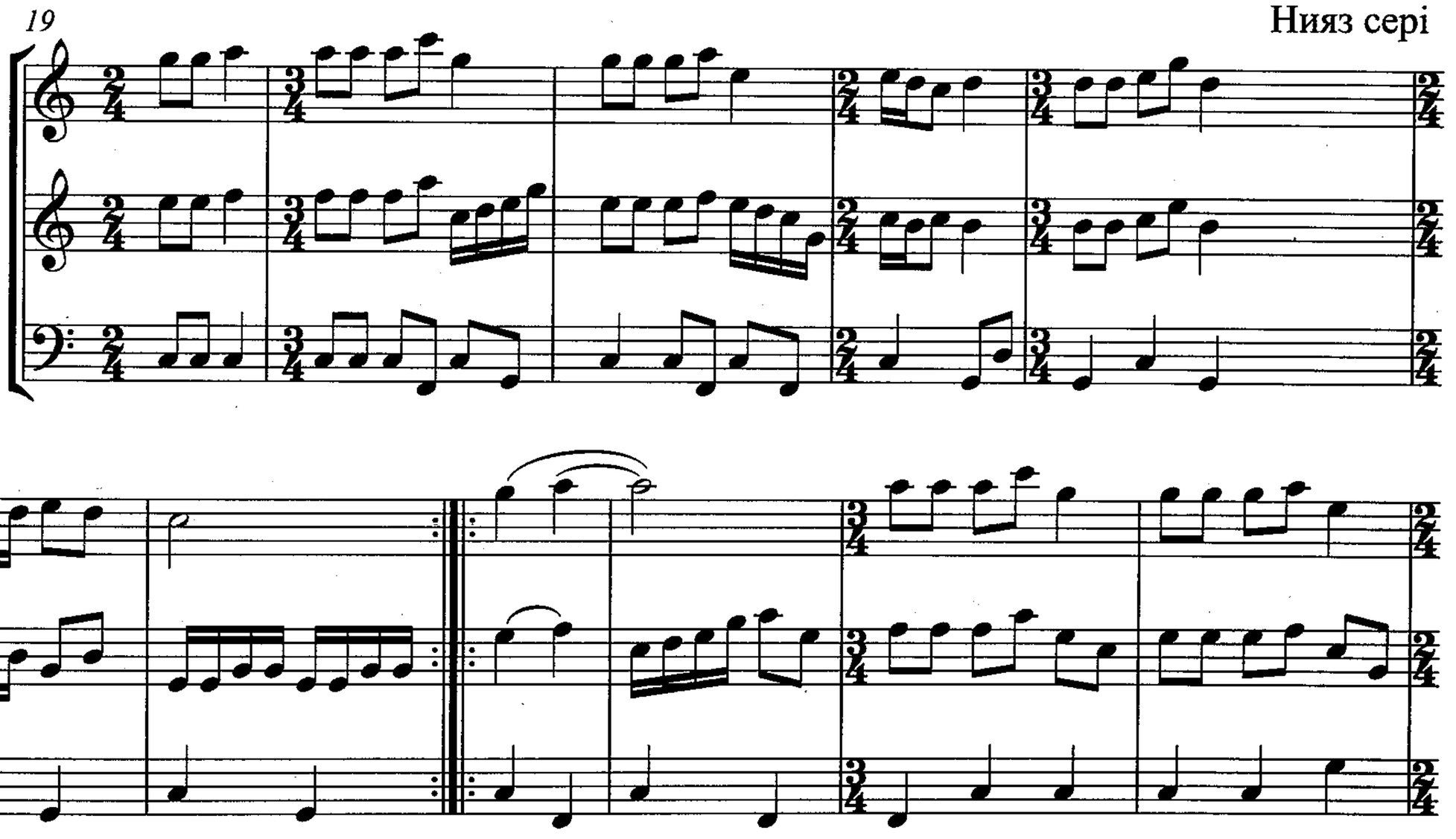

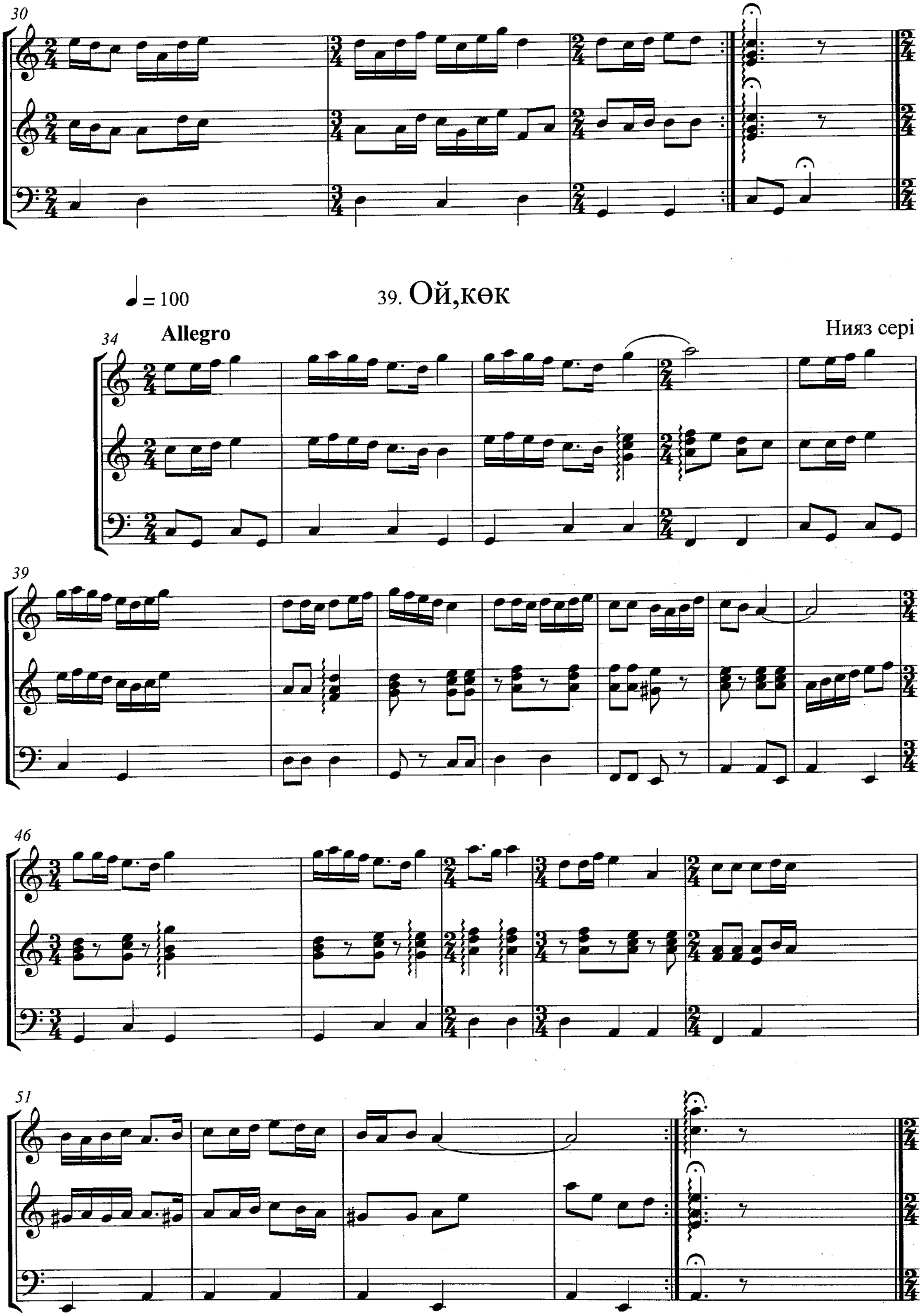

♩ = 100

39. Ой,көк

Allegro

Нияз сері

♩= 100

40. Маусымжан

Moderato

Халық әні

56

61

67

1.

2.

♩ =100

41. Қарағым-ай

Халық әні

73

80

86

42. Кербез сұлу

♩ = 87

Ақан сері

Асықпай,терең сезіммен

91

98

106

43. Дайдидау

♩ = 88

Асықпай

114

Халық әні

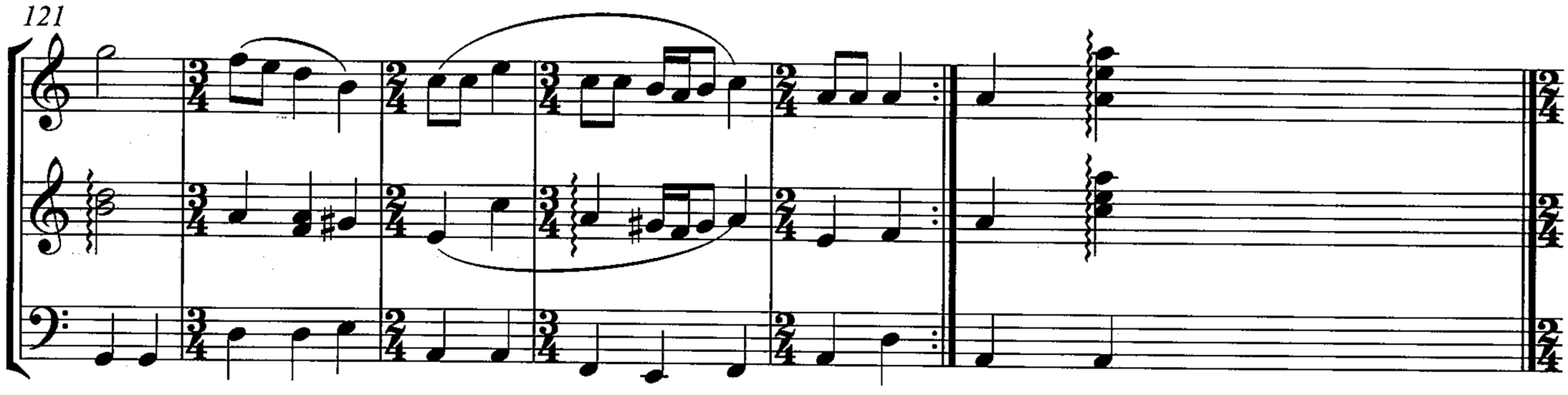

♩ = 88

44. Жылқы ішінде ала жүр

Халық әні

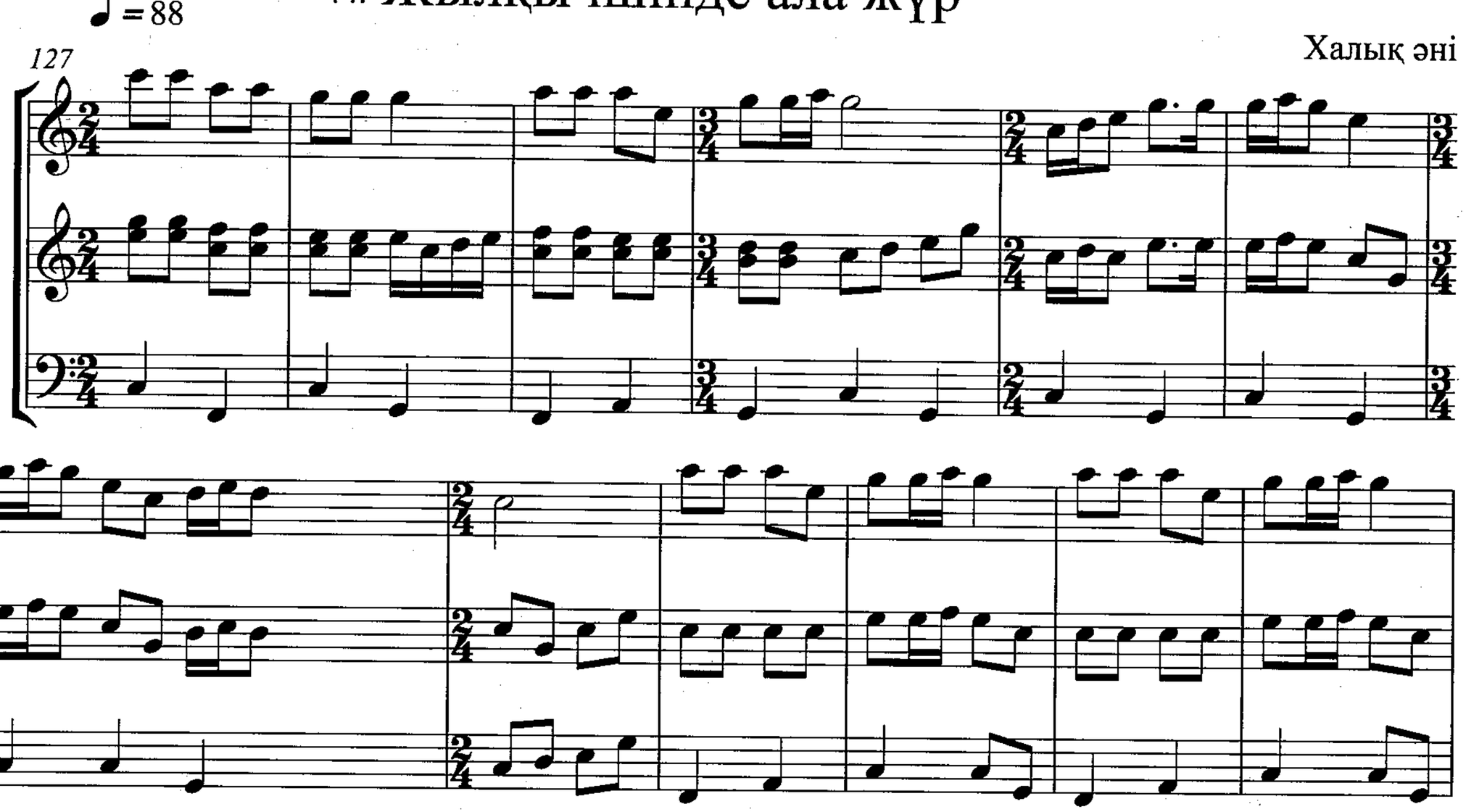

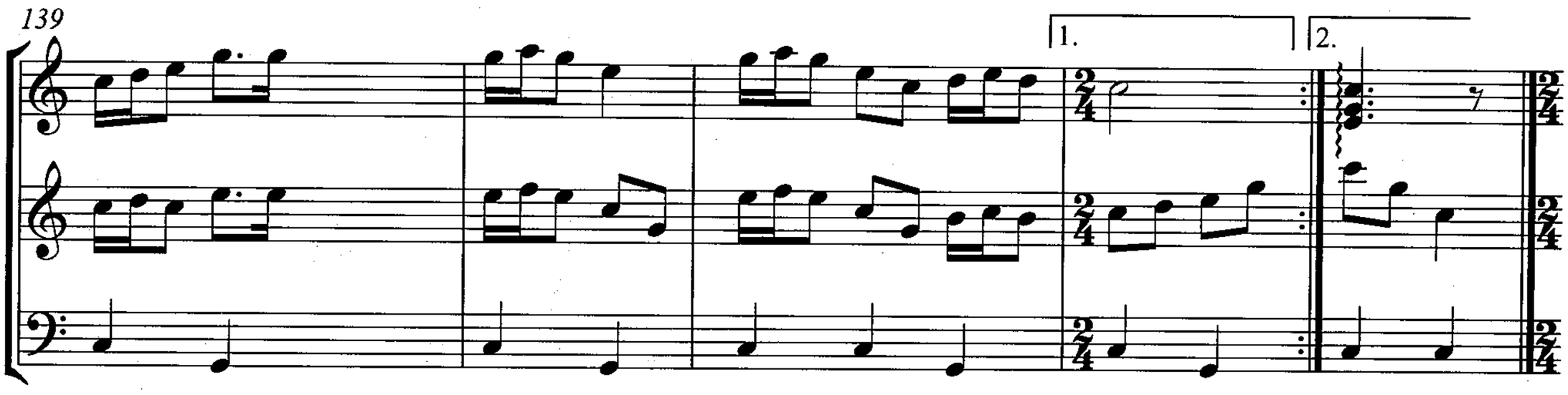

♩ = 100

45. Секіртпе

Халық әні

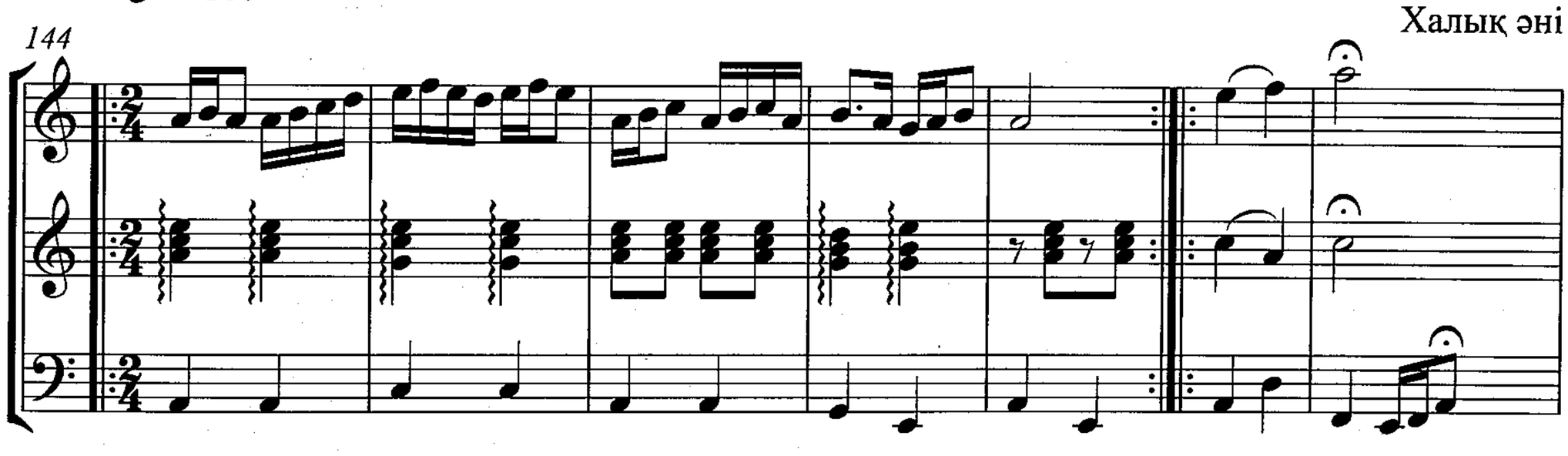

151

158

163

1.

2.

46. Әттең тонның келтесі-ай

♩=100

167

175

Халық әні

47. Бипыл

♩ = 110

Халық әні

182

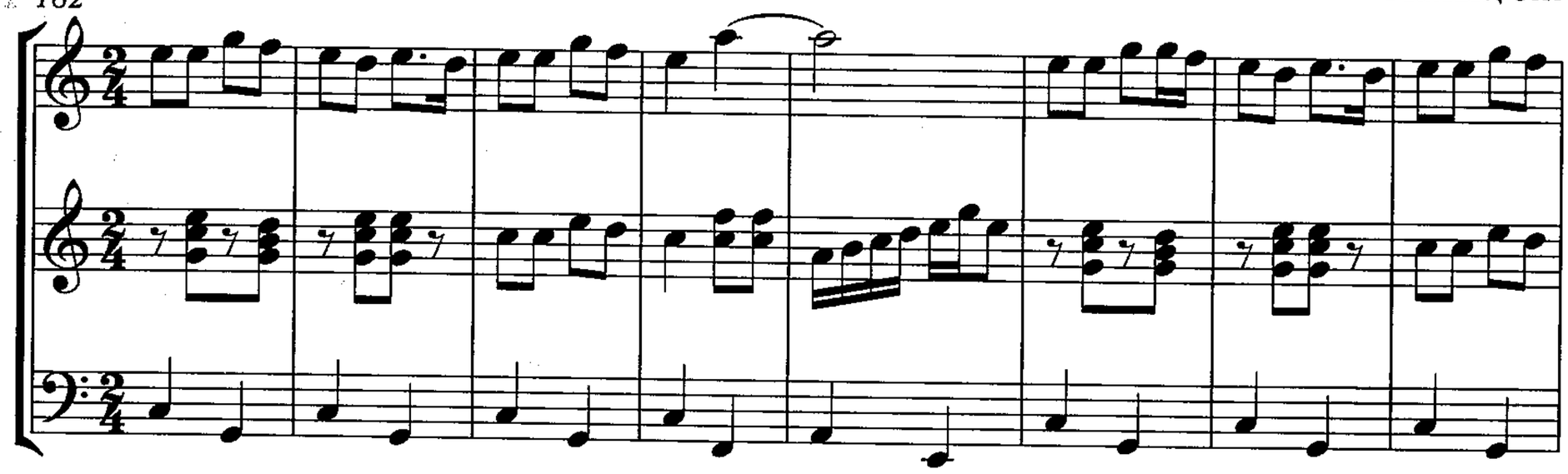

190

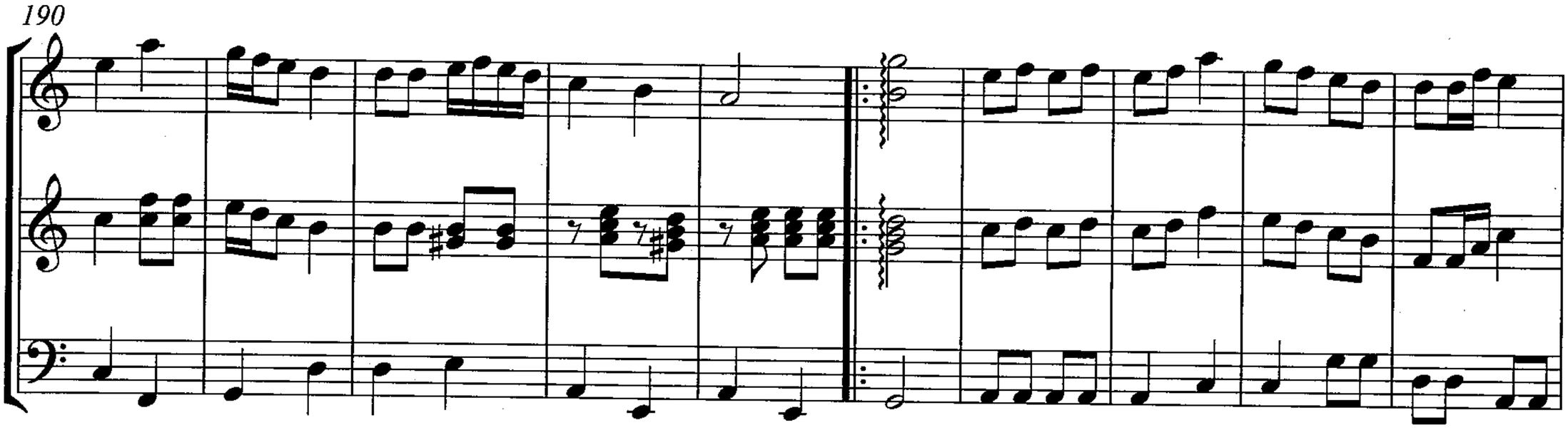

200

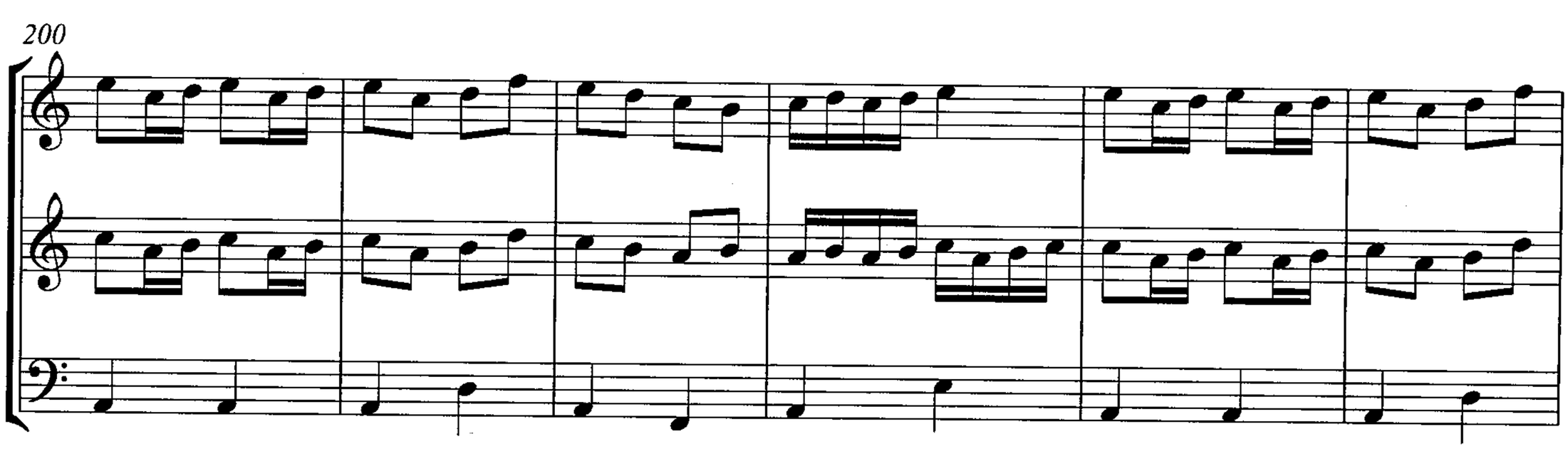

206

1.

2.

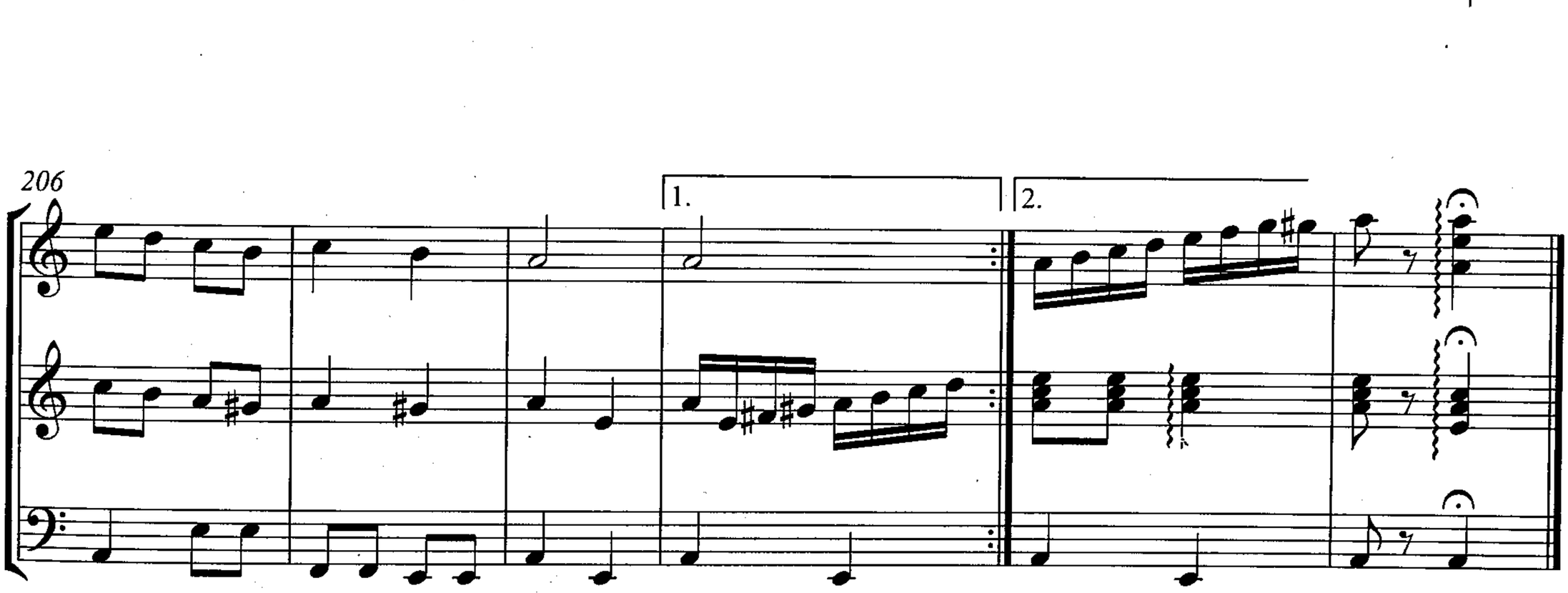

48. Ахау керім

♩=160

Жеңіл,ойнақы

Халық әні

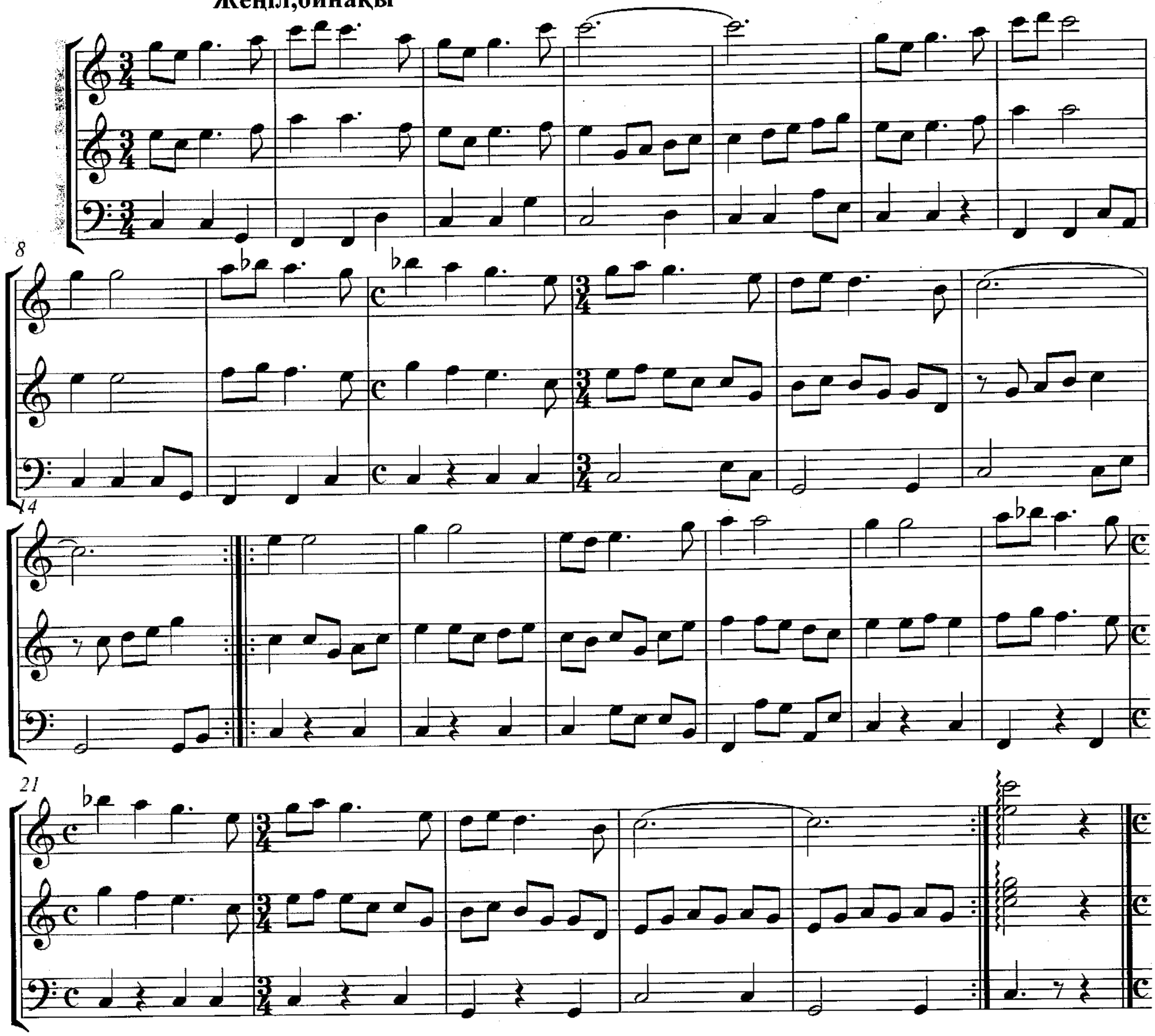

49. Жеңеше-ай

♩=100

Нияз сері

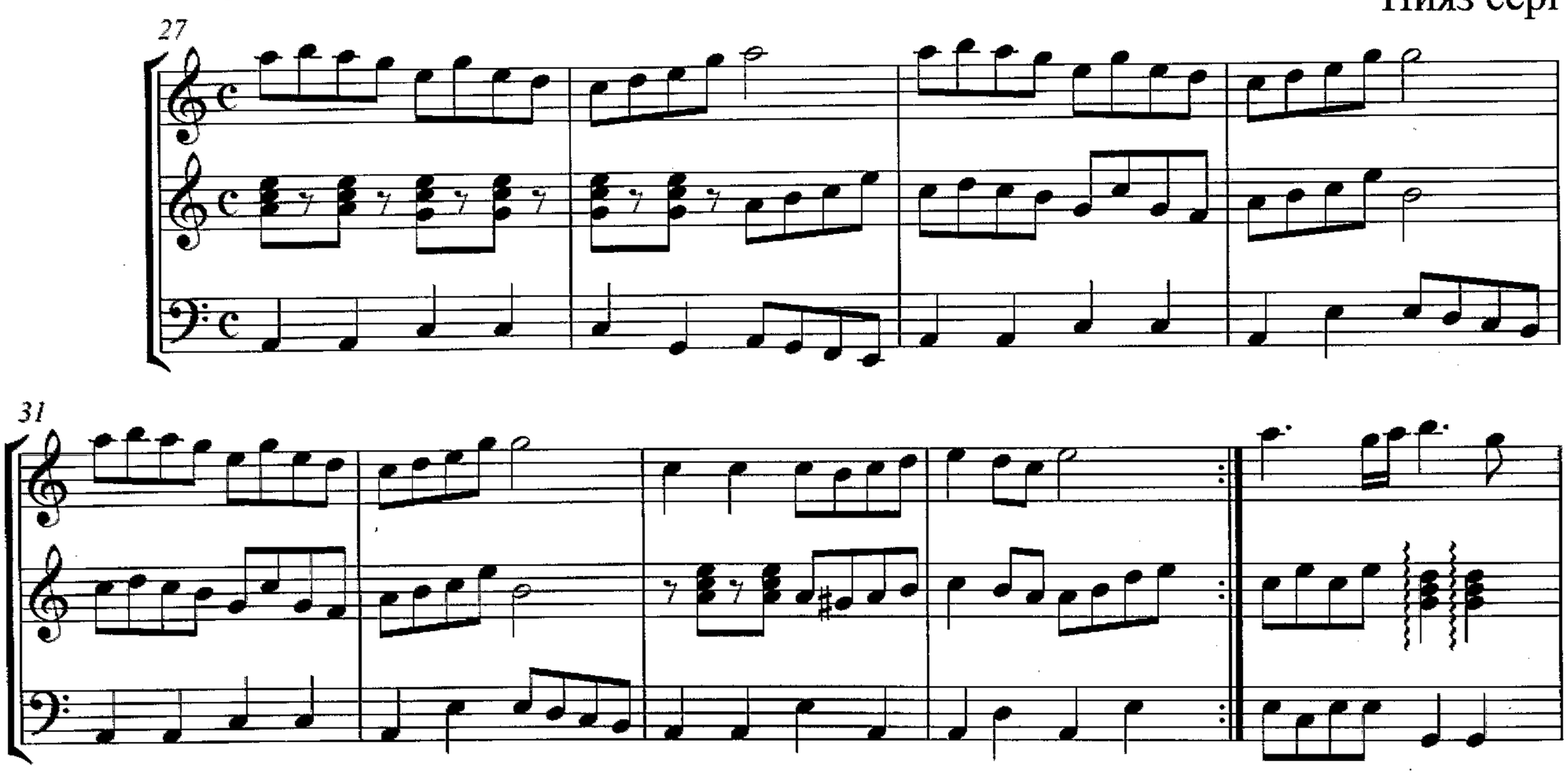

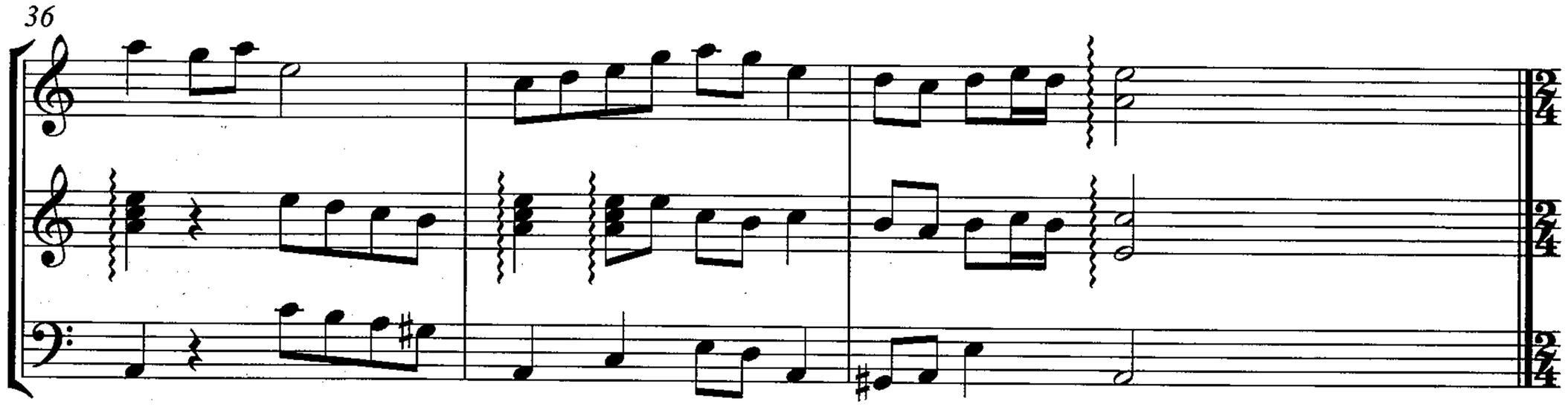

50. Сусамыр - елдің жайлауы

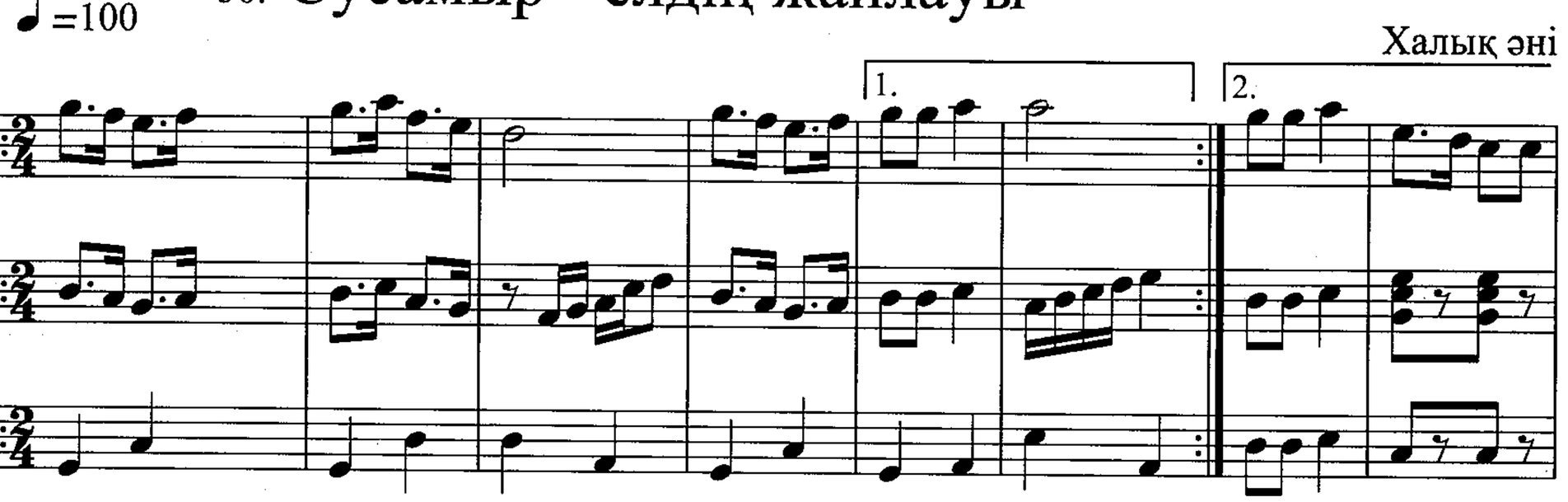

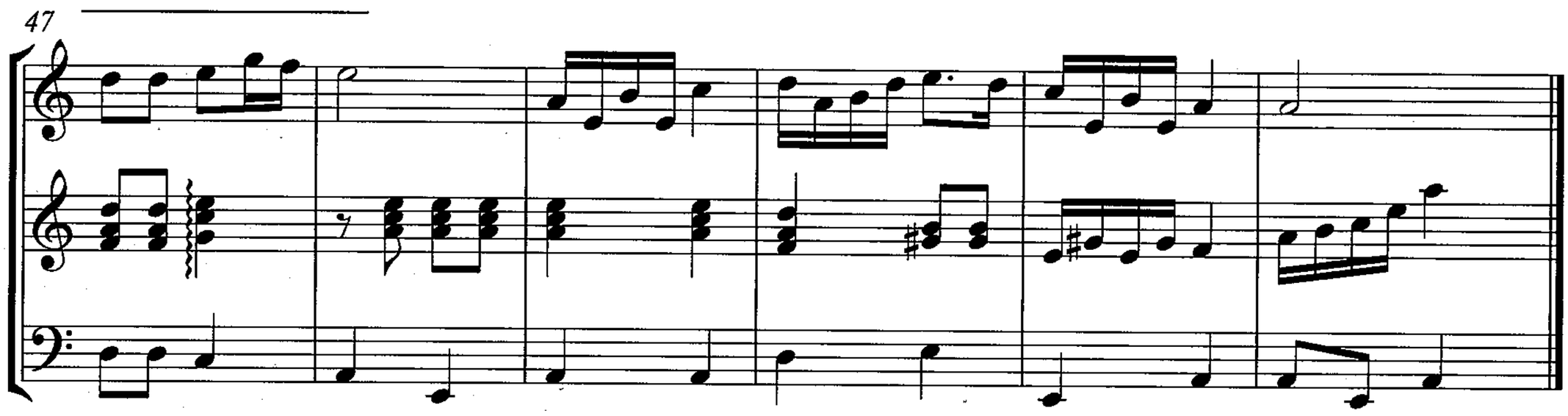

51. Айкен-ай

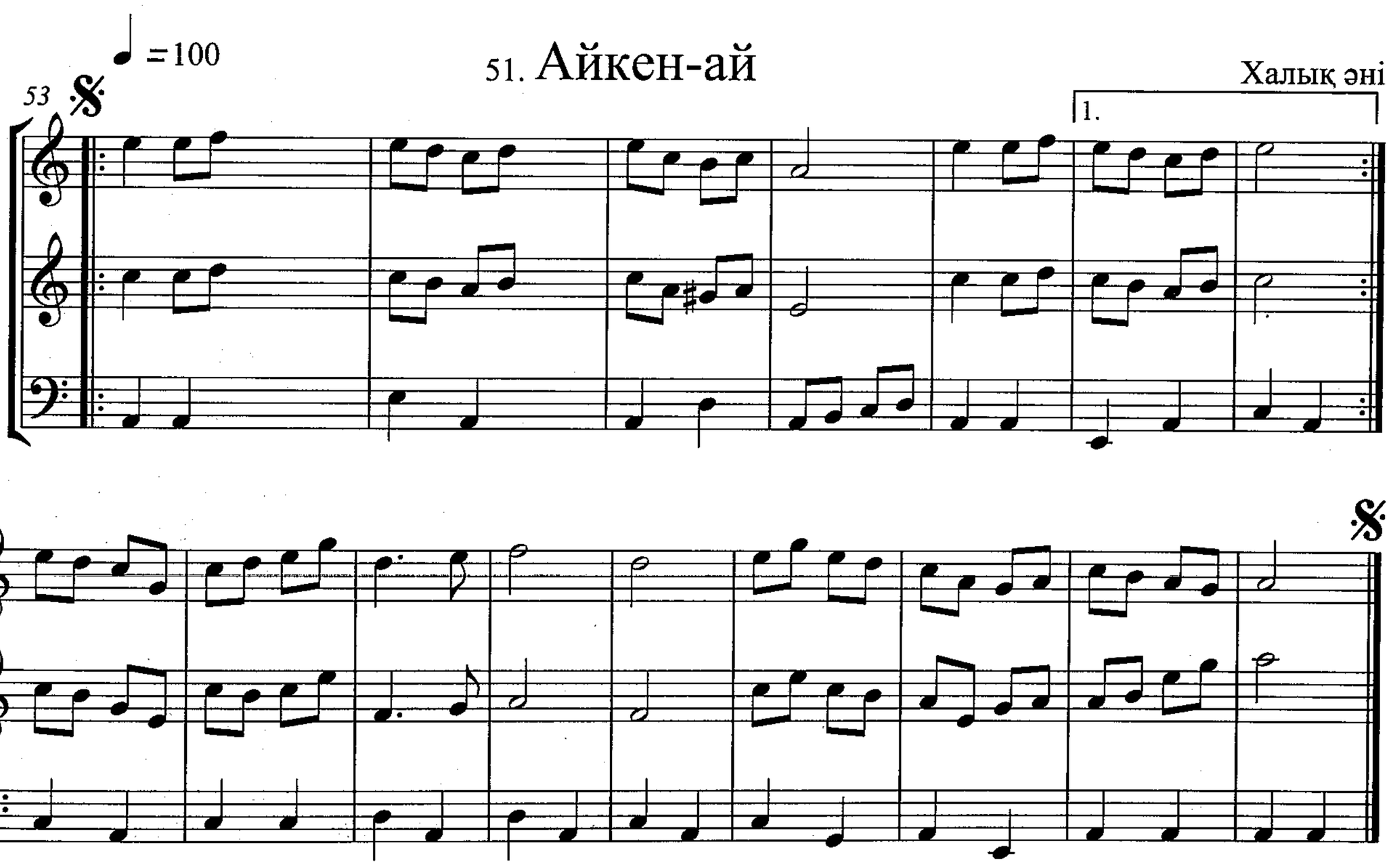

52. Наркескен (дуэт)

♩ = 100

Мәлгаждар Әубәкіров

Ансамблге лайықтаған - Алмат Сайжан

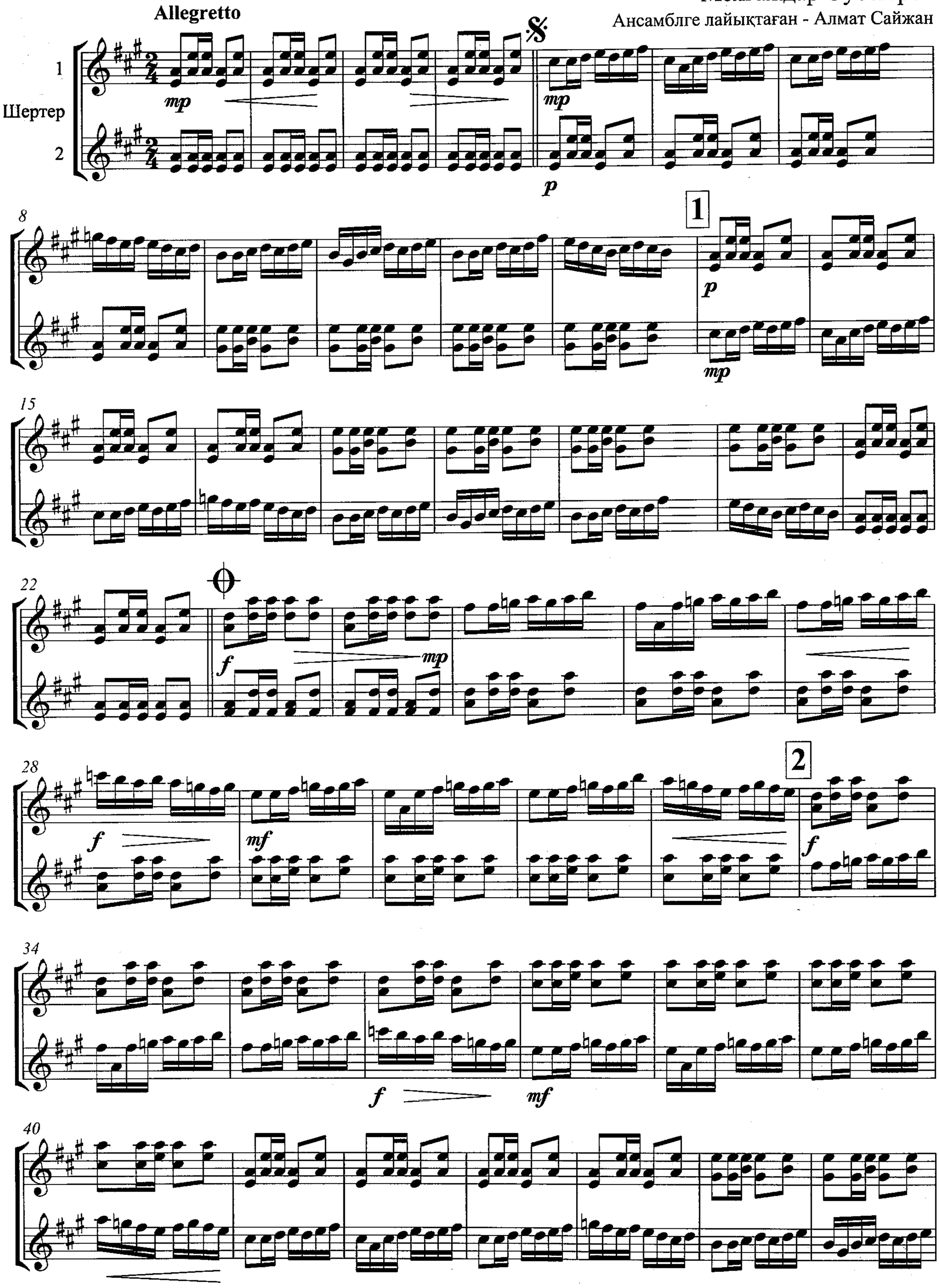

47

3

54

4

p

61

68

5

72

p

p

53. Әуен

Хабидолла Тастанов

Ансамблге түсірген - Алмат Сайжан

Andante cantabile

Д-прима- 1

Д-секунда

Д-шертер

Бас-шертер

9

18

27

Più mosso

Ескерту: егерде д-секунда аспабы болмаған жағыдайда,
"ми" ішегін "ре" ішегіне босатып ойнау керек.

36

Tempo 1

div.

div

46

p

p

54. Музыкалық кезең

Ф.Шуберт

Ансамблге түсірген - Алмат Сайжан

55 **Allegro moderato**

1 Д-шертер

2

Д-тенор

Бас-шертер

62

1

70

77

85

p

93

pp

pp

101

55. Рондо

В.А.Моцарт

Ансамблге түсірген - Қарасай Сайжанов

110 **Allegretto**

117

1

124

2

Ескерту: егерде д-секунда аспабы болмаған жағыдайда,
"ми" ішегін "ре" ішегіне босатып ойнау керек.

3

132

4

140

p

5

147

f

f

p

p

153

159

6

166

173

178

f

f

56. Аллегро

И.С.Бах
Ансамблге түсірген -
Қарасай Сайжанов

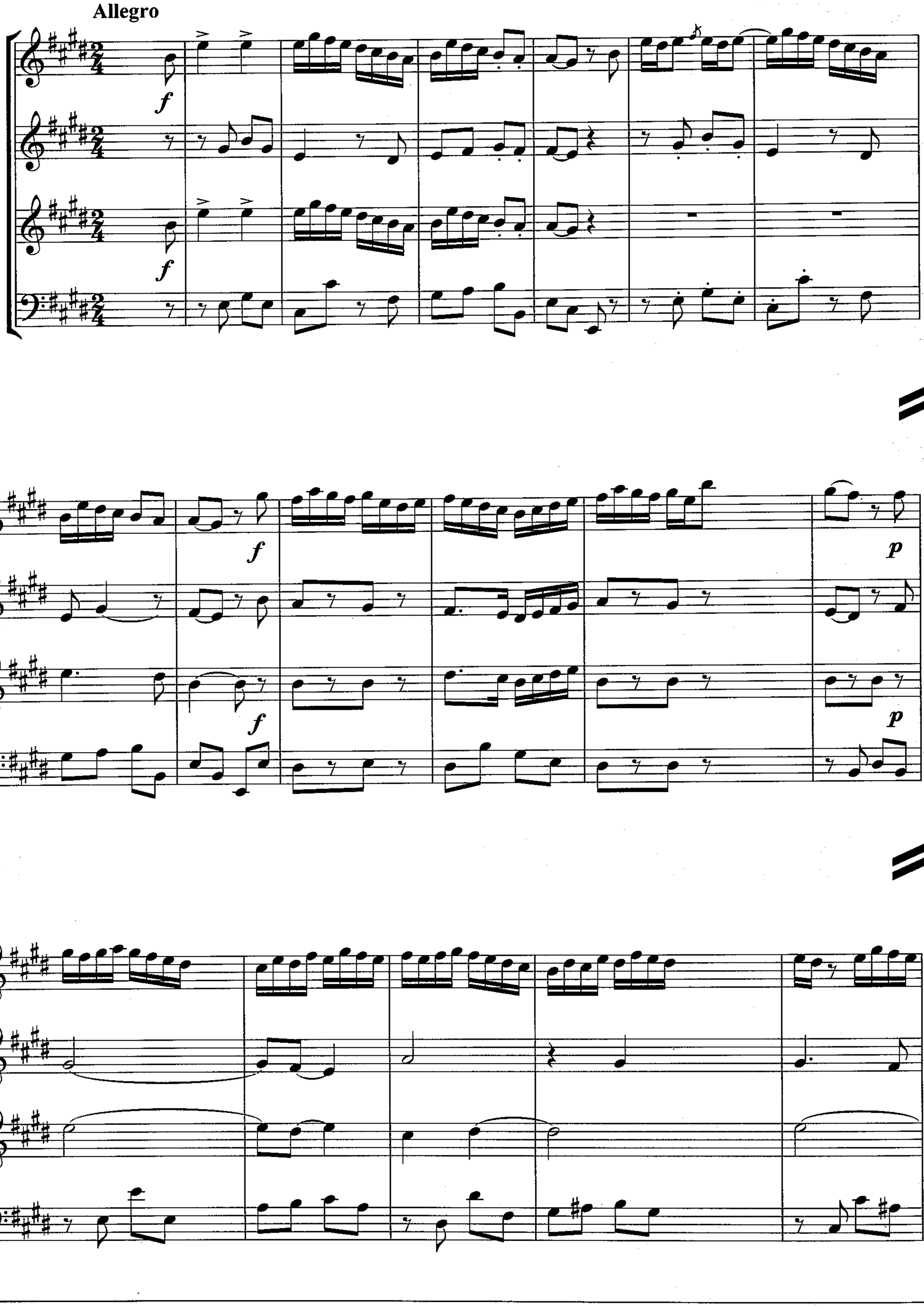

19

24

29

f

f

35

div.

41

p

p

p

47

53

58

f

f

p

65

f

f

71

77

57. Скерцо

И.С.Бах

Ансамблге түсірген -
Қарасай Сайжанов

Allegro

Д-прима
Д-шертер
Д-тенор - I
Д-тенор - II
Бас-шертер

1

2

Fine

4

f *p* *f* *p*

f *p* *f* *p*

3

11

f *p*

f *p*

f *p*

18

p

f

f

58. Итальян полькасы

С.Рахманинов
Ансамблге түсірген -
Қарасай Сайжанов

Allegretto

Дприма- 1
Дприма- 2
Дшертер
Д-тенор-1, II
Бас-шертер

1 2 3

21

4

27

5

f

f

33

6

40

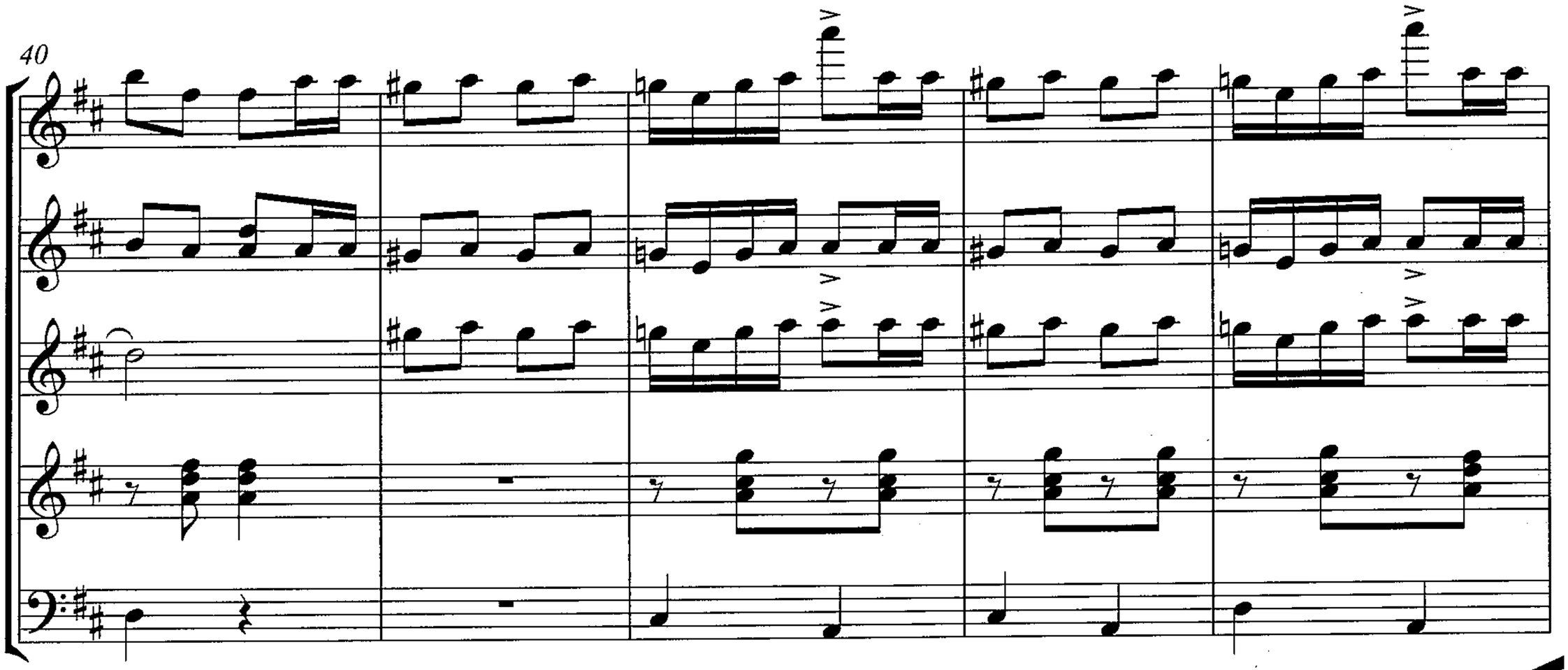

7

45

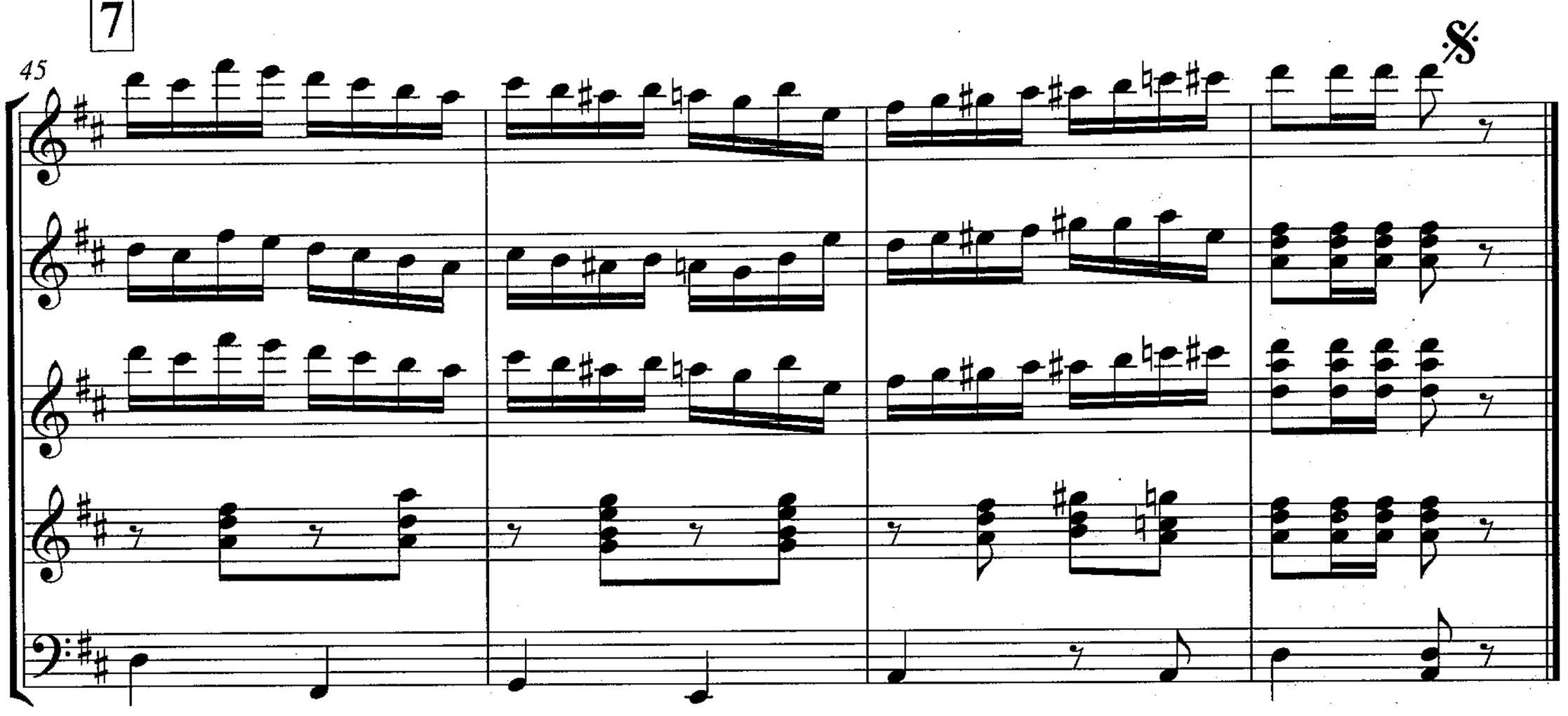

59. Жайлау биі

Мұқамбетқали Тналин

Ансамблге түсірген - Шолпан Қорғанбекова

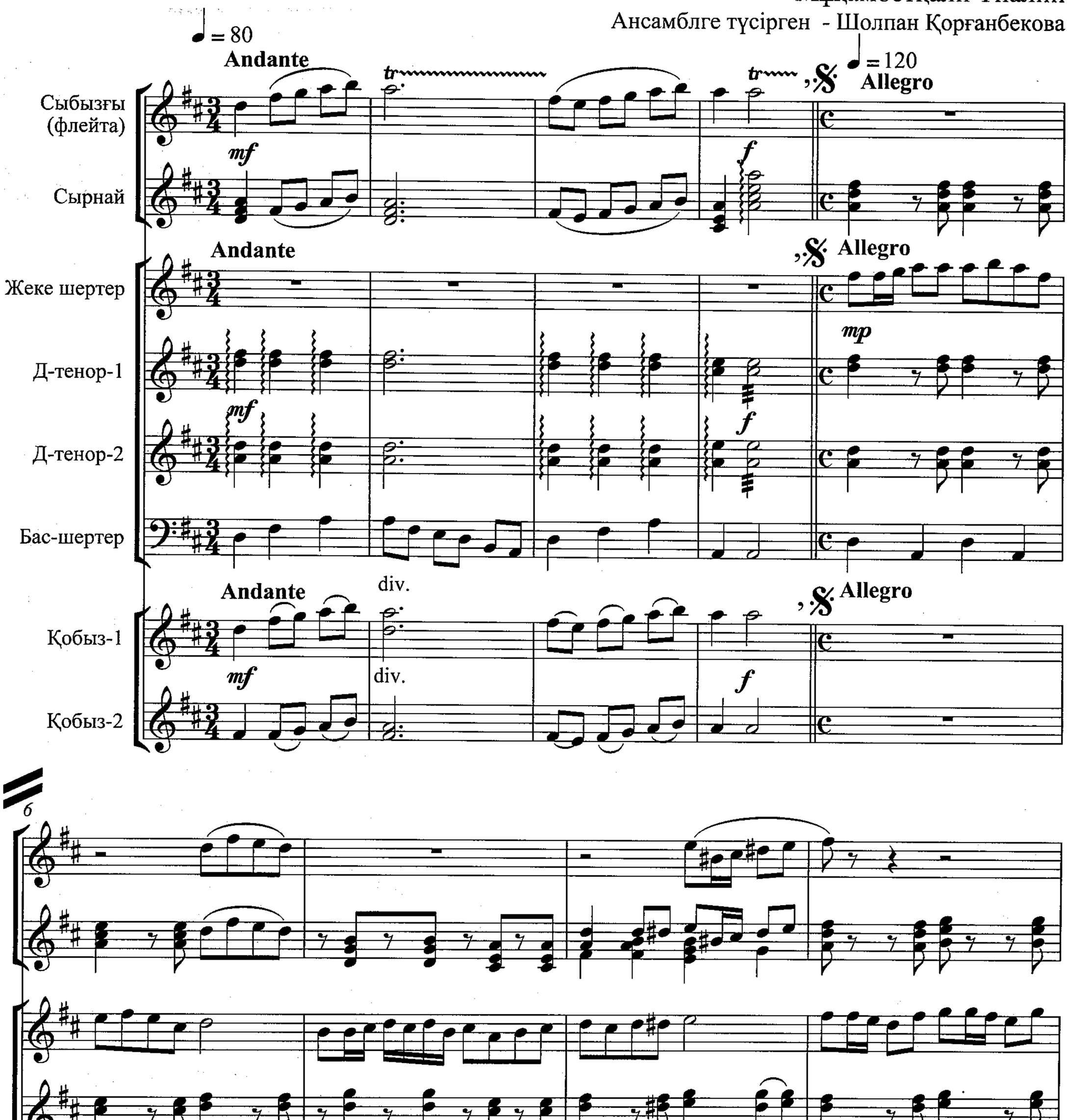

10

1

tr

sub**p**

p

sub**p**

p

pizz.

pizz. **p**

14

tr tr tr

f

f

arco

arco

f

2

17

p

p

p

pizz.

pizz. *p*

arco

arco

3

20

mf

f

mp

f

f

mf

f

24

4

tr

sub **p**

sub **p**

28

p

p

p

pizz.

pizz. **p**

31

tr tr tr

5

f *p*

f *p*

p

arco

pizz.

arco

f

pizz. *p*

34

6

arco

arco

38

tr

tr

7

8

44

pp

pp

pp

50

9

pp

pp

pp

54

10

mp

pp

mp

p

p

59

Simile...

11

64

68

71

74

12

77

ff

ff

ff

ff

60. Астана-жастар биі

(Шертер мен оркестрге арналған шығарма)

Allegro assai Мұқамбетқали Тналин

Дприма-1,2

Дшертер *f*

Д-тенор- I

f

Дтенор- II

Д-бас

ДКонтрабас

Allegro assai

Флейта

Сырнай-1

Сырнай-2

Дауылпаз

Бубен

Ұрм.асп.

Кіші барабан

Allegro assai

Жеке шертер

Қобыз- 1

Қобыз-2

Қыл-қобыз

Бас-қобыз

ҚКонтрабас

4

1

1

Ұлк.б.

К.б.

1

mf

8

1.

2.

p

mf

p

p

p

1.

2.

mp

f

p

12

tr

буб.

Улк.б.

К.б.

mp f mp

pizz.

pizz.

stacato

pizz.

15

*sub**p***

*sub**p***

*sub**p***

18

mf

буб

f

2

2

Ушб

2

arco

arco

25

32

3

3

үш б

буб.

3

3

Moderato

mf

mf

Moderato

Үш б.

Moderato

50

4

(tr)

4

буб.
Б.б.

4

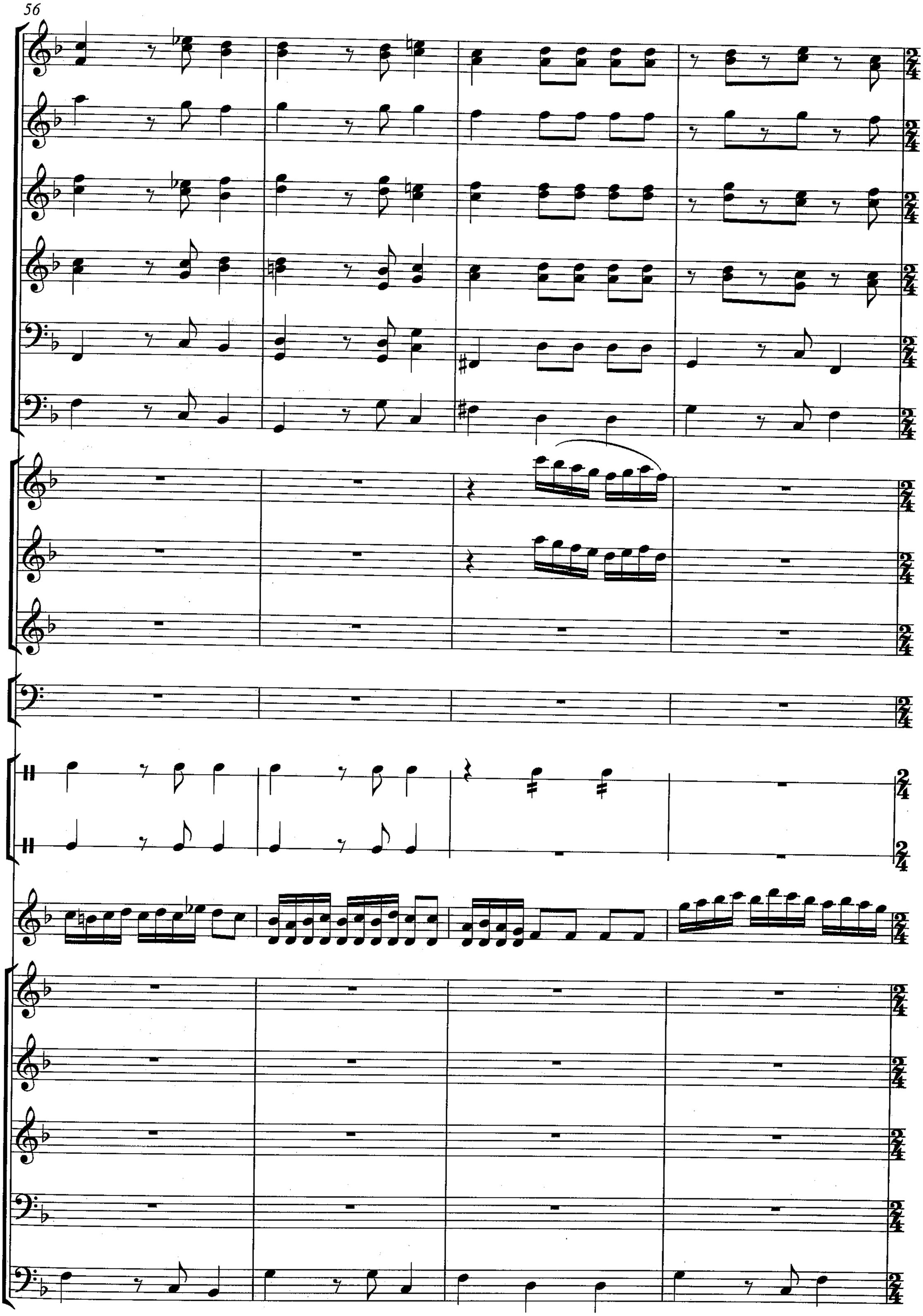

5 Allegro assai

5 Allegro assai

5 Allegro assai

p

5 Allegro assai

mf

71

Allegro

ff

mp

ff

mp

Allegro

ff

mp

f

p

Allegro

ff

mp

ff

mp

6

mf

mf

6

буб.

6

mf

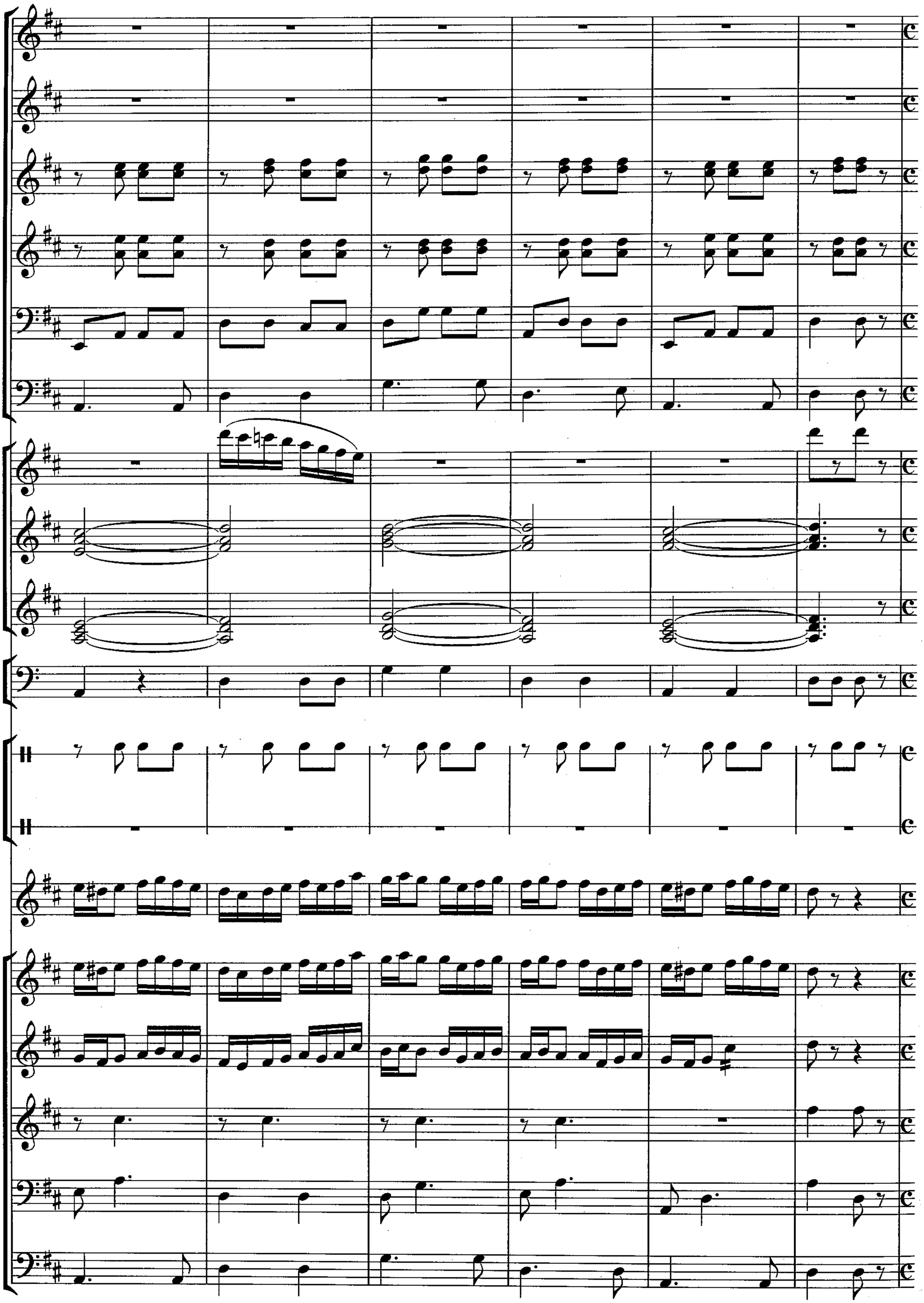

88

7

7

7

7

90

61. Сәби қуанышы

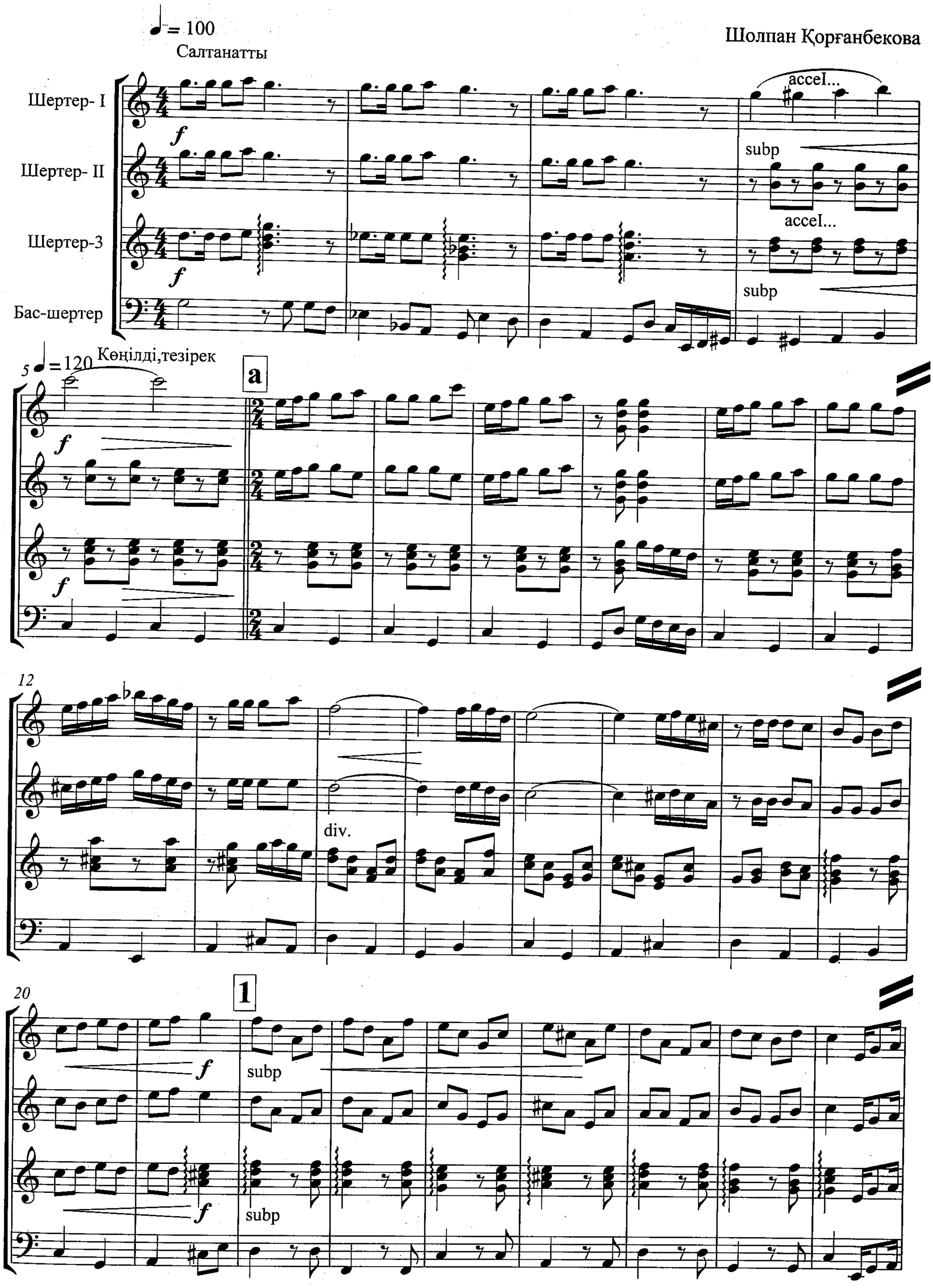

29

2

38

3

47

4

a tempo

f

div.

div.

54

5

61

6

70

7

subp

subp

78

div.

div.

f

86

8

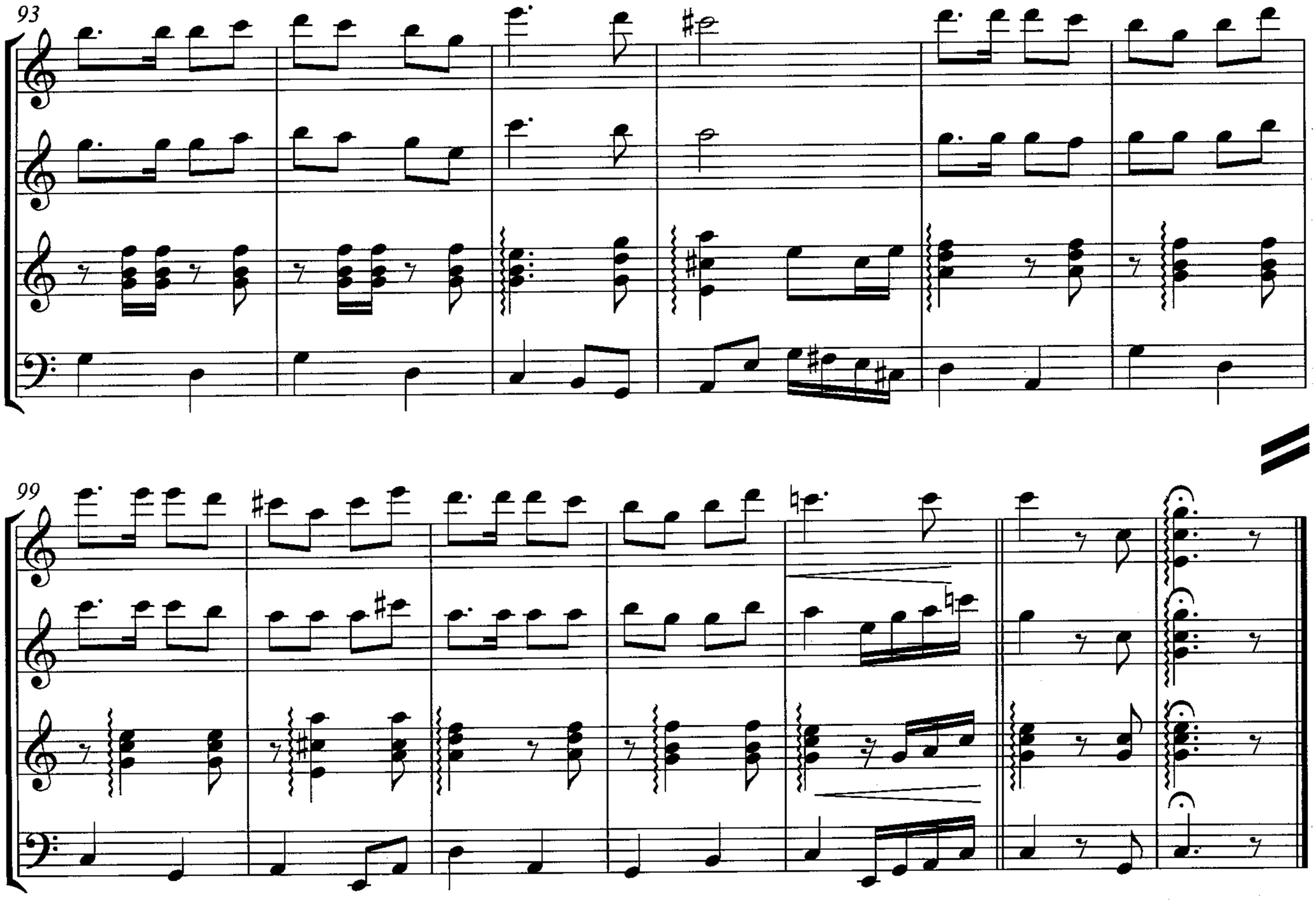
93
99

62. Таң самалы

♩ = 50

Allegretto

Шолпан Қорғанбекова

Дшертер-1

Дшертер-2

Дтенор1,2

Д-бас

11

23

35

47

58

69

1.

80

2.

= 56 **Più mosso**

91

104

Allegretto

rall.

rall.

114

1.

123

2.

rall.

rall.

pp

pp

63. Әке толғауы

(Шертер мен оркестрге арналған шығарма)

Шолпан Қорғанбекова

♩ = 66

Moderato cantobile

Дприма-1
Дприма- 2
Дшертер
Дтенор-1
Дтенор-2
Д-бас
ДКонтрабас
Флейта-1,2
Сырнай-1
Сырнай-2
Сырнай-3
Дауылпаз
Кіші барабан
Ұрм.асп.
Жеке шертер
Қобыз- I
Қобыз- II
Қыл қобыз
Бас-қобыз
ҚКонтрабас

6

a

p

p

a

pp

a

pp

arco

pp

arco

pizz.

13

tr

tr

20

1

1

1

pizz.

pizz.

arco

arco

2

2

2

2

38

3

3

tr

3

3

4

4

4

4

50

pp

pp

pp

tr

tr

tr

pp

pizz.

pizz.

5

5

5

arco

tr

66

6

tr

6

tr

6

tr

tr

tr

81

7

7

7

7

85

rall.

rall.

tr

rall.

rall.

rall.

rall.

64. Алтай аясында

Хабидолла Тастанов
Шертер аспапына лайықтаған -
Алмат Қарасайұлы

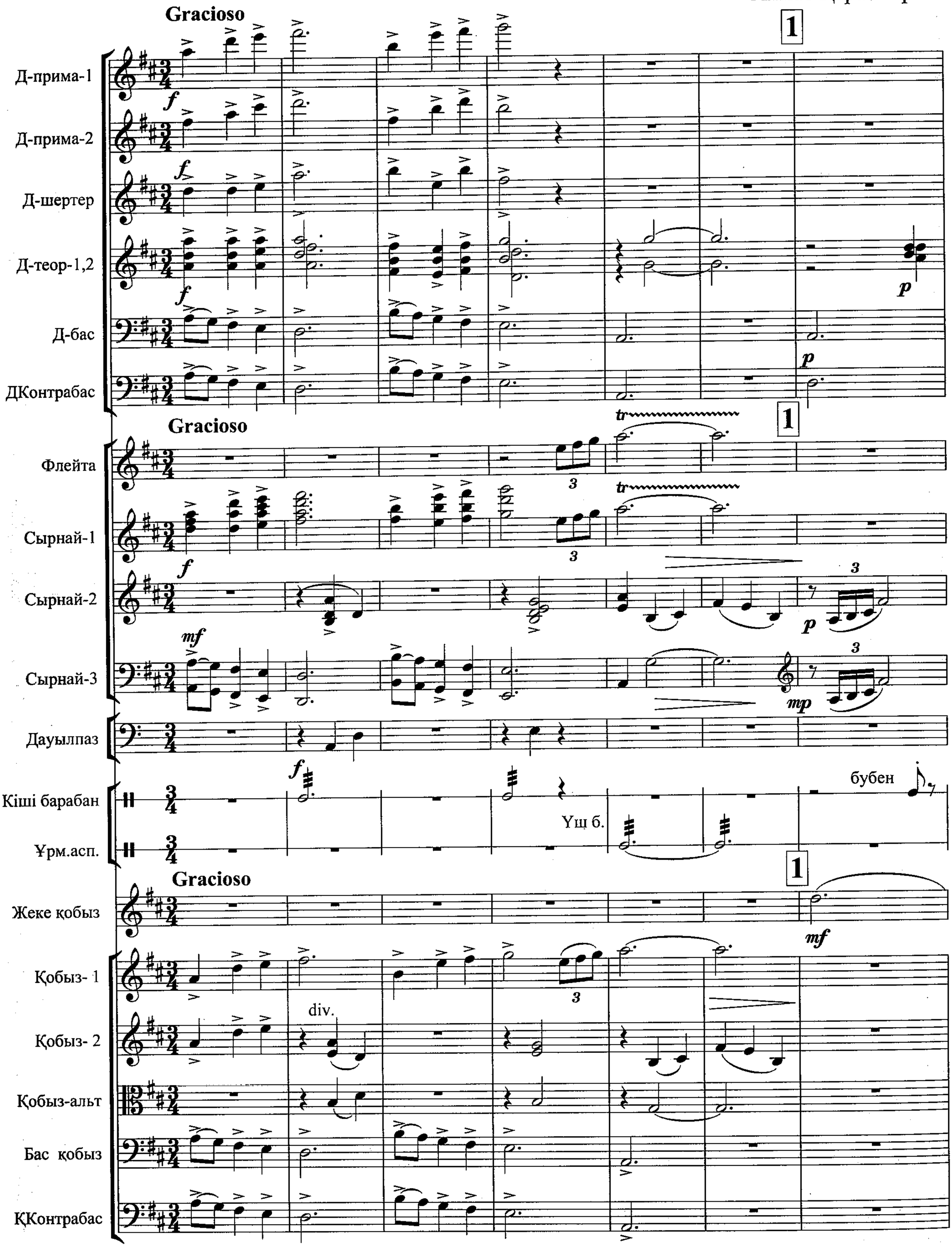

8

3 3 3

3 3 3

К.б.

15

2

f

f

2

p

Ush б.

2

f

f

f

3

pp

pp

3

pp

pp

К.б.

3

p

33

4

4

Уш б.

4

f

41

3

3

3

3

49

5

5

5

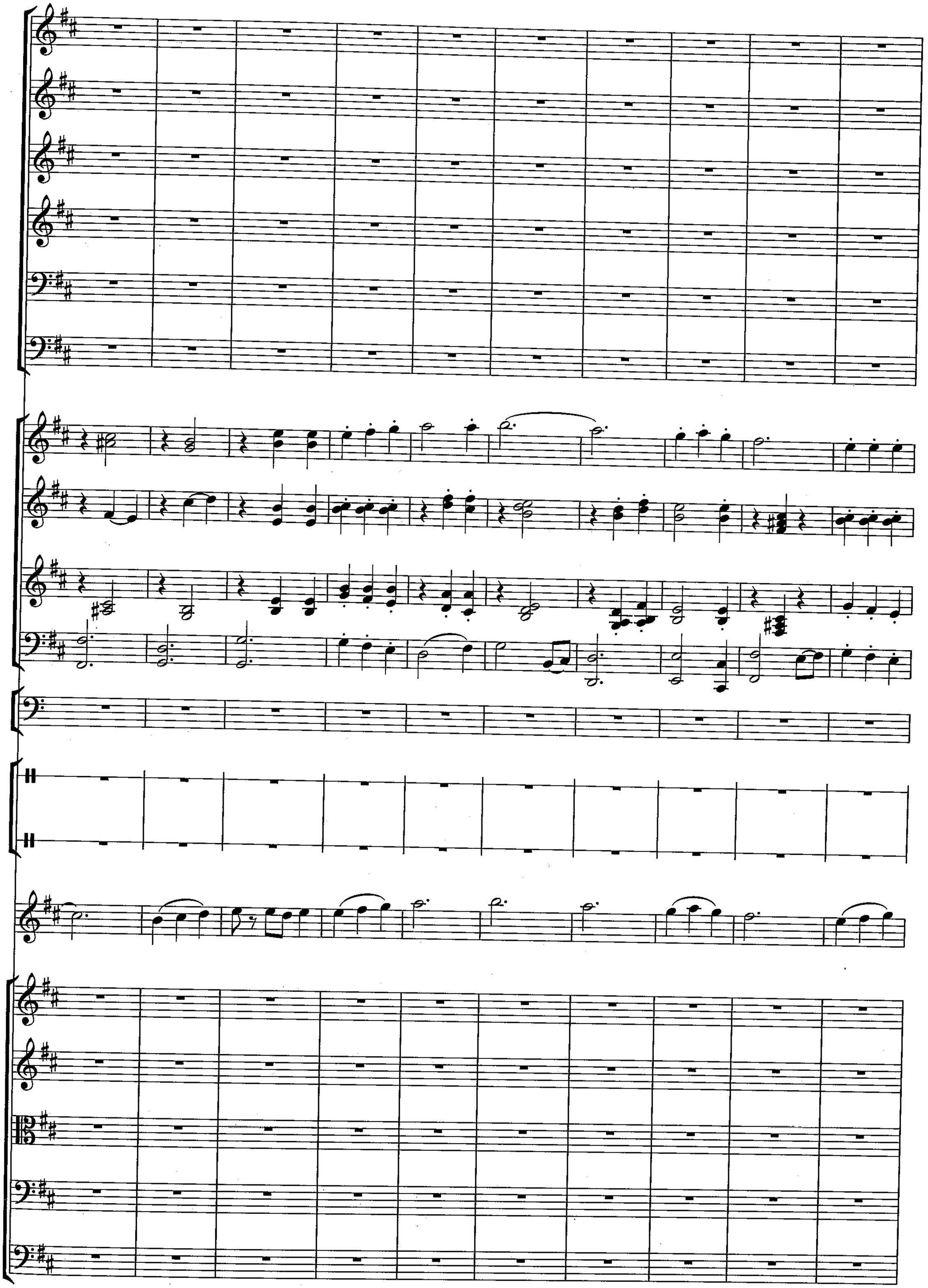

6

6

6

6

77

7

p

p

7

Ush 6.

p

7

p

pp

pp

87

8

div.

8

8

f

f

f

div.

97 **rit.** a tempo

rit.

a tempo

rit.

9

a tempo

p

a tempo

p

9

rit.

a tempo

p

p

бубен

9

a tempo

Үш б.

10

123

10

f

3 3 3 3

10

ff pizz.

arco

pizz.

arco

pizz.

arco

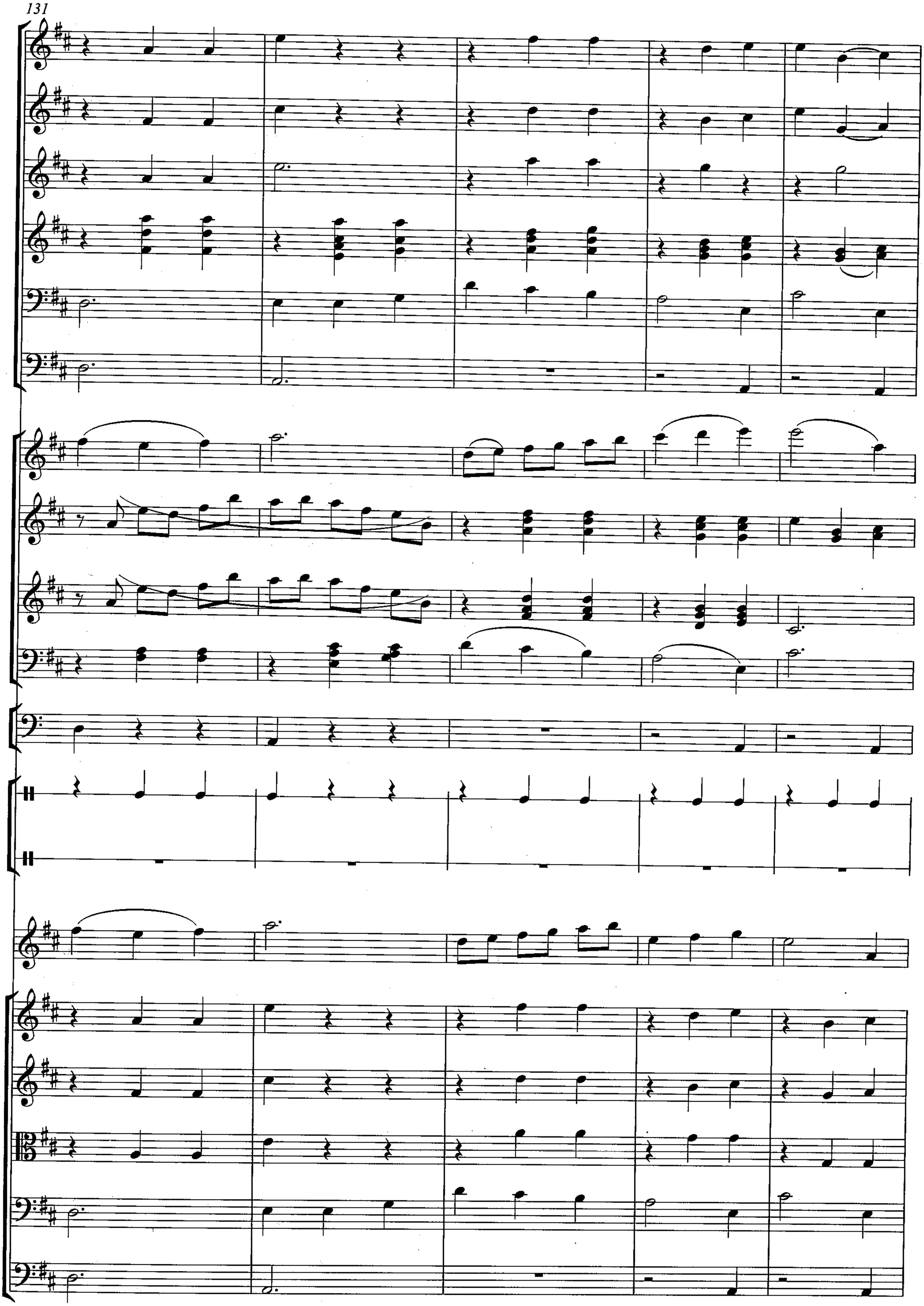

МАЗМҰНЫ

Алғы сөз 3-4

1. Айнамкөз 5
2. Ақбақай 5
3. Қалқа 7
4. Дедімай-ау 7
5. Ақерке 9
6. Аққербез 9
7. Шилі өзен 10
8. Балқурай 11
9. Назқоңыр 12
10. Бір бала 13
11. Топ шеңгел 13
12. Гауһар тас 14
13. Қыздар-ай 15
14. Ақдариға 15
15. Япурай 16
16. Елім-ай 16
17. Екі жирен - 1 17
18. Екі жирен - 2 18
19. Елік-ай 19
20. Еркем-ай 19
21. Үкілім-ай 20
22. Ләйлім 21
23. Балқадиша 22
24. Сәулем-ай 22
25. Қаракөзім 23
26. Ахау демей 23
27. Жас келін 24
28. Қоғалы-ай 24
29. Тобылғысай 25
30. Жиырма бес 26
31. Сәулем-ай (2-түрі) 26
32. Ғайни 27
33. Құдаша 28
34. Қызыл бидай 28
35. Алқоңыр 29
36. Қараторғай 30
37. Қамажай 31
38. Гүлдерайым 31

39. Ой,көк 32
40. Маусымжан 33
41. Қарағым-ай 33
42. Кербез сұлу 34
43. Дайдидау 34
44. Жылқы ішінда ала жүр 35
45 Секіртпе 35
46. Әттең тонның келтесі-ай 36
47. Бипыл 37
48. Ахау керім 38
49. Жеңеше-ай 38
50. Сусамыр-елдің жайлауы 39
51. Айкен-ай 39

Қосымша бөлім

52. М.Әубәкіров – «Наркескен» (дуэт,анс.лайқ.-Алмат Қарасайұлы) 40-41
53. Х.Тастанов – «Әуен» (квартет,анс.түсг-Алмат Қарасайұлы) 42- 43
54. Ф.Шуберт – «Музыкалық кезең»
(квартет анс.түсг-Алмат Қарасайұлы) 43-44
55. В.А.Моцарт – «Рондо» (квартет,анс.түсг-Қ.Сайжанов) 45-47
56. И.С.Бах – «Аллегро» (квартет, анс.түсг-Қ.Сайжанов) 48-51
57. И.С.Бах – «Скерцо» (квинтет анс.түсг-Қ.Сайжанов) 52-53
58. С.Рахманинов – «Итальян полькасы»
(секстет анс.түсг-Қ.Сайжанов) 54-56
59. М.Тналин – «Жайлау биі»
(ансамблге түсірген – Шолпан Ділдәбекқызы 57-66
60. М.Тналин – «Астана жастар биі» (оркестрге түсірген – автор) 67-88
61. Ш.Қорғанбекова – «Сәби қуанышы»(квартет,түсг-автор) 89-92
62. Ш.Қорғанбекова– «Таң самалы» 93-95
63. Ш.Қорғанбекова– «Әке толғауы» 96-111
64. Х.Тастанов – «Алтай аясында..... 112-129

Қарасай Сайжанов
Мұқамбетқали Тналин
Шолпан Қорғанбекова
Алмат Сайжан

Елім – ай!

(Шертер ансамбліне арналған оқу құралы)

«Сарыарқа» баспасында өңделіп басылған.
Бас директор *Қ. Әлиев*
Компьютерде беттеуші *Ж. Бектебергенова*

Басуға 14.01.2012 ж. қол қойылды.
Пішімі 60х84 $^{1}/_{8}$. Қағазы офсетті. Шартты баспа табағы 16,5.
Таралымы 500 дана. Тапсырыс № 088.

Сарыарқа

Астана қаласы, Көкарал көшесі, 2
тел.: 8 (7172) 527411, 52-74-62
e-mail: saryarcka@rambler.ru